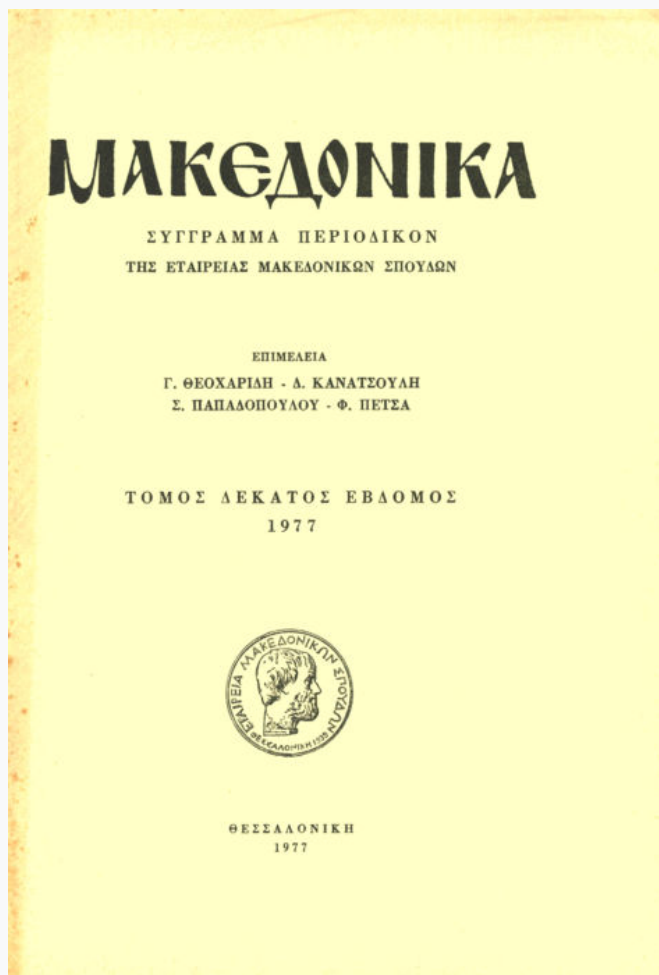

Μακεδονικά

Τόμ. 17, Αρ. 1 (1977)

Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430)

Γιάννης Τσάρας

doi: [10.12681/makedonika.363](https://doi.org/10.12681/makedonika.363)

Copyright © 2014, Γιάννης Τσάρας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσάρας Γ. (1977). Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430). *Μακεδονικά*, 17(1), 85–123. <https://doi.org/10.12681/makedonika.363>

Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΟΥΣ (1423-1430)*

Ι 1. Γύρω στὰ 1423 ἡ Θεσσαλονίκη περνοῦσε κρίσιμες ὥρες. Οἱ συχνές ἐπιδρομὲς στὸν πλοῦσιον περίγυρό της εἶχαν ξεχαρβαλώσει καὶ καταστρέψει τὴν οἰκονομία της καὶ φτώχεια καὶ δυστυχία βασιάνιζαν ὁλοένα καὶ πιὸ πολλὸ τὸν ἐξαθλιωμένο πληθυσμὸ της. Οἱ συχνές καὶ πρόσκαιρες πολιορκίες της καὶ ἡ ἀδυναμία της νὰ ἀμυνθεῖ ἔφερναν ἀκόμα πιὸ κοντὰ καὶ σίγουρο τὸν κίντυνο νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἐνῶ ὁ δεσπότης της Ἀνδρόνικος ἦτανε ἄρρωστος. Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν ἀνάγκασαν τὸν Ἀνδρόνικο νὰ προσανατολιστεῖ στὴν ἰδέα νὰ τὴν πουλήσῃ στοὺς Βενετσιάνους ποὺ τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀγόραζαν καὶ ἄλλες πολιτείες¹.

Στὴν ἴδιαν ἀπόφαση φαίνεται πὼς ἔφτασαν καὶ οἱ σύμβουλοί του ποὺ ἐκφράζανε τὶς ἀντιλήψεις τοῦ ἀρχοντολογιοῦ τῆς πολιτείας. Γιαντὸ καὶ βρέθηκαν ὅλοι τους σύμφωνοι νὰ τὴ δώσουν στοὺς Βενετσιάνους, προτοῦ προφτάσουν νὰ τοὺς τὴν πάρουν οἱ Τούρκοι. Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὶς συνθήκες αὐτὲς ἄρχισε ἡ σχετικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Ἀνδρόνικου μὲ τὴ Βενετσιάνικη Διοίκηση τῆς Εὐβοίας γιὰ τοὺς ὅρους ποὺ θὰ τοὺς τὴν ἔδινε. Κι ἐδῶ βρίσκεται ἡ οὐσία τοῦ προβλήματος: ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε ἢ τὴ χάρισε;².

* Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι ἀνάπτυξη ἐνὸς σχολίου μὲ τὸν τίτλο «Τὴ Θεσσαλονίκη τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος;» στὴ Διήγησι τοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου. (Πρβλ. Ἰωάννου Ἀναγνώστου, Διήγησις περὶ τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Μονοδία ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰσαγωγὴ-Κείμενο-Μετάφραση-Σχόλια Γιά ν ν η Τ σ ῆ ρ α, Θεσσαλονίκη 1958, σ. 97-102).

1. Νὰ πουλοῦν ἢ νὰ δίνουν προίκα στὶς κόρες τοὺς πολιτείες ἢ ὁλάκερες περιοχὲς οἱ λογῆς-λογῆς χωροδεσπότες εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο ποὺ ἐκφράζει, ὅπως ξέρουμε, μιὰ βασικὴ ἀντίληψη κάθε φεουδαρχικῆς κοινωνίας. Τὴν προέκτασή του τὴ ζοῦμε ἀκόμα καὶ σήμερα. Μόνο ποὺ σήμερα τὸ φανέρωμά του ἔχει πάρει ἄλλη μορφή.

2. «Sapientes consilii.

Conzosiache el rezimento nostro de Nigroponte per sue letere e per suo messi a lui mandadi per un brigantino armado ne habi notificado la extrema condition della terra de Salonichi per la assedion de Turchi, e chomo el Despoti per suo nome e per nome de tuto quel puovolo per suo letere et ambassiator habbia offerro al dito nostro rezimento voler dare la dita terra in man del dito rezimento toaiandola et recevendola per nome della nostra signoria, non dimandando alcuni altra cossa salvo che quella terra diebia esser reta secondo le sue uxanze e statuti, e che i Griexi sia mantegnudi in le sue razon e jurisdiction, e che i siano liberi de poder star e partirse ad ogni suo bon piaxter; e considerado tute cosse che merita-

Αϊδώνες τώρα οί διάφοροι ιστορικοί συγγραφείς πού μίλησαν γιά τή Θεσσαλονίκη τῶν τελευταίων βυζαντινῶν τῆς χρόνων δέχονταν πῶς ὁ τελευταῖος δεσπότης τῆς Ἀνδρόνικος, τρίτος γιὸς αὐτοῦ τοῦ αυτοκράτορα Μανουὴλ Β΄ τοῦ Παλαιολόγου, τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους γιά πενήντα χιλιάδες χρυσὰ δοκάτα, ὅπως διηγίεται ὁ Γεώργιος Φραντζῆς στὸ Μεγάλο τοῦ Χρονικό (Majus)¹.

Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού στὰ 1947 ὁ Κ. Μέρτζιος δημοσίεψε ἀπὸ τὰ Κρατικά Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας τὸ ἔργο τοῦ «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας» καὶ ὑποστήριξε τὴ γνώμη, πῶς τὴ Θεσσαλονίκη ὁ δεσπότης τῆς Ἀνδρόνικος στοὺς Βενετσιάνους δὲν τὴν πούλησε, μὰ τὴ χάρισε, τὴ γνώμη τοῦ τὴ δέχτηκαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι ιστορικοί, Ἕλληνες καὶ ξένοι, δίχως δεύτερη κουβέντα².

mente se die considerar, et maxime ch'el non faria per ben del stado nostro la dita terra capitasse in man de infedeli, ne de altra nation che fusse vesina ale terre nostre, E l'andera parte che al predito rezimento nostro se debia risponder che intexe le dite suo letere, e quel che a bocha per so parte ne ha referido el prudente homo Andriuol de Napoli zercha le information necessarie del dito luogo de Salonichi et etiamdio de le sue opinion, la nostra Signoria per honor de la fe de Christo, e non per ambixion de dominio, ma abiando sempre dexiderando a desiderando la salute de quele parte, in tute cosse possibile alie a conservar, ha deliberado de mandar chon le galie de Romania, e chon altre nostre galie e nostre zente che partira de proximo do nostri provededori, i qual avera de nui in comandamento de trasferirse al dito luogo segundo la volunta, intention, et offerta del predito misser lo Despoto, e puovolo de Salonichi a suo conforto» C. S a t h a s, Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge, 1, Paris 1880, 133, 25-134, 7).

1. Γ. Φραντζῆς, Chronicon Minus, σ. 1-147. Chronicon Majus, σ. 149-591, εκδ. V. Grecu, București 1966, σ. 260, 23-24· 298, 25-27.

2. Τὴν ἴδια γνώμη ὡστόσο, στηριγμένος καὶ αὐτὸς στὰ ἴδια κείμενα, τὴν ὑποστήριξε πρῶτος στὰ 1910 ὁ Camillo Manfroni (βλ. C. Manfroni, La marina veneziana alla difesa di Salonico (1423-1430), «Nuovo Archivio Veneto», Venezia 1910, σ. 8, σημ. 3). Ἐτσι ὁ Μέρτζιος δὲν εἶπε οὔτε κάτι καινούργιο οὔτε κάτι πρωτότυπο. Εἶναι ὅμως περίεργο πῶς γιά τὴ γνώμη αὐτὴ τοῦ Manfroni δὲ μίλησε κανένας βυζαντινολόγος, μὰ καὶ κανένας δὲ θέλησε νὰ τὴ δεχτῇ ἢ νὰ τὴν ἀνασκευάσει. Τὴ δέχτηκαν ὡστόσο σὰ γνώμη τοῦ Μέρτζιου (Κ. Μέρτζιος, Μνημεῖα μακεδονικῆς ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947. Βλ. τὸ Γ' κεφάλαιο, ὅπου πραγματεύεται τὴ Βενετσανοκρατία στὴ Θεσσαλονίκη (1423-1430) μὲ τὸν ὑπότιτλο: «Δὲν ἐπωλήθη ἡ Μακεδονικὴ πρωτεύουσα, ἀλλὰ παρεδόθη ἐπὶ ὅρου», σ. 30 καὶ 34. Βλ. καὶ V. Ostrogorsky, History of the Byzantin State, μεταφράση στὰ ἀγγλικά τοῦ J. Hussey μὲ θεώρηση P. Charanis, New Brunswick καὶ New Jersey 1969, σ. 560, σημ. 1). Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ σήμερα, ὅσες φορὲς χρειάζεται νὰ μιλήσουν γιά τὸν τρόπο πὺν πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους στὰ 1423, καὶ ν' ἀποφύγουν τὴ λέξη *πούλησις* ἢ *ἀγοραπωλησία*, μεταχειρίζονται τὰ ρήματα *παραδίνω* (ἢ *παίρω* γιά τοὺς Βενετσιάνους) *ἐκχωρῶ*, *παραχωρῶ* κ.ά. στὴ θέση τοῦ *offero* τῶν ψηφισμάτων τῆς Βενετσιάνικης Γερουσίας.

Ἐτσι ὁ καθηγητῆς Ἀπ. Βακαλόπουλος γράφει: «...στὰ 1423 ὁ διοικητῆς τῆς Θεσσαλονικῆς Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος καὶ οἱ ἄρχοντές τῆς προτιμοῦν νὰ τὴν παρὰ ὁ

2. Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μέρτζιου γιὰ τὴ θέση του αὐτὴ εἶναι: πρῶτα-πρῶτα πὼς τὰ μυστικά ἀρχεῖα τῆς Βενετσιάνικης Καγκελαρίας σὲ καμιά τους πρᾶξη δὲ σημειώνουν τὸ ποσὸ τῶν 50 χιλιάδων δουκάτων γιὰ ἔξαγγρα τῆς Θεσσαλονίκης, ἐνῶ σημειώνουν καὶ τὸ παραμικρότερο ἔξοδο ἀκόμα ποὺ κάνουν· ἔπειτα πὼς στὶς σχετικὲς συζητήσεις ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ γίνεται κουβέντα γιὰ χρηματικὴ ἀποζημίωση γιὰ τὸν Ἀνδρόνικο· πὼς τὸ σχετικὸ χωρίο τέλος τοῦ Φραντζῆ μὲ τὴν εἰδηση αὐτὴ ὁ καθηγητὴς Ι. Β. Παπαδόπουλος, ποὺ ἐξέδωκε τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ του, τὸ ὀβελίζει, γιατί, λέει, ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν κωδίκων βγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ πρόσθεσε κάποιον ἄλλο χέρι ἀργότερα¹.

Τὰ χωρία ὥστόσο τοῦ Μεγάλου Χρονικοῦ τοῦ Φραντζῆ ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι δυὸ καὶ ὁ Παπαδόπουλος ὀβελίζει μόνο τὸ ἓνα, τὸ πρῶτο, γιατί τὸ χωρίο αὐτὸ δὲν τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες. Τὸ δεύτερο ὁμως τὸ δέχεται, ὅπως τὸ ἔχουν ὅλοι οἱ κώδικες². Τὸ ἐπιχειρήματα λοιπὸν αὐτὸ τοῦ Μέρτζιου δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει καμὴν ἀποδεικτικὴ ἀξία γιὰ τὴ θέση του, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη δὲν τὴν πούλησε, μὰ τὴ χάρισε στοὺς Βενετσιάνους.

Γιὰ τὰ δυὸ ἄλλα ἐπιχειρήματά του ποὺ φαίνονται καὶ σοβαρὰ καὶ ἀξιόπιστα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ξανακοιτάξουμε τίς ἱστορικὲς πηγές.

Πρῶτος τὴν πληροφορία πὼς ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴ δίνει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς Λαόνικος Χαλκοκονδύλης³. Ὁ Χαλκοκονδύλης κιάλας σὰν σύγχρονος μὲ τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ γεγονὸς (γράφει ὡς τὰ 1464 ἢ 65 καὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς κάπου ἐκεῖ κοντὰ πρέπει καὶ νὰ ἔχει πεθάνει), μὰ καὶ σὰν διπλωματικὸς ὑπάλληλος τοῦ δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ, μποροῦσε νὰ ἔχει περισσότερες καὶ πιὸ συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴ⁴. Ἄν ὥστόσο

σοὺν στοὺς Βενετοὺς μὲ τὸν ὅρο νὰ σεβαστοῦν τὴν κοινοτικὴν τοὺς οἰκονομία καὶ τὰ προνόμια τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Παρόμοιο γεγονὸς εἶχε προηγηθῇ στὴν Κέρκυρα» (Α. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 75 καὶ σημ. 1, 2). Ὁ Στ. Κυριακίδης ἔχει τὴ γνώμη πὼς «Ἀμφότεροι [δηλαδὴ οἱ Ἀνδρόνικοι Παλαιολόγοι, ὁ γιὸς Ἰωάννου τοῦ Η' καὶ ὁ γιὸς Μανουὴλ τοῦ Β'] κατὰ περίεργον σύμπτωσιν ἀσθενήσαντες ἐπώλησαν τὴν Θεσσαλονικὴν εἰς τοὺς Βενετοὺς ὁ μὲν τῷ 1418, ὁ δὲ τῷ 1423» (Στ. Κυριακίδης, Βυζαντιναὶ Μελέται, II-V, Θεσσαλονίκη 1937, σ. 477). Ἀλλὰ τὴ Θεσσαλονικὴ τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους μόνο ὁ γιὸς τοῦ Μανουὴλ Β' Ἀνδρόνικος στὰ 1423.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 34.

2. Georgii Phrantzae, Chronicon, ἐκδ. Ι. Παπαδοπούλου, τ. 1, Lipsiae (Teubner) 1935, σ. 69, 11-14 καὶ 125, 2-4.

3. Χαλκοκονδύλης, ἐκδ. Durkó, I, Βουδαπέστη 1922, 193, 1-13 καὶ II, Βουδαπέστη 1927, 13, 23-14, 1.

4. K. Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Literatur, 2η ἐκδοσιν, München 1897, σ. 302. G. Moravcsik, Byzantinoturcica, I, 2η ἐκδοσιν, Berlin, 1958, σ. 391-397,

δεν όρίζει και την τιμή που την πούλησε και περιορίζεται μόνο να πεί «ού πολλού τινος», αυτό δείχνει αντικειμενικότητα και ειλικρίνεια. Κανένας δέ θά μπορούσε να υποστηρίξει υπεύθυνα πόσα δουκάτα πήρε ό 'Ανδρόνικος από τους Βενετσιάνους. Μά και κανένας δέ μπορεί να υποστηρίξει πώς τό σχετικό χωρίο με την είδηση αυτή είναι έμβόλιμο ή διασκευασμένο, όπως έχει αποδείξει ή κριτική έκδοση του κειμένου του, ώστε ν' άμφιβάλλουμε για την πατρότητά του ή για την αντικειμενικότητα της πληροφορίας του.

Τήν πληροφορία αυτή όμως του Χαλκοκονδύλη τή συμπληρώνει άρ- γότερα τό Μεγάλο Χρονικό (Majus) του Φραντζή, που όχι μόνο βεβαιώνει πώς ό 'Ανδρόνικος πούλησε τή Θεσσαλονίκη, μά όρίζει και τό χρηματικό ποσό που του έδωσαν οι Βενετσιάνοι: 50 χιλιάδες χρυσά δουκάτα¹. Έτσι στην πληροφορία του Χαλκοκονδύλη «ού πολλού τινος», πρόσθεσαν τώρα και τό συγκεκριμένο άριθμό 50 χιλιάδες και τό είδος του νομίσματος, χρυσά δουκάτα, κι έτσι έχουμε ολοκληρωμένον πιά τόν πυρήνα της πληροφορίας για τό πούλημα της Θεσσαλονίκης.

Τό Μικρό Χρονικό (Minus) του Φραντζή, που είναι έργο του αθένητικό, δέ μιλάει για τό πούλημα της Θεσσαλονίκης, γιατί τό γεγονός αυτό δέ συν- δέεται με την προσωπική του δράση. Ό ίδιος δέν έγραψε ιστορία της Βυ- ζαντινης Αυτοκρατορίας, όπως άλλοι σύγχρονοί του ιστορικοί, μά ένα προσωπικό Έμερολόγιο με τις άναμνήσεις του από τή διπλωματική του δραστηριότητα στην ύπηρεσία των δυο τελευταίων αυτοκρατόρων του Βυ- ζαντίου. Γιαυτό και από τά τελευταία γεγονότα που συνθέτουν την ιστορία του Βυζαντίου δέ γράφει παρά μόνο ό,τι είναι βίωμά του. Για την ίδια αιτία δέν έγραψε και για τό πούλημα της Σπάρτης. Η σιωπή του λοιπόν για τό πούλημα της Θεσσαλονίκης δέ μπορεί με κανένα τρόπο να κλονίση την άνάλογη είδηση του Χαλκοκονδύλη. "Αν θυμηθούμε κιόλας πώς ό Φραντζής πέθανε στο τέλος περίπου του 1478 και πώς ό κώδικας Taurinensis B II 20, όπου βρίσκουμε την είδηση για τις 50 χιλιάδες χρυσά δουκάτα είναι του 1577, πρέπει να δεχτούμε πώς ή είδηση αυτή κυκλοφόρησε μέσα στον πρώτο αιώνα από τότε που πέθανε².

Ένας άλλος ιστορικός σύγχρονος περίπου με αυτά τά γεγονότα της Θεσσαλονίκης, ό Θεόδωρος Σπανδογίνος, Κωνσταντινουπολίτης από τή βυζαντινή γενιά των αυτοκρατόρων Καντακουζηνών, στο ιστορικό του έργο για τους Τούρκους, μιλάει κι αυτός για οικονομική συναλλαγή άνάμεσα στον 'Ανδρόνικο και τους Βενετσιάνους, μά διηγείται κάπως διαφορετικά τό γεγονός. Ό Σπανδογίνος δηλαδή γράφει πώς ό 'Ανδρόνικος ύποσχέθηκε

1. Φραντζής, έκδ. Grecu, 260, 23-24.

2. Ι. Χασιώτης, Μακάριος, Θεόδωρος και Νικηφόρος οι Μελισσηνοί (Μελισ- σουργοί), Θεσσαλονίκη 1966, σ. 173.

στοὺς Βενετσιάνους νὰ τοὺς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη. ἂν τοῦ ἔδιναν αὐτοὶ σὰν ἀντάλλαγμα τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso ὅσο θὰ ζοῦσε¹. Ἄν ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Σπανδογίνου δὲν εἶναι ἔτσι, ὅπως τὴ συναντοῦμε στὸ ἔργο του, συμφωνεῖ ὥστόσο μὲ τὶς ἀνάλογες προτάσεις ποὺ ἔκαμε ἡ Βενετσιάνικη Γερουσία στὸν Ἀνδρόνικο γιὰ χρονιάτικη οἰκονομικὴ ἀποζημίωση.

Ὁ κώδικας τέλος 161 τῆς Χίου λέει πῶς, γιὰ νὰ πωλήσει ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν παρακίνησε τὸ ἀρχοντολόι της, γιατί δὲν ἤθελε νὰ πέσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανό, ἂν θυμηθοῦμε πόσο φρόντισαν γιὰ τοὺς εὐγενεῖς οἱ Βενετσιάνοι, μόλις πῆραν τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ ἴδιος κώδικας λέει ἀκόμα πῶς ὁ Ἀνδρόνικος ἀναγνώρισε τὴ Θεσσαλονίκη σὰν χτῆμα πιά τῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ χρυσόβουλλο ποὺ τοὺς ἔδωσε. Ὅμως οὔτε χρυσόβουλλο οὔτε κανένα ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Ἀνδρόνικου βρέθηκε ὡς τώρα, ποὺ νὰ ἐπαληθεύει τὸν κώδικα².

Ὡστε οἱ βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς ἐλληνικὲς ἱστορικὲς πηγὲς μιλοῦν βέβαια ἢ καθεμιά μὲ τὸν τρόπο της, ἀνάλογα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺμποροῦσε νὰ ἔχει γιὰ τὸ γεγονός αὐτὸ ὁ συγγραφέας τους, μιλοῦν ὅμως καὶ μὲ βεβαιότητα πῶς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε, δὲν τὴ χάρισε. Καὶ δὲν τοὺς μένει καμιὰ ἀμφιβολία γι' αὐτὸ.

Π 1. Κοντὰ ὅμως στὶς γενικὲς αὐτὲς εἰδήσεις τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν χρονικογράφων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰδικὰ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, μιλοῦν οἱ Βενετσιάνικες πηγὲς καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας. Μόνο σ' αὐτὰμποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε, ὥς εἶναι καὶ δίχως ἐνότητα, τὴν πορεία τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία³. Τὰ ψηφίσματα αὐτὰ εἶναι τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεών της καὶ ἀπὸ τὴν

1. Κ. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σ. 108. Ὁ ἴδιος, Documents inédits, τ. 9, Paris 1890, σ. 149, 3-20. Ὁ Σάθας πιστεύει πῶς ὁ Θεόδωρος Σπαντωνῆς γεννήθηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης στὴν Ἱταλία καὶ πῶς στὰ 1465 ἦταν ἀκόμα παιδί (βλ. Documents inédits 9, εἰσαγωγή, IV, ὅπου μιλάει καὶ γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἐπώνυμου ἀπὸ Σπαντωνῆς σὲ Σπανδουγίνος). Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97. Treviso εἶναι τὸ ἀρχαῖο Tarvisium στὴ ΒΑ Ἱταλία, 30 χλμ. ἀπὸ τὴ Βενετία.

2. Ν. Κοσμᾶς, Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας. Εἰσαγωγή-κείμενο-σχόλια, Ἀθῆνα 1975, σ. 18, 25α-20, 28.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 34-39, 45-87, 90-92. Τὰ ψηφίσματα τῆς 7 καὶ 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 προτίμησα νὰ τὰ παρακολουθήσω ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, ὅπως τὰ δημοσίεψε ὁ Σάθας (βλ. Sathas, Documents inédits, τ. 1, Paris 1880, σ. 133, 21-139, 43 καὶ 141, 1-150, 28), γιατί ὁ Μέρτζιος, στὴν περίληψή τους ποὺ δημοσίεψε, παράλειψε μερικὲς εἰδήσεις μὲ βασικὴ σημασία γιὰ τὸ θέμα μας. Πρβλ. ἀκόμα καὶ F. Thiriet, Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Romanie, τ. 2 (1400-1430), Paris 1959, ἀρ. 1895, 2149.

ἄποψη αὐτῇ, σὰν ἐπίσημα ἔγγραφα, ἔχουν τὸ ἀνάλογο κύρος τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἀντιρρήσεις ποὺ μπορούμε νὰ ἔχουμε γ' αὐτὸ.

Ἄλλὰ ἀπὸ τὰ ψηφίσματα αὐτὰ μόνο δυὸ φωτίζουν ἄμεσα τὸ πρόβλημά μας¹. Ἐτσι ἀπὸ τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου μαθαίνουμε πὼς ὁ Ἀνδρόνικος, ἐπειδὴ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῇ Θεσσαλονίκῃ τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλε μὲ δυὸ ἀπεσταλμένους τοῦ ἐπιστολῆς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκησι τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς πρότεινε ἀπὸ μέρος του καὶ ἀπὸ μέρος ὅλων τῶν Θεσσαλονικῶν νὰ δώσει τῇ Θεσσαλονικῇ στὴ Βενετιά μὲ τρεῖς ὅρους: α) νὰ διοικιέται σύμφωνα μὲ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμά της, β) οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ κρατήσουν τὰ δικαιώματά τους καὶ τίς ἐξουσίες τους καὶ γ) νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ φύγουν².

1. Sathas, Documents inédits, τ. 1, σ. 133, 21-139, 43 καὶ σ. 141, 1-150, 29. Thiriet, Régestes des délibérations, 2, ἀρ. 1892 καὶ 1898.

2. Τοὺς ἴδιους ὅρους τὸ ψήφισμα τῆς 27 Ἰουλίου τοὺς παραλλάζει κάπως καὶ βάζει γιὰ δεύτερο ὅρο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν περιουσίαν τους καὶ γιὰ τρίτον, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ λαὸς ἂν θέλουν νὰ φύγουν, θὰ μπορούν νὰ πουλοῦν τὰ ὑπάρχοντά τους καὶ νὰ φεύγουν δίχως νὰ τοὺς ἐμποδίζει κανένας. Αὐτὸ τὸ βλέπουμε στὶς ἐντολῆς ποὺ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πῆγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη:

«Cum regimen nostrum Nigropontis per literas suas datas die secundo mensis Junii elapsi scripserit nostro dominio habuisse literas a domino Despoto Salonichi, quarum copiam nobis miserunt per quas literas idem dominus Despotus offert dare nostro dominio terram Salonichi cum voluntate omnium civium terre predictae, et ultra continentiam literarum predictarum dictum regimen Nigropontis misi ad presentiam nostram Andream de Neapoli fidelem nostrum et civem Nigropontis qui nobis exposuit ex parte dicti regiminis quod cum literis domini Despoti venerunt Nigropontem duo sui ambassiatores offerentes civitatem predictam Salonichi et parte dicti domini Despoti cum voluntate omnium civium dicte terre dare libere nostro dominio petentes solum tria, primum quod nostrum dominium velit dicte comunitati observare statuta et consuetudines suas et quod secundum dicta sua statuta et consuetudines regantur, secundum quod suus archiepiscopus et alii sui clerici eis confirmentur et permittantur in suo archiepiscopatu et beneficiis stare, tercium quod nobiles et cives Salonichi si vellent de dicta civitate recedere et ad loca nostra vel alio ire habitatum possint bona sua vendere, et quo eis placuerit ire habitatum sine contradictione» (Sathas, Documents inédits, τ. 1, 137, 32-138, 4).

Ἡ Γερουσία ἔγραψε ἐπίσης καὶ στὸ βάλτο στὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ παρουσιαστῇ στὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννη Η' τὸν Παλαιολόγο καὶ νὰ τοῦ ἐξηγήσει, ποιοὶ λόγοι τὴν ἀνάγκασαν νὰ δεχτῇ τὴν πρότασι τοῦ Ἀνδρόνικου, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη:

«Baiulo autem Constantinopolis scribatur in hac forma.

Scribimus et mandamus vobis cum nostris consiliis regatorum et additionis quod recepto presenti mandato comparere debeatis cum nostris literis credulitatis, quas vobis mittimus, presentibus introclusas ad presentiam Serenissimi Domini Imperatoris in casu quo sit convalescentia et quando non comparere debeatis ad presentiam filii sui, et facta fraterna et amicabile salutatione et oblatione cum verbis pertinentibus et necessariis, sicut honori suo et nostro videbitis convenire, debeatis dicere et exponere quod per literas scriptas et solennes ambas-

2. Τὸ περιεχόμενο αὐτὸ τῆς ἀναφορᾶς τῆς Διοίκησης καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου τὰ βεβαίωσε καὶ προφορικὰ ὁ πιστὸς πράκτορας τῆς Γερουσίας Ἀνδρέας Ναυπλιώτης, ποὺ ἔφερε καὶ τὴν ἀλληλογραφία¹. Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ λείει βέβαια τὸ ψήφισμα τῆς 7 Ἰουλίου, λείπει ὁμως ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἡ ἴδια ἡ ἀναφορὰ τῆς Διοίκησης καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ Ἀνδρόνικου ἢ τὰ ἀντιγράφα τους. Λεῖπει ἀκόμα καὶ ὁποιο ἄλλο σχετικὸ κείμενο μὲ τὴν ἀλληλογραφία αὐτὴ ποὺ θὰ ἐπαλήθευε τὸ περιεχόμενο τῆς ἀναφορᾶς. Τέλος δὲν ἔχουμε κανένα κείμενο μὲ τοὺς ὅρους καὶ τίς συμβάσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ τῆς Κοινότητος μὲ τοὺς Βενετσιάνους πρεβεδοῦρους ποὺ πῆγαν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη². Μὰ καὶ

siatores missos per illustrem dominum Despotum Salonichi nostro regimini Nigropontis, idem dominus Despotus cum magna instantia requisivit ut, considerata oppressione ipsius civitatis, placeret dicto regimini velle accipere et acceptare, predictam civitatem Salonichi nomine nostri domini quam nostro dominio dabat de bona voluntate sua et omnium civium dicte terre et volebat ipsam potius pervenire ad manus Turchorum, qua informatione habita et significata nobis per dictum nostrum regimen Nigropontis, dominatio nostra considerans inconvenientia existentia et que secutura erant si dicta civitas pervenisset in manibus Turchorum ut perventura erat, non ambitione domini, sed pro honore sue Serenitatis et christianitatis misit ad accipiendum et acceptandum civitatem predictam tenendo certe facere rem gratam et acceptam sue Maiestati et utilem et comodam eius Imperio, (Sathas, Documents inédits, 1, 134, 24-42' πρβλ. καὶ 139, 13-33). Τὴ συμφωνία Θεσσαλονικίων καὶ Βενετσιάνων ὁ Δούκας τῇ δίνει κάπως ἀλλιῶς ἀντιγράφω ἐδῶ τὴν ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πὼς «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενέτικοι ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι τοὺ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονίκην αὐτοὺς συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρῆναι καὶ εὐτυχίσει τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετιαν μετασχηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔστερξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὥσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δούκας, ἔκδ. V. Grecu, București 1958, 247, 17-21).

1. Sathas, Documents inédits, τ. 1, σ. 136, 15-16.

2. «Ἐπειδὴ εἰς τὰς συμβάσεις, αἵτινες συνωμολογήθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Θεσσαλονίκης μεταξύ τῶν ἡμετέρων ἀντιπροσώπων Santo Venerio καὶ Nicolao Giorgio ὅφ' ἐνὸς καὶ ὅφ' ἑτέρου τῶν πληρεξουσίων τοῦ Δεσπότη καὶ τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης...» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, 61). Ὁ κώδικας Morosini ὠστόσο μιλῶντας γιὰ τοὺς ὅρους αὐτοὺς λείει πὼς «ἐκρατήθη ἔγγραφος σημείωσις» τους (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 43).

Ἄλλὰ οἱ πρεβεδοῦροι τοὺς κανέναν ἀπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς δὲ σεβάστηκαν. Ἔτσι γιὰ τὸ 2ο ὄρο βλέπε τὸ 12 αἴτημα τῆς 2ης ἀντιπροσωπίας τῆς Κοινότητος στὴ Γερουσία (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 76-77) καὶ τὸ 15 (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 79). Γιὰ τὸν 3ο ὄρο βλέπε τὸ 1ο αἴτημα τῆς ἴδιας ἀντιπροσωπίας (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 72-73) καὶ αἴτημα 14 (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 78).

Γιαυτὸ καὶ ἡ Κοινότητα στὸ διάστημα τῆς ἐφτάχρονης Βενετσιανοκρατίας ἀναγκάστηκε νὰ στείλει δυὸ ἀντιπροσωπίας της, μὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1425 καὶ μὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1429, στὴ Βενετία, γιὰ νὰ κάμει τὰ παράπονά της στὴ Γερουσία, πὼς οἱ πρεβεδοῦροι τῆς δὲ φυλάγουν καμιά ἀπὸ τίς συμφωνίες τοὺς ἐκεῖνες ποὺ ἔκαμαν, ὅταν τοὺς παράδινε τὴν πολιτεία της. Καὶ ἴσια-ἴσια μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία ἡ Γερουσία ἀναγκάστηκε νὰ δεχτεῖ

κάτι άλλο: κανένα ψήφισμα ή άλλο έγγραφο, απ' όσα έχουμε σήμερα, δέ βεβαιώνει τη συμφωνία ανάμεσα στόν 'Ανδρόνικο και τη Γερουσία, γιά νά ξέρουμε όλα τά καθέκαστα γιά τη συμφωνία αυτή, μά και ό,τι έχουμε δέν παρουσιάζει καμιάν ένότητα στίς συνεννοήσεις αυτές¹. Έτσι όλες οί πληροφορίες τοῦ ψηφίσματος τῆς 7 'Ιουλίου γιά τη Θεσσαλονίκη εἶναι ἀπό τήν ἀναφορά τῆς Διοίκησης τῆς Εὐβοίας. 'Ως ποιο βαθμό ὥστόσο τὸ ψήφισμα αὐτὸ ἐκφράζει μὲ ἀντικειμενικότητα τὸ πνεῦμα τῆς ἀναφορᾶς, δέ μπορούμε νά ξέρουμε. 'Ομως ἔτσι κι ἄλλιῶς οἱ πληροφορίες του εἶναι ἑμμεσες καὶ αὐτὸ εἶναι πρῶτ' ἀπ' όλα πού καθορίζει καὶ τὸ βαθμὸ τῆς ἀξιοπιστίας του.

3. 'Όταν ἔφτανε στὴ Γερουσία ἡ ἀναφορά τῆς Διοίκησης τῆς Εὐβοίας μὲ τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ 'Ανδρόνικου, ἡ Βενετιά βρισκόταν μπλεγμένη σ' ἓναν σκληρὸ κι ἀτέλειωτο πόλεμο γιά τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου². Στὸ μεταξύ, μόλις στὰ 1419, ὕστερ' ἀπὸ πολλὲς καὶ μεγάλες δυσκολίες κατάρφταν νά εἰρηνέψουν μὲ τοὺς Τούρκους κι ἓνα μέρος τῆς Γερουσίας δέν ἤθελε οὔτε ν' ἀκούσει γιά πόλεμο στὴν 'Ανατολή. 'Ένα ἄλλο μέρος ὅμως εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἔπρεπε νά δώσουν στοὺς Τούρκους ἓνα τόσο γερὸ χτύ-

όρισμένα παράπονα τῆς Κοινότητας καὶ νά μιλήσει γιά προνόμια πού εἶχε συμφωνήσει μὲ τοὺς πρεβεδοῦρους τῆς, ἀλλὰ περιορίζεται σὲ γενικότητες καὶ ἀοριστίες μὲ ἐκφράσεις δυνητικές. Πρὸβλ. ἀκόμα, «'Ημεῖς Φραγκίσκος Φόσκαρη...ἀκούσαντες τὰ ἄρθρα τῆς συμφώσεως...», «...Τὰς γνωστὰς χάριτας ἥτοι συμφωνίας καὶ συμβάσεις...» (Ψήφισμα τῆς 7 'Ιουλίου τοῦ 1425 (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 47). «Τὰ διατάγματα καὶ αἱ συμβάσεις αἱ γινόμεναι μεταξύ τῆς ἡμετέρας Αἰθεντίας καὶ τῶν ὑμετέρων ὑπηκόων Θεσσαλονικέων...» (Ψήφισμα τῆς 14 'Ιουλίου τοῦ 1429, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 72). Δηλαδή οὔτε ὡς τὸν 'Ιούλιο τοῦ 1425 ἄκουσε τίποτε ἡ Γερουσία οὔτε ὡς τὸν 'Ιούλιο τοῦ 1429 εἶδε πουθενὰ γραμμένες τίς συμβάσεις τῶν πρεβεδοῦρων τῆς μὲ τὴν Κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης.

1. 'Ο Μέρτζιος ἀνθολογώντας τὰ μνημεῖα τῆς μακεδονικῆς ἱστορίας ἀπὸ τὰ κρατικά 'Αρχεῖα τῆς Βενετίας φαίνεται πὼς τὰ διάλεξε καὶ τὰ δημοσίεψε μὲ πολλὴ στενὰ ἀτομικὸ κριτήριό καὶ δὲ δημοσίεψε ὅ,τι σχετικὸ μὲ τὴ Μακεδονία βρῆκε σ' αὐτά. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὀδηγοῦν τὰ τόσα κενὰ πού παρουσιάζει ἡ ἐκλογὴ τους, ἡ φροντίδα του νά παρουσιάζει τοὺς Βενετσιάνους σὰν «προστάτες» τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πὼς τονίζει χαρακτηριστικὰ τὰ ἔξοδα πού ἔκαναν οἱ Βενετσιάνοι γιά τὴ Θεσσαλονίκη, καὶ μάλιστα σὲ εἰδικὸ ὑπότιτλό (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 98-99), ἐνῶ δὲ μιλάει καθόλου γιά τὰ ἔσοδα. Τὰ ψηφίσματα ὥστόσο τῆς Γερουσίας ἀπὸ τίς 7 'Ιουλίου τοῦ 1425 καὶ ἀπὸ τίς 14 'Ιουλίου τοῦ 1429 μιλοῦν συχνά γιά τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης. 'Απὸ τὰ ἔσοδα αὐτὰ ἔταξαν στὸν 'Ανδρόνικο 20-40 χιλιάδες ἄσπρα τὸ χρόνο καὶ ἀπ' αὐτὰ κοντὰ στὰ ἄλλα, ἔδιναν καὶ πλούσια δῶρα καὶ ἄλλα δασύματα στοὺς Τούρκους (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 38, 45 κ.ἄ.). Γενικὰ τὸ ἱστορικὸ ὕλικό πού δημοσιεύει ὁ Μέρτζιος γιά τὸν τρόπο πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους εἶναι ἀποσπασματικὸ καὶ δέν ἐπιτρέπει νά σχηματίσουμε καθαρὴ τὴν εἰκόνα του. 'Αλλὰ καὶ οἱ περιλήψεις του, ὅπου ὑπάρχουν, παρουσιάζουν μερικὲς φορὲς ἀσάφειες.

2. Manfroni, *La marina veneziana*, σ. 5-6.

πημα, ὥστε νὰ μὴ μπορέσουν νὰ συνέρθουν εὐκόλα καὶ νὰ τοὺς ἀφήσουν ἥσυχους γιὰ χρόνια.

Οἱ Βενετσιάνοι ἤθελαν βέβαια τὴ Θεσσαλονίκη, μὰ ὄχι καὶ νὰ μπλέξουν σὲ πολεμικὲς περιπέτειες μὲ τοὺς Τούρκους ἐδῶ στὴν Ἀνατολή. Ἐπειτα οἱ φιλικὲς σχέσεις μαζί τους ἐξυπηρετοῦσαν πολλὴ καλύτερα τὰ συμφέροντά τους. Μὰ ταυτόχρονα δὲν ἔπρεπε νὰ χάσουν καὶ τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Δίλημμα σκληρό.

Αὐτὲς λοιπὸν οἱ ἐσωταξικὲς ἀντιθέσεις τῆς Γερουσίας ποὺ ἀντανακλοῦσαν τὰ συμφέροντά τους, στὸν πολιτικὸ τομέα, καθορίζουν καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Δημοκρατίας.

Σὲ ζητήματα ὥστόσο ποὺ εἶχαν γενικότερη σημασία, ἡ Γερουσία δὲ διαφωνοῦσε. Κι ἐπειδὴ ἡ Θεσσαλονίκη τοὺς ἦταν πολὺτιμη γιὰ κέντρο ἐμπορικὸ καὶ πολεμικὸ καὶ πολλὴ περισσότερο τώρα ποὺ στὴν Ἀνατολὴ ὁ κίντωνος ἀπὸ τοὺς Τούρκους μεγάλωνε ὁλοένα καὶ περισσότερο, ἡ Γερουσία τὴν ἤθελε ἔτσι κι ἄλλιῶς μὲ ὅλες τὶς μικρότερες διαφορὲς τῆς¹.

Ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς θὰ ἐμπορευόνταν ἄνετα μὲ τὸ βόρειο Αἰγαῖο καὶ μὲ τὰ Βαλκάνια. Ἐπειτα θὰ μπορούσαν νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀνενόχλητα καὶ μὲ τὶς πιὸ μακρινὲς ἀποικίες τους καὶ νὰ φτάνουν ὡς τὸ Ἀζώφ². Δὲν πρέπει

1. Ὅπως δείχνουν τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, αὐτοὶ ποὺ διαφωνοῦσαν μέσα στὴ Γερουσία ἦτανε πάντα λίγοι ἢ πολλὴ λίγοι (βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, σ. 135, 28-30, σ. 139, 43, σ. 140, 25-27, σ. 150, 26-28 κ.λ.). Αὐτὲς ὥστόσο οἱ διαφωνίες ποὺ παρατηροῦμε μέσα στὴ Γερουσία δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὰ εἰδικὰ κομματικὰ τῆς συμφέροντα. Αὐτὲς οἱ διαφωνίες τῆς ὁμοῦ εἶναι καὶ ἡ πιὸ βασικὴ ὀργανικὴ τῆς ἀδυναμία κι ἓνας ἄλλος λόγος ποὺ καθορίζει καὶ τὸ βαθμὸ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ψηφισμάτων τῆς. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν ὁ δόγης τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἔφερνε ὅλα τὰ ζητήματα στίς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας, ὅταν μερικὰ μπορούσε νὰ τὰ κρίψει. Σ' αὐτὴ τὴν αἰτία πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ τὴν ἀοριστία καὶ ἀσάφεια ποὺ παρουσιάζει μερικὲς φορὲς καὶ ἡ διατύπωση τῶν νοημάτων τους, ὅπως τὸ βλέπουμε στὰ ψηφίσματα τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 καὶ τῆς 14 Ἰουλίου τοῦ 1429. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ πιθανόν. Ἴσως γιὰ τὴν ἴδια αἰτία νὰ λείπουν ἀπ' αὐτὰ καὶ ὁ ἀνὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ θὰ φώτιζαν καλύτερα τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ θὰ τοὺς ἔδιναν ἓνα ἀναμφισβήτητο κύρος.

2. Μ. Λ ὸ σ κ α ρ ι, Ναοὶ καὶ Μοναὶ τὸ 1405 εἰς τὸ Ὀδοιπορικόν τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου, Τόμος Ἀρμενοπούλου, ἐπὶ τῇ ἐξακοσιετηρίδι τῆς Ἐξαβίβλου αὐτοῦ (1345-1945), Θεσσαλονίκη 1952, Ἐπιμετρον Θεσσαλονικῆ-Τάνα, σ. 331-340. Γιὰ τὶς ἐμπορικὲς σχέσεις τῆς Βενετίας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. F. T h i r i e t, Les Vénitiens à Thessalonique dans la première moitié du XIV siècle «Byzantion» 22 (1952), 323-332. Ὁ Ἰ δ ι ο ς, Délibérations des assemblées Vénitiennes concernant la Romanie, τ. 1, Paris 1966, σ. 1160-1363, ἀρ. 214, 327, 346, 354, 376, 400, 434, 440, 445, 453, 698.

Γιὰ τὸν οἰκονομικὸ ρόλο τῆς Θεσσαλονικῆς στὰ χρόνια τὰ βυζαντινὰ ὡς τὴν τελευταία τῆς ἐποχῆς βλέπε O. T a f r a l i, Thessalonique au quatorzième siècle, Paris 1913, σ. 97-129. Γ. Κ ο ρ δ ᾶ τ ο ς, Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τ. 2, Ἀθήνα 1960, σ. 245-254. Σ. Λ ὸ μ π ρ ο ς, Τὸ ἐν Θεσσαλονικῇ Βενετικὸν Προξενεῖον καὶ τὸ μετὰ τῆς Μακεδονίας ἐμπόριον τῶν Βενετῶν, «Νέος Ἑλληνομνήμων» 8 (1911) 206.

ακόμα να ξεχνοῦμε πὼς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ἐμπορικὲς γαλέρες τῆς Βενετιᾶς ὄργωναν σὰ δική τους θάλασσα ὅλη τὴ Μεσόγειο καὶ τὸ ἐμπόριό της εἶχε παγκόσμιο χαρακτήρα. Τὴν εἰκόνα τῆς ἐμπορικῆς της δραστηριότητος στὴ Μεσόγειο ζωηρὴ κι ἐκφραστικὴ τὴ δίνει ὁ Χαλκοκονδύλης. Αὐτὸς λοιπὸν λέει πὼς οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὶς ἐμπορικὲς τους συναλλαγὰς ἐφταναν ὡς τὴν Αἴγυπτο, στὴ Λιβύη, στὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὑκεανοῦ, στὰ Βρετανικὰ νησιά καὶ πίσω πάλι στὴ Συρία καὶ ἀπὸ κεῖ ὡς τὸν Τάναη¹.

Ἔπειτα οἱ Βενετσιάνοι, κοντὰ στὰ ἄλλα ποὺ θὰ τοὺς πρόσφερε ἡ Θεσσαλονίκη, λογάριζαν πολὺ καὶ τὰ ἔσοδά της². Ἴσως νὰ πίστευαν κιόλας

1. «...καὶ ἰδία κατ' ἐνιαυτὸν τὰς δέκα τριῆρεις, ἅς ἐπιτέμπουσιν ἔτους ἐκάστου ἔστε τὸν Ἰόνιον καὶ ἐς τὸ Αἴγαον τῶν νεῶν αὐτῶν, αἱ ἐπὶ ἐμπορίαν ἀφικνούνται ἐπὶ Αἴγυπτον καὶ Λιβύην καὶ ὁκεανὸν καὶ Εὐξείνιον πόντον. καὶ καθαιροῦντες τὸ ληστρικόν, ὅποι ἂν περιτύχωσιν, αἱ δέκα αὗται τριῆρεις διατρίβουσιν ὅλον ἐνιαυτὸν, ἐς ὅπερ αἱ δέκα ἀφικνούμεναι ἀπαλλάττονται ταύτας τῆς φυλακῆς. ἐπιτέμπουσι δὲ καὶ τριῆρεις ἐπὶ ἐμπορίαν ἢ πόλιν, ἐξωνοιμένων τῶν πολιτῶν ταύτας, ἔστε Ἀλεξάνδρειαν καὶ Συρίαν καὶ Τάναϊν καὶ ἐς τὰς Βρετανικὰς νήσους καὶ ἐς τὴν Λιβύην. εἶψαν δ' ἂν αἱ τριῆρεις αὗται δύο καὶ εἴκοσι, μείζους τῶν ἄλλων τριήρων, ἅτε ἐπὶ ἐμπορίαν κατεσκευασμένοι. νομίζεται δ' αὐτοῖς ἐφ' ἐκάστης νεῶς καὶ παῖδας συγκλητικῶν ἀνδρῶν ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν ἀφικνεῖσθαι, μεμισομένους καὶ τοῦτους σὺν τῇ νηὶ ἐπὶ τὴν ἐμπορίαν». (Χαλκοκονδύλης, ἐκδ. Dark o, I, 186, 10-24. Γενικότερα γιὰ τὴ Βενετιά βλ. William H. Mc Neille, Venice the Hinge of Europe 1081-1797, Chicago and London 1974. Καὶ ὁ Μέρτζιος, (Μνημεῖα, σ. 49, 57, 63, 74, 82, 86) καὶ ὁ Thiriet (Régestes des délibérations, 2 (1400-1430), ἀρ. 1919· πρβλ. καὶ N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle, 1, Paris 1899, σ. 351-2) τονίζουν προπάντων τὰ ἔσοδα ποὺ ἔκαμαν οἱ Βενετσιάνοι γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἀλλὰ τὰ ἔσοδα αὐτὰ τὰ βασίζουν σὲ στοιχεῖα ποὺ δίνουν οἱ βενετσιάνικοι κώδικες. Οἱ κώδικες αὐτοὶ ὥστόσο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀξιοπιστία τους, τὶς σχετικὰς πληροφορίες δὲν τὶς στηρίζουν σὲ σίγουρες εἰδήσεις. Αὐτὸ βεβαιώνουν ἐξἄλλου καὶ οἱ μεγάλες διαφορὰς στὰ ποσὰ ποὺ δίνει ὁ καθένας τους. Ἐστὶ ὁ κώδικας Morosini ἀνεβάζει τὰ ἔσοδα σὲ 740.000 δουκάτα, ὁ Sanuto σὲ 700.000, ὁ Zancaruola σὲ 502.000, ὁ κώδικας 9611 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης σὲ 300.000 καὶ τὸ Χρονικὸ ποὺ βρίσκεται στὴ Βιβλιοθήκῃ τῆς Δρέσδης σὲ 200.000 (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 98-99). Εἶναι φυσικὸ οἱ Βενετσιάνοι νὰ ἔχουν τὰ ἔσοδά τους γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὅπως εἶχαν καὶ γιὰ κάθε ἄλλη τους ἀποικία. Μὰ τὰ ἔσοδα ποὺ λένε πὼς ἔκαμαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι μόνο γι' αὐτὴν. Εἶναι ἔσοδα καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀποικίες τους ἐδῶ στὸ Αἴγαο, γιατί ἐπρεπε καὶ τὸ στόλο τῆς περιοχῆς αὐτῆς νὰ συντηροῦν καὶ στοὺς μισθοφόρους τους νὰ δίνουν μισθὸ καὶ στοὺς πρῶτοράς τους καὶ στίς λογιῆς-λογίης μουσικῆς τους ὑπηρεσίες. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνουν οἱ ἴδιοι οἱ Βενετσιάνοι, ὅταν λένε: «Ἐπειδὴ πολέμοιμε μὲ τὸν Τοῦρκο, γιὰ νὰ ἐξεσφαλίσουμε καὶ νὰ προστατέψουμε τὴν πολιτεία μας Θεσσαλονίκη καὶ τὶς ἄλλες ἀποικίες καὶ τὰ μέρη μας τῆς Ἀνατολῆς...» (Manfroni, La marina veneziana, σ. 14, σμ). 1 ἀπὸ τὰ Senatus misti, τ. 55, σ. 80). Ἀλλὰ οἱ Βενετσιάνοι ἦταν πρῶτ' ἅπ' ὅλα ἐμποροὶ καὶ πρὶν πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη ἔκαμαν πολὺ καλὰ τοὺς λογαριασμούς τους. Γιαυτὸ καὶ ἂν δὲν τοὺς σφέρνη νὰ τὴν πάρουν οὔτε καὶ χάρισμα θὰ τὴ δέχονταν.

2. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε καὶ τὰ ἔσοδα ποὺ εἶχαν οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ ψηφίσματά τους μιλοῦν συχνὰ γιὰ τὰ ἔσοδά τους αὐτὰ καὶ τὰ θυμίζει ὁ Μέρ-

πὺς θὰ μπορούσαν νὰ ξαναδώσουν ζωὴ στὸ νεκρωμένο τῆς λιμάνι καὶ στὴν ἀγορὰ τῆς καὶ νὰ ἐκμεταλλευτοῦν ὅσο γινόταν πιὸ ἐντατικά τὴν πλούσια περιοχὴ τῆς ποὺ εἶχε κάθε εἶδος σοδεία. Ἔτσι θ' ἀντιμετώπιζαν τὰ ἐξόδα καὶ τῆς ἴδιας τῆς Θεσσαλονίκης, μὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀποικίων τοὺς στὸ βόρειο Αἰγαῖο. Ἀπὸ τῇ Θεσσαλονίκη, θὰ μπορούσαν νὰ κρατοῦν τοὺς Τούρκους καὶ ἄλλα κράτη χριστιανικά μακριὰ ἀπὸ τὶς ἀποικίες τοὺς. Ἔτσι ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἐμπορικά πλεονεχτήματα ποὺ τοὺς πρόσφερεν ἡ Θεσσαλονίκη, θὰ τοὺς πρόσφερεν καὶ πλεονεχτήματα στρατηγικά¹.

Ὁ Μεγάλος Λογοθέτης τῶν Πατριαρχείων Ἱεράξ συμπεκνώνοντας ἀργότερα τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον τῶν Βενετσιάνων γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη εἶπεν ἐπιγραμματικά: «Οἱ Ἑνετοὶ βουλόμενοι ἔνεκεν ἐμπορίας πόλεως τὴν περιφανῇ ταύτῃ τὴν πόλιν ἔχουν»².

Καὶ ὁ Ἱεράξ σὰν ἄνθρωπος τῶν Πατριαρχείων ἤξερε πολλὰ πράματα καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῇ σύγχρονῃ, καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίσημῃ καὶ ἀπὸ τὴ μυστικῇ ἀλληλογραφία. Πολλὰ ὅμως ἤξερε καὶ ἀπὸ συζητήσεις τῶν παρασκηνίων.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Βενετσιάνοι εἶχαν φτάσει σχεδὸν στὴν ἀπόφαση νὰ παροῦν τὴ Θεσσαλονίκη, ἔπρεπε ὥστόσο νὰ ἐξακριβώσουν πρῶτα πολὺ

τις πολὺ συχνὰ (βλ. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 37, 38, 39, 45, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 66, 68, 69, 71, 81, 86. Πρβλ. ἀκόμα καὶ Thiriet, *Régestes des délibérations*, τ. 2, ἀρ. 1980). Τὰ ἐσοδα αὐτὰ ἦταν πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὶς πλουτοπαραγωγικὲς πηγές τῆς Θεσσαλονίκης: (κάμποι, λίμνες, θάλασσα). Ἐπειτα οἱ λογιῆς-λογῆς φόροι ἀπὸ τὰ ἐμπορεύματα ποὺ ἔφευγαν ἢ ἔμπαιναν σ' αὐτή, ἀπὸ τοὺς Ἑβραῖους, ἀπὸ τὸ ἁλᾶτι καὶ ἀπὸ πλῆθος ἄλλα ἐμπορεύματα. Φτάνει νὰ θυμηθοῦμε πὺς οἱ Βενετσιάνοι ἦταν πρόθυμοι, γιὰ τὴν ξαγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ δίνουν στὸν Ἀνδρόνικο ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα τὸ χρόνο ἀπὸ τὰ ἐσοδά τῆς ποὺ τὰ περισσεύαν. Εἶχαν λοιπὸν τὰ ἐσοδὰ τοὺς οἱ Βενετσιάνοι ἀπὸ τῇ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ περνοῦσαν πρῶτα στὰ Γενικά Ἐσοδα τῆς Δημοκρατίας καὶ ὅταν ὕστερα διαμόρφωναν τὸν κρατικὸ προϋπολογισμό καθόριζαν τὰ διάφορα κονδύλια γιὰ τὶς δαπάνες τῆς ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς. Καὶ τότες εἶναι ποὺ ἡ Βενετία ἔστελνε τὰ «χρηματοδέματα», ὅπως λέει ὁ Μέρτζιος, σὶς ἀποικίες τῆς. Ὁ Μέρτζιος λοιπὸν, ὅταν ὕστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἐπιμένει νὰ μᾶς βεβαιώνει πὺς ἀπὸ τὰ ἐσοδα τῆς Θεσσαλονίκης «ὄχι μόνον δὲν ἐπερίσσευαν, ἀλλ' ἡ Βενετία ἔστελλε πολλὰ χρηματοδέματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 38, σημ. 2) δὲν ἐπιμένει παρὰ γιὰ νὰ παρουσιάζεται τὸ λιγότερο σὰν ἀπολογητὴς τῆς Βενετιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη.

1. Φυσικὰ ἡ Θεσσαλονίκη σὰν ἓνας ἐμπορικὸς καὶ στρατιωτικὸς κόμπος βασικὸς στὴν περιοχὴ αὐτῆς τῆς Μεσογείου κράτησε τὸ ρόλο τῆς αὐτὸ σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς ἀπὸ τότε ποὺ τὴν ἔχτισαν ὡς τὰ σήμερα. Ναυσταθμός, κέντρο ἐμποροβιοτεχνικὸ καὶ διαμετακομιστικὸ ἔφερεν σ' ἐπικοινωνία τὴν πλούσια ἐνδοχώρα τῆς καὶ τὰ Βαλκάνια μὲ τὴ Μικρὰ Ἀσία, μὲ τὴν Αἴγυπτο καὶ μὲ ἄλλα ἀνάλογα κέντρα τῆς Μεσογείου.

2. Ἱεράξ, Μεγάλος Λογοθέτης, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἐκδ. Κ. Σάθας, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359.

καλά τὴ γενικὴ κατάσταση ποὺ παρουσίαζε αὐτὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ ὕστερα ν' ἀποφασίσουν ὀριστικά. Γιαντὸ καὶ ἡ Γερουσία μὲ ψήφισμά της τῆς 2 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε τὸν εὐγενὴ Ἀλβανὸ Νταμπουάριο ποὺ «ὦν πλήρως ἐν γνώσει τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ ἐπακριβῶς τὴν Γερουσίαν»¹. Μὲ ἄλλο ψήφισμά της πάλι τῆς 7 Ἰουλίου τοῦ 1423 κάλεσε καὶ ἄλλους τέσσερις εὐγενεῖς «οἵτινες... ἐπειδὴ εἶναι ἐνήμεροι τῆς ἐπικρατούσης ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ εἰς ἄλλα μέρη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσουν τὸ συμβούλιον»². Ὅπως κιόλας βεβαιώνει ὁ κώδικας Morosini, καὶ γιὰ μιὰ τρίτη φορὰ ἔστειλαν στὴ Θεσσαλονικὴ δυὸ ἱππότες «ἵνα ἐξετάσουν τὰ ὠφέλιμα καὶ ἀναγκαῖα πράγματα, τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς παρούσης ἀποφάσεως»³.

Μόνο λοιπὸν ὅταν πληροφορήθηκαν οἱ Βενετισianoὶ γιὰ τὴν πραγματικὴν κατάσταση ποὺ παρουσίαζε ἡ Θεσσαλονικὴ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1423 καὶ βεβαιώθηκαν γιὰ ὅλες τὶς προϋποθέσεις ποὺ εὗρισκαν ἀπαραιτήτες γιὰ νὰ τὴν πάρουν, ἔστειλαν ὕστερα τοὺς πρεβεδοῦρους τοὺς μὲ ὅλες τὶς εἰδικὲς ἐντολὰς τοὺς. Ἔτσι οἱ ἔρυνες αὐτὲς τῆς Γερουσίας εἶναι μία ἄλλη ἐνδειξη γιὰ τὸ οἰκονομικὸ περιεχόμενο ποὺ εἶχαν οἱ συζητήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο.

Ἀλλὰ καὶ μ' ὅλες αὐτὲς τὶς δραστηριότητες ποὺ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, γιὰ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονικὴ, καὶ μ' ὅλες τὶς ἐπιτυχίες ποὺ εἶχε στὶς συνεννοήσεις της μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, εἶχε ὥστόσο ἀκόμα τὶς ἀμφιβολίες καὶ τὶς ἀνησυχίες της ὡς τὴν τελευταία στιγμή, μὰ τώρα ὅλ' αὐτὰ εἶχαν σχέση μὲ τὸ ἂν θὰ τοὺς τὴν ἔδινε ὁ Ἀνδρόνικος⁴.

4. Στὸ ἄλλο ψήφισμα ὅμως τῆς Γερουσίας, ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423, τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν βλέπουμε ἄμεσα σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς ἐντολὰς ποὺ ἔδωσε ἡ Γερουσία στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους, ὅταν θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονικὴ. Ἡ ἐντολὴ αὐτὴ λοιπὸν λέει:

«Sed si dictus dominus Despotus esset contentus dictam civitatem dare nostro dominio, sed vellet quod aliquid ei tribueremus pro victu suo, relinquimus in libertate vestra possendi promittere dicto domino Despoto de introitibus Salonichi qui superhabundarent ab expensis necessariis fiendis in civitate predicta singulo anno ab aspris viginti mille usque ad quadraginta mille sicut melius facere poteritis»⁵.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 36.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41.

4. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 143, 35· 144, 17 κ.ά.

5. Sathas, Documents inédits, τ. 1, 144, 17-21. Ὁ Μέρτζιος, (Μνημεῖα 38, σημ. 1). Τὴν πρόταση αὐτὴ τῆς Γερουσίας τὴ δέχεται σὰν «καὶ ἄλλη μιὰ ἐπίσημη ὁμολογία τῆς ἐνετικῆς γερουσίας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχεν ἀνάγκη καὶ τῶν ἐξό-

Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι βέβαια ἡ μοναδική καὶ ἡ πιὸ ἄμεση καὶ φανερή πού ἔχουμε γιὰ τὸ πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι ὁμως καὶ ἡ πιὸ σίγουρη, γιατί τὴ δίνει ἡ ἴδια ἡ Γερουσία μετ' ὑψηλότητος. Γιαυτὸ καὶ ἡ πρότασή της στὸν Ἀνδρόνικο νὰ τοῦ δίνει ἀπὸ τὰ περισσευόμενα ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης μιὰ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἀπὸ 20-40 χιλιάδες ἄσπρα, γιὰ νὰ ζεῖ, ἂν τῆς δώσει τὴ Θεσσαλονίκη, σημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἔχει γίνει κάποια σχετικὴ συζήτηση ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς Βενετσιάνους ἀπὸ πρῖν. Καὶ μόνο ἔτσι θὰ ἐξηγήσουμε τὰ τόσα πᾶνε καὶ ἔλα τοῦ πιστοῦ πράχτορα τῆς Γερουσίας Ἀντρέα Ναυπλιώτη μετ' ἐπιστολῆς της στὸν Ἀνδρόνικο¹.

Μιὰ λοιπὸν καὶ ἡ σύσταση αὕτη τῆς Γερουσίας στοὺς πρεβεδοὺρους της μιλάει καθαρὰ γιὰ οἰκονομικὴ ἀποζημίωση τοῦ Ἀνδρόνικου, αὕτη εἶναι καὶ ἡ πιὸ ἄμεση ἀπόδειξη πὼς ὁ τρόπος πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους ἦταν μιὰ συνηθισμένη οἰκονομικὴ συναλλαγὴ ἀνάμεσα στὸν Ἀνδρόνικο καὶ στὴ Γερουσία. Ἐτσι καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς Βενετσιάνικης Γερουσίας ἐπαληθεύουν τοὺς Ἑλλήνες ἱστορικοὺς, πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους.

III. Γιὰ τὸν τρόπο πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους δὲ μπορούμε νὰ μὴ προσέξουμε καὶ κάποιες ἑμμεσες ἐνδείξεις. Τίς δίνουν καὶ αὐτὲς τὰ ἴδια τὰ ψηφίσματα καὶ γιαυτὸ ἔχουν καὶ αὐτὲς τὸ ἀνάλογο κύρος. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὀλοφάνερο εἶναι τὸ ζωνρὸ ἐνδιαφέρον τῶν Βενετσιάνων γι' αὐτήν. Αὐτὸ τὸ μαρτυροῦν οἱ τέσσερις καταποδιαστὲς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη μέσα σ' ἓνα μῆνα, μόλις πῆραν τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ τῆς Διοίκησης τῆς Εὐβοίας μετ' αὐτὴν ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀνδρόνικου.

δὼν διατροφῆς». Ὅταν τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 15 αἰῶνα, οἱ δεσπότες τοῦ Μυστρά πουλοῦν Ἀργος, Σπάρτη, τὸ Ναύπλιο πρῖν ἀπ' αὐτὲς, ἢ ἄλλοι δεσπότες πουλοῦν ἄλλες πολιτείες, λιμάνια ἢ νησιά, προπάντων στοὺς Βενετσιάνους, γιατί καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης καὶ αὐτός, νὰ μὴ τοὺς πουλήσει τὴ Θεσσαλονίκη; Μόνο στὴ βάση τῆς φεουδαρχικῆς ἀντίληψης πὼς οἱ χώρες ἦταν χτήματα τῶν λογῆς-λογῆς τοπαρχῶν, ἓνα φαινόμενο πού καθιέρωσε στὸν τόπο μας, ὅπως ξέρουμε, ἡ Φραγκοκρατία, πρέπει νὰ ἴδουμε καὶ τὸν τρόπο πού πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους. Εἶναι κιόλας πολὺ πιθανὸ πὼς ὁ Ἀνδρόνικος μετ' ἡν πρότασή του στοὺς Βενετσιάνους πὼς τοὺς πουλοῦσε τὴ Θεσσαλονίκη νὰ ὀριζε καὶ τὴν τιμὴ πού ἤθελε.

1. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀντρέας Ναυπλιώτης μαζί μετ' ἐπιστολῆς τῆς Γερουσίας ἔφερε καὶ προφορικὰ τῆς μηνύματα στὸν Ἀνδρόνικο. Ὅταν ὕστερα ὁ Ναυπλιώτης γύριζε γιὰ τὴ Βενετία, περνοῦσε καὶ ἀπὸ τὴν Εὐβοία καὶ ἀνακοίνωνε καὶ στὴ Διοίκηση τίς συνομιλίες του. Ἐτσι τώρα ἡ Διοίκηση μέσα στὸ πλαίσιο τῶν δικαιωμάτων της, θὰ μπορούσε νὰ ἐνεργεῖ πιὸ ἀνετα στὶς σχετικὲς τῆς δραστηριότητες (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14).

α. Ἡ καταπληκτική διπλωματική δραστηριότητα ποὺ ἀνάπτυξε ἡ Γερουσία, ὅπως τὸ βλέπουμε στὴν ἀλληλογραφία της μὲ τὴ Διοίκηση τῆς Εὐβοίας, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν Ἀνδρόνικο, καὶ μὲ τὸ μπάυλο τῆς Κωνσταντινούπολης, ποὺ θὰ ἔπρεπε καὶ αὐτὸς πάλι μὲ τὴ σειρά του νὰ κατατοπίσει τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἀπόφασή της νὰ δεχτεῖ τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο¹.

Ἡ Γερουσία θὰ δικαιολογήσει τὴν ἀπόφασή της νὰ δεχτεῖ τὴν πρόταση τοῦ Ἀνδρόνικου καὶ νὰ πάρει τὴ Θεσσαλονίκη, γιατί τὴν παρακίνησαν αἰσθήματα χριστιανικά καὶ φιλανθρωπίας. Ἦθελε νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὴν πολιορκοῦσαν ἀδιάκοπα καὶ κιντύνευε νὰ τὴν πάρουν, ἐνῶ ὁ λαὸς της πεינוῦσε, ἢ ἀπὸ ἄλλους ἐχτρούς της².

β. Ἡ ἀλληλογραφία τῆς Γερουσίας μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἀνδρόνικο μὲ εἰδικὸ της πράχτορα ποὺ συζητοῦσε μ' αὐτὸν καὶ προφορικά τις ἀπόψεις της³.

Ὅλη αὐτὴ λοιπὸν ἡ διπλωματικὴ δραστηριότητα τῆς Γερουσίας δείχνει τις δυσκολίες ποὺ συναντοῦσαν οἱ συνεννοήσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὴ καὶ στὸν Ἀνδρόνικο. Μιὰ ἄλλη αἰτία γι' αὐτὸ ἦταν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Manfroni, οἱ ἀντιδράσεις ἐκείνου τοῦ τμήματος τῆς Γερουσίας ποὺ δὲν ἦτανε σύμφωνο νὰ πάρουν οἱ Βενετιᾶνοι τὴ Θεσσαλονίκη⁴. Ἀλλὰ ἡ βασικότερη αἰτία πρέπει νὰ ἦταν ἡ δυσκολία νὰ συμφωνήσουν στὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ ζητοῦσε ὁ Ἀνδρόνικος γιὰ ἀποζημίωσή του, ὅπως καὶ στὸν τρόπο ποὺ θὰ τοῦ τὸ ἔδιναν τὸ ποσὸ αὐτό, μὲ χρονιάτικη ἀποζημίωση ἢ ἐξοκπῆς⁵.

Ἀπὸ τις συζητήσεις αὐτὲς ὥστόσο δὲν πρέπει ν' ἀποκλείσουμε καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βενετιάνων νὰ ἐκμεταλλευτοῦν καὶ τὴν ἀδυναμία τοῦ Ἀνδρόνικου ν' ἀμυνθεῖ ἀποφασιστικά ἐνάντια στοὺς Τούρκους καὶ τὴ μεγάλη δυστυχία ποὺ βασάνιζε τὴν πολιτεία, μὰ καὶ τὴν ἀρρώστια του⁶. Γιαντὸ καὶ οἱ Τούρκοι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦτανε οἱ καλύτεροι φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Βενετιάνων, γιὰ νὰ πιέζουν τὸν Ἀνδρόνικο νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀξιώσεις

1. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 24-135, 30. Πρβλ. καὶ 139, 13-43. Πρβλ. καὶ τις χαρακτηριστικὲς ἐκφράσεις τοῦ ψηφίσματος γιὰ τὴν προσφορά τοῦ Ἀνδρόνικου: *instantan rogans* (S a t h a s, 1, 137, 11)· *cum magna instantia*, (S a t h a s, τ. 1, 134, 33· 139, 22 κ.ἄ.

2. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 134, 1-2, 39-41· 136, 10-13 καὶ 22-23· 137, 4-31· 138, 8-10· 139, 27, 31· 141, 28· 142, 1-7, 29-30, 34, κ.ἄ.

3. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 138, 13-14.

4. M a n f r o n i, La marina Veneziana, σ. 7-8.

5. Ἡ τσιγκουνιά τῶν Βενετιάνων, ὅπως καὶ ὅλων τῶν πλούσιων κρατῶν, εἶναι γνωστή. Ἀλλὰ γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης βλ. S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 144, 16-21. M a n f r o n i, La marina veneziana, σ. 10-11.

6. Γιὰ τὴν ἀρρώστια καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀνδρόνικου βλ. J. T s a r a s, La fin d'Andronic Paléologue, dernier despote de Thessalonique, «Revue des Études Sud-Est Européennes» 3 (1965) 419-432.

τους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ τὴν ἀγοράσουν, οἱ Τοῦρκοι θὰ γίνουν οἱ χειρότεροι ἐχτροί τους. Καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ οἱ Βενετσιάνοι δὲ θέλησαν ἢ δὲ μπόρεσαν νὰ πιστέψουν, πρὶν πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Εἶχαν τὴν αὐτὰ πάτη πὼς θὰ μπορούσαν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοῦτοι θὰ τοὺς τὴν ἄφηναν. Οἱ Βενετσιάνοι δηλαδὴ δὲ θέλησαν ν' ἀναλύσουν σωστὰ τὴν ἀσταμάτητη πορεία τῶν Τούρκων στὴ Μικρὰ Ἀσία, στὴ Θράκη, στὴ Μακεδονία καὶ στὰ Βαλκάνια σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ κατάστασι τῶν χωρῶν αὐτῶν τὴν ἐποχὴ αὐτή, μὰ ταυτόχρονα καὶ μὲ τὶς στρατηγικὰς τοὺς ἀνάγκες. Γιαυτὸ καὶ μιὰ ἄλλη ἐντολὴ τῆς Γερουσίας μὲ τὸ ψήφισμά της ἀπὸ τὶς 27 Ἰουλίου τοῦ 1423 στοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους της ποὺ θὰ πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη ἦτανε καὶ τοῦτη:

Μόλις πάρουν στὴν κατοχὴ τοὺς τὴ Θεσσαλονίκη καὶ ὀργανώσουν τὴ διοίκησίν της μὲ τὸ δικό τους τρόπο, ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ πρεβεδοῦρους νὰ πάει στὸ σουλτάνο Μουράτ τὸ Β' νὰ τοῦ ἐξηγήσει γιατί πῆραν τὴ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικο, νὰ τὸν βεβαιώσει πὼς ἂν δὲν τὴν ἐπαιρναν αὐτοί, ὁ Ἀνδρόνικος θὰ τὴν ἔδινε σὲ ἄλλο χριστιανικὸ κράτος καὶ πὼς καὶ οἱ Βενετσιάνοι ἔχουν ὅλη τὴ θέληση νὰ τοῦ δίνουν τὰ δοσίματα ποὺ τοῦ ἔδιναν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ νὰ προσπαθήσουν μὲ κάθε τρόπο νὰ κλείσουν μαζί του εἰρήνη¹.

1. «Quando autem habuissetis civitatem Salonichi, et tam si unus vestrum ivisset ad Turchum quam non, et dictus Turchus sive gentes sue molestarent civitatem predictam, volumus quod posita dicta civitate sub bona custodia, unus vestrum remaneat ad gubernationem et defensionem civitatis predictae, et alius vadat cum dictis galeis vel illa maiori parte que vobis videbitur, et vadat obviam galeis nostris Romanie et ipsas associare, ita quod cum securitate redire possint, et si ille vestrum qui ivisset ad Turchum non rediisset ad Salonichium, alter qui remanserit, mittere debeat omnes dictas galeas vel illam maiorem partem, que sibi videbitur, obviam dictis galeis Romanie sub gubernatione supracomiti de Venetiis, cum mandato quod cum associaverint dictas galeas ad locum securitatis, ad vos venire debeant.

Et quia intentionis nostre est quod unus vestrum omnino vadat ad presentiam Turchi si non habuissetis civitatem Salonichi, nec illam habere possetis causis superius declaratis, volumus in casu quo baiulus noster non ivisset, nec pacem conclusisset, quod dimissis in Nigroponte peditibus vobiscum missis cum omnibus galeis quas reperietis vos habere, debeatis ambo ire cum galeis predictis usque Gallipolim vel ad alium locum congruum et habilem et unus vestrum per concordum vel per texeram, prius habito salvo conductu dicti domini Turchorum ire debeat ad presentiam Turchi, et alter remaneat ad gubernationem galearum predictarum intra strictum et extra strictum in illis locis que erunt magis secure, et magis apta, de intelligendo vos ad invicem pro possendo levare super dictis galeis illum ex vobis qui ierit ad Turchum, et pro possendo etiam ire vel mittere dictas galeas obviam galeis nostris Romanie, reducendo etiam vobis ad memoriam quod bona advertentia habeatur ad securitatem insule nostre Nigropontis, si armata Turchi esset extra.

Tu vero qui ibis ad presentiam domini Turchi debeas, presentatis nostris literis credulitatis quas tibi fecimus, exhibere, et facta amabili salutatione et oblatione cum verbis perti-

Καὶ ὁ Ἀνδρόνικος ὥστόσο, μ' ὅλη τὴ δύσκολη θέση του, δὲν ἐκμεταλλεύτηκε λιγότερο καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιθυμία τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν τὴ Θεσσαλονίκη. Γιαυτὸ καὶ στὸ τέλος ἀναγκάστηκαν νὰ συμφωνήσουν μαζί του καὶ ἴσως στὴ βάση πού ἐπέμενε αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὶς προτάσεις του.

Ὡλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ περιστατικά, πὺ εἶναι μέρος ἀπὸ τὴ γενικότερη προσπάθεια τῶν Βενετσιάνων νὰ πάρουν ὅπως-ὅπως τὴ Θεσσαλονίκη, συνδέονται βέβαια ἔμμεσα μὲ τὸν τρόπο πὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, ὁδηγοῦν ὁμως μὲ μεγάλῃ πιθανότητα στὸ ἴδιο συμπέρασμα: πὺς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

IV 1. Μιὰ ἄλλη πηγὴ ἀπὸ βενετσιάνικες εἰδήσεις γιὰ τὸ πρόβλημά μας εἶναι καὶ τρεῖς κώδικες πὺ τὰ σχετικὰ τοὺς τμήματα τὰ μετάφρασε καὶ αὐτὰ ὁ Μέρτζιος. Οἱ κώδικες αὐτοὶ μὲ τοὺς τίτλους «Χρονικά» εἶναι ὁ Morosini, ὁ Jancaruola καὶ ὁ Veniera¹. Τὶς εἰδήσεις τοὺς τὶς παίρνουν εἴτε ἀπὸ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας εἴτε ἀπὸ διηγήσεις προσώπων πὺ ξέρουν κάτι γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἴτε ἀπὸ ἀξιωματοῦχους τῆς Δημοκρατίας εἴτε ἀπὸ τὴ γραφτὴ ἢ τὴν προφορικὴ παράδοση γενικά. Λίγες ὁμως εἶναι βιώματά

nentibus et necessariis, sicut fuerit opportunum, presentatis exeniis vobis in Venetiis consignatis, et etiam exeniis vobis missis per baiulum nostrum Constantinopolis dicto domino Turchorum exponere, quod sicut scit inter excelsum genitorem suum et nostrum dominum vigeat bona amicitia et pax, et ob singularem dilectionem existentem inter dictum excelsum genitorem suum et nostrum dominum, de eius morte valde condolumus tamquam de bono et sincero amico nostri domini, sed sencientes excellentiam suam ad dignitatem domini loco dicti quam patris sui ascendisse singularissimam leticiam percepimus et habemus et cum sua Excellentia congaudemus tenentes firmiter quod dilectionem et benivolentiam predictam non solum conservabit, sed per tempora de bono in melius augebit ad quam conservandam et augendam nostrum dominum est dispositum et paratum exequendo effectum hujus nostri mandati cum istis et aliis verbis que necessaria et pertinentia ad materiam tibi videbuntur, prout cognoveritis, expedire». (Sathas, Documents inédits, τ. 1, 147, 20-148, 13).

Πρβλ. καὶ «Si vero dictus dominus Turchorum recusaret tecum ad pacem venire quia accepissemus civitatem Salonichi et vellet habere in Salonicho illam conditionem quam habebat tempore Despoti super facto salis, volumus quod procures quod totum sal remaneat nostro dominio, et quando hoc obtinere non posse, sumus contenti quod condescendas quod dictus Turchus in dicta civitate habeat illam conditionem quam habebat tempore dicti salis, de qua conditione debeas te informare in Salonichio antequam vadas ad presentiam dicti Turchi, tenente dicto Turcho stratas apertas et aliter non». (Sathas, Documents inédits, τ. 1, 149, 27-34). Ἀκόμα τ. 1, 138, 9 καὶ 142, 31-32.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, (Cronaca Morosini, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 8332, τ. II) σ. 39-41· 42-44· 90-93· 96, 98. (Cronaca Zancaruola, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 9575) 41-42, 99. (Cronaca Veniera, Manoscritti della Biblioteca Marciana, No 7589) σ. 44.

τους. Οἱ ἄλλες εἶναι εἰδήσεις ποὺ καλύπτουν μεγάλα χρονικά διαστήματα, γιατί στὴν οὐσία οἱ κώδικες αὐτοὶ δὲν εἶναι παρὰ λαϊκὰ χρονικά ποὺ τὰ συνεχίζαν καταποδιαστά διάφοροι συγγραφεῖς. Ὅμως ὅποια κι ἂν εἶναι ἡ πηγὴ τῶν εἰδήσεών τους τὴν ἀγοραπωλησίᾳ τῆς Θεσσαλονικῆς τὴ βλέπουν πρῶτα μὲ τὴ φυλετικὴ περηφάνεια τῶν εὐγενῶν Βενετσιάνων καὶ μὲ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση. Τὸ τμήμα ὥστόσο γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ χρονικογράφος σύγγραφος τὸ ἔγραψε μόνο στὸν κώδικα Morosini, ὅπως πιστεύει ὁ Μέρτζιος¹.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ περιεχόμενο τῶν κωδίκων αὐτῶν δὲν ἐκφράζει μιὰν ἄμεση ἱστορικὴ πραγματικότητα, ὅπως τὴν ἔζησαν οἱ χρονικογράφοι τους, ἡ ἀξιοπιστία τους εἶναι συνάρτηση, ἐξὸν βέβαια ἀπὸ τὴν καταγωγή καὶ τὴν πολιτικὴ τους τοποθέτηση, καὶ τῶν πηγῶν τους. Γενικὰ παρατηροῦμε πὼς καὶ οἱ τρεῖς τους συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος μὲ τὴ θέληση ὅλων τῶν Θεσσαλονικῶν ἔστειλε μὲ ἀπεσταλμένους του ἐπιστολὰς στὴ Βενετσιάνικη Διοίκησι τῆς Εὐβοίας καὶ ζητοῦσε νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικὴ στὴ Δουκικὴ Αὐθεντία τῆς Βενετίας μὲ ἀντάλλαγμα ὀρισμένα κοινοτικά της προνόμια καὶ νὰ τὴν προστατέψει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πὼς ἡ Θεσσαλονικὴ πέρασε στὴν ἐξουσία τῆς Βενετίας μὲ ἀπόφασι τῆς Γερουσίας της ἀπὸ τὶς 10 Ἰουλίου τοῦ 1423, πὼς οἱ Βενετσιάνοι, μόλις πῆραν τὴ Θεσσαλονικὴ, ἔφεραν σιτάρη γιὰ τοὺς κατοίκους της ποὺ πεινοῦσαν, πὼς μιλοῦν γιὰ τοὺς πύργους της καὶ τὸν πληθυσμὸ της².

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 43, σημ. 1 καὶ 95, σημ. 1. Manfroni, La marina veneziana, σ. 6.

2. «...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονικῆς τὴν 10 Ἰουλίου τοῦ 1423 περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας μὲ τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον κατωτέρω θὰ ἴδῃτε» (κῶδιξ Zancaraola, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41).

«...Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονικῆς περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας τὸ 1423 τὴν 10ην Ἰουλίου κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον:» (κῶδιξ Cronaca Veniera, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 44).

«Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ῥηθέντος ἔτους (1423)... ἀπεφασίσθη ἐν δυνάμει τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Μάρκου νὰ γίνον ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις τῶν (δηλαδὴ τῶν Θεσσαλονικῶν)...» (κῶδιξ Morosini, Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 40-41). Τὰ στατιστικὰ στοιχεῖα ποὺ δίνουν γιὰ τὴ Θεσσαλονικὴ εἶναι: Ὁ Zancaraola: ἡ Θεσσαλονικὴ ἔχει 40 περίπου πύργους καὶ 40.000 ψυχάς. Ὁ Morosini: ἔχει 60 ὥς 70 πύργους ὁλόγυρα καὶ 20-25.000 ψυχάς. Ὁ Cronaca Veniera: «ἔχει 40 ὥραιότατους πύργους καὶ πληθυσμὸν ἐκ 40.000 ψυχῶν» (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 42-44). Ὁ κώδικας Morosini γιὰ μέρα ποὺ μῆκαν στὴ Θεσσαλονικὴ οἱ πρεβεδοῦροι θέλει τὶς 14 τοῦ Σεπτεμβρίου, μέρα τοῦ Σταυροῦ. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη εἶναι μάλλον συμβατικὴ, γιατί ἤθελε ἴσως ὁ χρονικογράφος νὰ συνδέσει τὸ γεγονὸς μὲ κάποια ἐπίσημη θρησκευτικὴ μέρα (Μέρτζιος, Μνημεῖα 43). Ὁ κώδικας Zancaraola ὁμῶς ποὺ εἶναι πιὸ κατοπινὸς θέλει τὶς 10 τοῦ Σεπτεμβρίου, (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 41), ἐνῶ ὁ Sanuto στὸ ἔργο του «Ἡ ζωὴ τῶν δόγηδων»

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους συμπεραίνουμε πὼς καὶ οἱ τρεῖς τοὺς ἀν-
τλοῦν ἀπὸ τὴν ἴδια ἱστορική πηγή ἢ πὼς ὁ ἕνας ἀντιγράφει τὸν ἄλλο. Αὐτὸ
τὸ τελευταῖο εἶναι καὶ τὸ πιὸ πιθανόν, ἂν θυμηθοῦμε πὼς ἡ σύνθεσή τους πα-
ρουσιάζει καὶ χρονική διαφορά μεταξύ τους. Οἱ Βενετσιάνικοι κώδικες
λοιπὸν δὲν προσφέρουν κανένα πρόσθετο στοιχεῖο στὸ πρόβλημά μας καὶ
γιατὸ ἀνάλογη εἶναι καὶ ἡ ἀξιοπιστία τους σὲ σχέση μ' αὐτό¹.

V. Ἀπὸ τοὺς κώδικες μιὰ μόνο εἰδηση μποροῦμε νὰ σχετίσουμε μὲ τὸ
πούλημα τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ γιὰ νὰ βεβαιώσει κι αὐτὴ τὸ γεγονὸς
ἔμμεσα· εἶναι ἡ ἀκόλουθη καὶ τὴ διηγίεται ὁ κώδικας Morosini: «Δύο περίπου
μῆνας μετὰ τὴν κατὰ ληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν ὁ Ἀνδρό-
νικος μετὰ τοῦ καπετάνιου του καὶ τινῶν ὁπαδῶν διοργάνωσαν συνωμοσίαν,
ἵνα ἐκδιώξουν τοὺς Ἑνετοὺς, εὐρισκόμενοι εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν πο-
λιορκούντων Τούρκων...»². Ἡ εἰδηση ξαφνιάζει, μὰ γιὰ νὰ τὴ μελετήσουμε
σωστά, θὰ ρίξουμε μιὰ ματιὰ πρῶτα στὰ ἄλλα τὰ κείμενα: Ὁ Δούκας λέει
πῶς, ὅταν πῆγαν νὰ πάρουν οἱ Βενετσιάνοι τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν ἴδια ὥρα
οἱ Θεσσαλονικιοὶ ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἔμπαιζαν τὸ Βενετσιάνο δούκα καὶ ἀπὸ
τὸ ἄλλο ἐβγαζαν τὸ δεσπότη Ἀνδρόνικο³. Ἡ δευτέρα ἀντιπροσωπία τῆς
Κοινότητος ποὺ πῆγε στὴ Βενετιά τὸν Ἰούλιο τοῦ 1429, γιὰ νὰ ἐκφράσει
τὰ παράπονά της, ζήτησε ἀπὸ τὴ Γερουσία τὰ νοίκια γιὰ τὸ παλάτι τοῦ Ἀν-
δρόνικου, ποὺ τὸ εἶχε πάρει γιὰ κατοικία του ὁ Βενετσιάνος δούκας ἀπὸ
τὴν πρώτη στιγμή ποὺ μπῆκε στὴ Θεσσαλονίκη, χωρὶς καν νὰ μιλήσει ἢ
ἀντιπροσωπία αὐτὴ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Ἀνδρόνικο⁴.

(Vita dei Dogi), ὅπου στηρίζεται στὸ Χρονικὸ Morosini θέλει τὶς 19 τοῦ Σεπτέμβρη
(Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 43, σημ. 1).

Ὁ Manfroni (La marina veneziana, σ. 6) δέχεται πὼς καὶ ὁ Μαρῖνος Sanuto,
ὁ νέος, στὸ βίο τῶν δόγηδων (Vita dei Dogi), ὅπως καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἄλλοι Βενετσιάνοι
χρονικογράφοι γιὰ τὰ Χρονικά τους ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ ἡμερολόγιο (il diario) τοῦ Antonio Morosini.

1. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 95, σημ. 1. Τὸν κώδικα αὐτὸν ὁ Manfroni (La ma-
rina veneziana, σ. 6) τὸν σχολίασε γιὰ ὅλες τὶς εἰδήσεις μὲ πολὺ σεβασμὸ καὶ μὲ τὸ ἴδιο
περίπου πνεῦμα τὸν μεταχειρίστηκε καὶ ὁ Μέρτζιος (Μνημεῖα, σ. 43, σημ. 1 καὶ σ.
95, σημ. 1).

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, 95. Manfroni, La marina veneziana, σ. 6.

3. «...ἀγούσι δοῦκαν ἐν Θεσσαλονίκη καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐξάγουσι τὸν
δεσπότην Ἀνδρόνικον» (Δούκας, ἔκδ. Grecu, 247, 22-23).

4. «Καθ' ὃν χρόνον ἡ ὑμετέρα Αἰθεντία παρέλαβεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της τὴν πό-
λιν τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὑμέτεροι διοικηταὶ ἐπῆραν τὸ παλάτι, ποὺ ἐκάθητο ὁ Δεσπότης
καὶ κατόπιν ἐπῆγε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὸ ὁ δούξ... καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕως
σήμερον οἱ ὑμέτεροι διοικηταὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ πληρώσουν καθόλου ἐνοίκιον» (Μέρ-
τζιος, Μνημεῖα, σ. 84-85). Μὲ ψήφισμά της κιόλας ἀπὸ τὶς τρεῖς τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1428
ἡ Γερουσία εἶχεν ἐξουσιοδοτήσει τὸν Παῦλο Κονταρίνη, δούκα τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ
ξοδέψει 50 χρυσὰ δουκάτα γιὰ νὰ τὸ ἐπιδιορθώσει (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 84, σημ. 3).

Ὁ Ἀνδρόνικος, καὶ ὅταν ἀκόμα ἦτανε δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπως εἶδαμε, ἔλειπε συχνὰ ἀπ' αὐτὴ, ὅπως βεβαιώνει καὶ ψήφισμα τῆς Γερουσίας¹. Ἀπὸ τῆ στιγμῇ ὅμως ποὺ τὴν πούλησε, ἔφυγε πιά ὀριστικά. Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς μιλοῦν μὲ βεβαιότητα.

Ἐνα ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι πὼς ὁ Ἀνδρόνικος ἦταν ἄρρωστος. Ἐνας ἄρρωστος ἄνθρωπος ὅμως ποὺ ἔλειπε συχνὰ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τῆ Θεσσαλονίκης, μὰ ἔφυγε ὀριστικά, μόλις τὴν πούλησε, πὼς θὰ κάμε συνωμοσία καὶ νὰ γίνῃ κιόλας καὶ ἀρχηγός της; Καὶ τί περισσότερο θὰ εἶχε νὰ κερδίσει αὐτός, ἂν τῇ Θεσσαλονικῇ τὴν ἐπαιρναν οἱ Τοῦρκοι καὶ ὄχι οἱ Βενετσιάνοι; Μήπως θὰ τοὺς τὴν πουλοῦσε ἢ θὰ τὸν κρατοῦσαν ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι;

Γιὰ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου δὲ μιλάει κανένα ψήφισμα τῆς Γερουσίας. Ἄν ὁ Ἀνδρόνικος ὀργάνωνε, στ' ἀλήθεια, συνωμοσία ἐνάντια στοὺς Βενετσιάνους, τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ τὸ μεταχειρίζονταν ἡ Γερουσία σὰν ἐπιχείρημα γιὰ ν' ἀντικρούσει τὰ παράπονα τῆς Κοινοτήτας. Μὰ οὔτε καὶ ὁ Δούκας μιλάει γιὰ συνωμοσία, ἐνῶ θὰ μπορούσε νὰ τὴ μεταχειριστεῖ, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τρομοκρατία τῶν Βενετσιάνων, μὰ καὶ ἡ εἰδηση αὐτὴ δένεται ὀργανικά μὲ τὸ σχετικὸ τμήμα τῆς ἱστορίας του.

Ὅλ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ κείμενα εἴτε βυζαντινὰ εἶναι εἴτε βενετσιάνικα βεβαιώνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος, μόλις πούλησε τὴ Θεσσαλονίκη, ἔφυγε ἀμέσως. Οἱ εἰδήσεις ὅμως αὐτὲς γιὰ τὴν ἀρρώστια του καὶ τὴν ἀπουσία του, ἐπειδὴ μᾶς τίς δίνουν κείμενα αὐθεντικά καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀμφισβητήσουμε τὸ κύρος τους, πείθουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος δὲ μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση μὲ συνωμοσία, ὅπως θέλει ὁ κώδικας Morosini.

Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πὼς οἱ Θεσσαλονικιοὶ εἶχανε μιά πλούσια δημοκρατικὴ παράδοση, ποὺ γιὰ νὰ τὴν κερδίσουν, χρειάστηκε νὰ παλέψουν μὲ πείσμα καὶ φανατισμὸ αἰῶνες καὶ δὲ μπορούσαν νὰ ὑπομένουν

1. «Si vero dictus dominus Despotus non esset in Salonicho debeat comparere ad presentiam illius qui eius nomine ibi esset et sollicitetis dictam tenutam habere sicut vobis superius committimus, denotantes vobis quod intentionis nostre est quod vobiscum portetis litteram dicti domini Despoti, quam scripsit regimini nostro Nigropontis, quam a dicto regimine requirere debeat, ut illam si necesse fuerit, ostendere possitis, cuius copiam vobis dari fecimus pro nostra informatione». (S a t h a s, Documents inédits, τ. 1, 142, 11-16). Πρβλ. ἀκόμα: «...καὶ ἅμα οἱ Ἑνετοὶ τὴν παρέλαβον (δηλαδὴ τὴ Θεσσαλονίκη) ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν...» (Σ π α ν δ ο υ γ ί ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μ ν η μ ε ῖ α, σ. 97), ὅπως καὶ «Ἀνδρόνικῳ μὲν τὴν τε Θέμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν... καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιήλθεν ἐλεφαντίασιν...» (Χ α λ κ ο κ ο ν δ ύ λ η ς, ἔκδ. D a r k ó, II, 193, 3-6). «...ἔπεσε κατὰ τύχην ἡ Θεσσαλονίκη εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἑμμανουὴλ ὀνόματι Ἀνδρόνικου δεσπότην, λεπρόν (lazaroso)» (Σ π α ν δ ο υ γ ί ν ο ς, Μ έ ρ τ ζ ι ο ς, Μ ν η μ ε ῖ α, σ. 97), κ.ά.

εύκολα τὸ δεσποτισμὸ τῶν Βενετσιάνων καὶ τὴν καθημερινὴ δυστυχία ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀδιάκοπη πολιορκία. Μὰ καὶ ἡ ὑπόσχεση τῶν Βενετσιάνων πὼς θὰ ἔκαναν τὴ Θεσσαλονίκη μιὰ δευτέρα Βενετία, ὅπως λέει ὁ Δούκας, καὶ ἡ νέα σκληρὴ πραγματικότητα, ὅπου βρέθηκαν οἱ Θεσσαλονικιοί, μόλις μπῆκαν οἱ Βενετσιάνοι, ἐρχόταν σὲ ἄμεση ἀντίθεση καὶ μὲ τὶς ὑποσχέσεις τους καὶ μὲ τὶς ἐλπίδες τὶς δικές τους¹. Γιαυτὸ καὶ ἦταν φυσικὸ οἱ Θεσσαλονικιοὶ νὰ ξεσηκωθοῦν ἐνάντια τους. Αὐτὸ ὅμως δὲ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἄμέσως μέσα στοὺς δυὸ πρώτους μῆνες, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ κώδικας *Mogosini*, γιατί οἱ Βενετσιάνοι, ἀπὸ τὸν πρώτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, φρόντισαν νὰ φέρουν σιτάρι καὶ ν' ἀλαφρώσουν κάπως τὴν πείνα καὶ τὴ δυστυχία τῶν Θεσσαλονικιῶν². Μέσα σὲ δυὸ μῆνες λοιπὸν δὲ μποροῦσαν νὰ ὠρμάσουν οὔτε οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες οὔτε οἱ ὑποκειμενικοὶ ὁροὶ ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν τὸ κατάλληλο κλίμα γιὰ συνωμοσία ἐνάντια στοὺς Βενετσιάνους. Μὰ καὶ στοὺς Βενετσιάνους δὲ σύφερνε νὰ ἐφαρμόσουν τὰ γνωστὰ τρομοκρατικὰ τους μέτρα ἀπὸ τὸν πρώτο καιρὸ ποὺ μπῆκαν στὴ Θεσσαλονίκη, πρὶν καλὰ-καλὰ στεριώσουν τὴν κυριαρχία τους σ' αὐτή, δίχως σοβαρὴ αἰτία³.

Πολὺ σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ εἰδηση τοῦ Σπανδογίνου πὼς «Οἱ Ἑνετοὶ ἔστειλαν ἄμέσως διοικητάς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαίνιασαν νέον τρόπον διοικήσεως, διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι»⁴. Ἡ εἰ-

1. «Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενέτικοι...συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρέψαι καὶ εὐτυχίαι τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασχηματίσαι· καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἔσπεραν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὥσπερ αὐτοὺς τοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας» (Δούκας, ἐκδ. *Greco*, 247, 17-21).

2. «Ὅπως βλέπουμε στὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425, οἱ Βενετσιάνοι ἀνακούφισαν βέβαια καὶ τὴ φτωχολογία, βοήθησαν ὅμως συστηματικὰ μὲ δουλεῖα καὶ ἐπιδόματα τοὺς ξεπεσμένους εὐγενεῖς (*Μέρτζιο*, *Μνημεῖα*, σ. 49-54, κ.ά.).

3. Οἱ Βενετσιάνοι φαίνεται πὼς εἶχαν ἓναν ὀρισμένον κώδικα ποὺ καθόριζε στὰ γενικὰ πλαίσια τὸ φέρσιμό τους ἀπέναντι στὶς ἀποικίες τους, ὅπως κι ἂν τὶς εἰπαιρναν. Ὁ κώδικας αὐτὸς κατοχύρωνε φυσικὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὰ συμφέροντα τῆς Βενετίας ἐνάντια στὰ συμφέροντα τῶν ἀποικιῶν τους, μὲ ἑτεροδικίες, μὲ τραμπουκισμούς, μὲ ἐκβιασμούς καὶ μὲ ὅποια ἄλλα μέσα θὰ τρομοκρατοῦσαν καὶ θ' ἀνάγκαζαν τοὺς ὑπηκόους νὰ τοὺς τρέμουν καὶ νὰ τοὺς ὑποτάξουν γιὰ νὰ μὴ τοὺς δημιουργοῦν ζητήματα. Τὰ βασανιστήρια, οἱ δολοφονίες καὶ οἱ ἐξορίες ποὺ ἐφαρμόζαν στὴ Θεσσαλονίκη οἱ Βενετσιάνοι τὰ διηγίεται ὁ δυτικοφιλος Δούκας καὶ δὲν ἐκπράζουν παρὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ κώδικα, ποὺ οἱ Βενετσιάνοι τὸν ἐφαρμόζαν παντοῦ ἀδίσταχτοι. Πρβλ. ἀκόμα: «...μεγάλα καὶ ἀφόρητα δεινὰ... καὶ διὰ τὸ γενέσθαι τὴν παναθλίαν πόλιν ἐκείνην (δηλαδὴ τὴν Θεσσαλονικὴν) ὑπὸ τὴν δουλωσύνην Φράγγων τῶν Βενετῶν». (Βλ. *S. Kugias*, *Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts*, BZ 23 (1914-1920) 152, ἀρ. 82.

4. *Μέρτζιο*, *Μνημεῖα* σ. 97. Δίνω ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰ παράπονα τῶν κατοίκων τοῦ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης, ποὺ ἔκαμαν μὲ ἀναφορά τους στὸ δόγη τῆς Βενετίας, στὰ 1224

δηση αὐτὴ μᾶς εἰσάγει στὸ πνεῦμα τῆς Βενετσιανοκρατίας στὴ Θεσσαλονίκη, μὰ τὴν ἀληθινὴ τῆς εἰκόνα γυμνὴ τὴ δίνει ὁ Δούκας. Ὁ Δούκας λοιπὸν γράφει: «Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ῥωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν... ἤρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετίᾳ... Μετήγαγον οὖν πλείστους ὅδε κἀκέισε καὶ πολλοὺς ἐν τῷ βυθῷ ἔρριψαν, ἄλλους ὥς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυρίαῖς ἀσελγίαις ἐκάκουν»¹.

Δὲν εἶναι λιγότερο σημαντικὴ καὶ ἡ πληροφορία ποὺ δίνει τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀπὸ τὶς 7 Ἰουλίου τοῦ 1425 γιὰ «ἐγκαθεῖρκτους» Θεσσαλονικιοὺς εὐγενεῖς στὴν Κρήτῃ². Μὲ ἔγγραφό της κιόλας ἡ Γερουσία ἐξουσιοδοτεῖ τὸ Sancto Venier νὰ προτείνει στὸ σουλτάνο Μουράτ, ἂν δέχεται, ν' ἀπολύσει ἡ Βενετιὰ τὸν Πλατισκαλίτη καὶ τοὺς ἄλλους κρατούμενους Θεσσαλονικιοὺς ποὺ ἔχει στὴν Κρήτῃ κι ὁ σουλτάνος ν' ἀπολύσει τὸν πρεσβευτὴ τῆς Νικόλαο Γεωργίου, ποὺ πῆγε νὰ τοῦ ζητήσῃ εἰρήνην κι αὐτὸς τὸν ἐκλείσει στὴ φυλακὴ³.

Καὶ οἱ δύο λοιπὸν αὐτὲς οἱ εἰδήσεις συμπληρώνουν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη καὶ μᾶς βοηθοῦν νὰ βροῦμε ποιά σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ἡ συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου μὲ τὰ ἀληθινὰ γεγονότα. Εἶχε τὸ σκοπὸ τῆς ὅμως ἡ διάδοση μιᾶς τέτοιας εἰδησης. Οἱ Βενετσιάνοι μὲ ἀφορμὴ τὴ συνωμοσία ἤθελαν νὰ ἐξοντώσουν μὲ κάθε τρόπο τοὺς Τουρκόφιλους καὶ νὰ ξεριζώσουν τὸν ἀντιβενετσιανισμό.

Ὅπως βλέπουμε λοιπὸν, ὅταν τὰ ψηφίσματα τῆς Γερουσίας βεβαιῶνουν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος πρόσφερε τὴ Θεσσαλονικὴ στοὺς Βενετσιάνους μὲ τὴ θέληση καὶ ὅλων τῶν Θεσσαλονικῶν, δὲ ἔλενε τὴν ἀλήθεια. Ὁ Ἀνδρόνικος στὴν ἀπόφασή του νὰ δώσει τὴ Θεσσαλονικὴ στοὺς Βενετσιάνους

περίπου, γιὰ τὸ δούκα τους Παῦλο Κουρίνο. Καὶ πρῶτα-πρῶτα ὁ Κουρίνος τοὺς ὀνόμαζε «σκύλους καὶ διαβόλους». Τὸ Ἡράκλειο καὶ τὰ περίχωρά του τὰ ἐρήμωσε ἀπὸ τὶς 30 χιλιάδες κατοίκους τους. Οἱ κάτοικοι τῶν προαστίων ἔφυγον κακὴν κακῶς κι αὐτὸς τοὺς γκρέμιζε τὰ σπίτια τους. Καταλήστεψε τὰ πλούσια μοναστήρια καὶ τὰ περισσότερα καταστράφηκαν. Εἶχαν 200 χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ 20 χιλιάδες βόδια καὶ ἄλλα ζῶα, ἀμέτρητες κυψέλες καὶ δὲν τοὺς ἔμεινε οὔτε καλόγερος οὔτε ἐκκλησία. Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Δημοκρατίας εἶναι ληστές. Τέλος παρακαλοῦν τὸ δόγη νὰ μὴ τοὺς ξαναστεῖλῃ τὸν Κουρίνο γιὰ δούκα τους οὔτε κανέναν ἄλλο ἀπὸ τὴ φύτρα του. (Βλ. Σ. Ξανθοῦ δίδης, Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθήνα 1939, σ. 21-24. Ἐδῶ ὑπάρχουν ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς). Κάπως ἀνάλογος πρέπει νὰ ἦταν ὁ «νέος τρόπος διοικήσεως ποὺ ἐνεκαινίασαν» οἱ Βενετσιάνοι πρεβεδοῦροι καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὸ Σπανδουγίνο (Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 97).

1. Δούκας, ἐκδ. Grecu, 247, 27-249, 7.

2. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45 καὶ 58, σημ. 2.

3. Μέρτζιος, Μνημεῖα, σ. 45.

δὲν εἶχε μαζί του ὄχι μόνο τὴ φτωχολογιά καὶ τὸ παπαδολόι, μὰ οὔτε καὶ τὸ περισσότερο ἴσως (πβ. τὸ Δούκα «τοὺς τῶν εὐγενῶν Ρωμαίων οἴκους») ἀρχοντολόι. Γιαυτὸ καὶ οὔτε μὲ τοὺς πρεβεδοῦρους Βενετσιάνους συναντήθηκε οὔτε κάθισε ἢ ξαναγύρισε στὴ Θεσσαλονίκη, ἀλλὰ ἐφυγε μὲ τόσο ταπεινωτικὸ τρόπο, ὅπως διηγίεται ὁ Δούκας. "Αν ὁ Ἀνδρόνικος χάριζε τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους, τὸν πρῶτο καιρὸ τουλάχιστο, δὲ θὰ μεταχειρίζονταν αὐτοὶ τυραννικὸ καὶ ἀπάνθρωπο τρόπο ἀπέναντι στοὺς Θεσσαλονικιοὺς οὔτε καὶ οἱ Θεσσαλονικιοί, φυσικά, θὰ ξεσηκώνονταν ἐνάντια τους. Νά λοιπὸν γιατί καὶ ἡ «συνωμοσία τοῦ Ἀνδρόνικου» ἔχει σχέση μὲ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους καὶ ἡ μελέτη της δείχνει μόνο πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη στοὺς Βενετσιάνους τὴν πούλησε.

VI. "Ωστε καὶ οἱ βυζαντινὲς καὶ οἱ βενετσιάνικες πηγὲς συμφωνοῦν πὼς ὁ Ἀνδρόνικος τὴ Θεσσαλονίκη τὴν πούλησε στοὺς Βενετσιάνους. "Αν ὥστόσο οἱ πηγὲς αὐτὲς διαφέρουν μεταξύ τους στὸν τρόπο ποὺ πῆρε τὴν τιμὴ της ὁ Ἀνδρόνικος, δὲν ἔχει καμιὰ σημασία, ὅπως δὲν ἔχει καμιὰ σημασία καὶ πόση ἦταν ἡ τιμὴ αὐτή. Φτάνει πὼς ὅλες τους μιλοῦν γιὰ πούλημα ἢ γιὰ κάποια οἰκονομικὴ συναλλαγὴ. Γιαυτὸ καὶ ὁ τρόπος ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους στὰ 1423 δὲ μπορεῖ ν' ἀποτελεῖ πρόβλημα τῆς ἱστορίας τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. "Αλλὰ εἶναι τὰ προβλήματα της τῶν χρόνων αὐτῶν ποὺ περιμένουν τὴ λύση τους. Τὰ κείμενα αὐτὸ βεβαιώνουν καὶ αὐτὸ ἐπιβάλλουν.

Α' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στὸ παράρτημα αὐτὸ συγκέντρωσα ὅλα τὰ κείμενα ποὺ μιλοῦν γιὰ τὸν τρόπο ποὺ πέρασε ἡ Θεσσαλονίκη ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς στοὺς Βενετσιάνους, γιὰ νὰ τὰ ἔχει πρόχειρα ὁ περίεργος ἀναγνώστης.

Ι. ΠΗΓΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

α. Ἱστορικοὶ

1

«Ἀνδρόνικῳ μὲν τὴν τε Θέρμην ἐπέτρεψεν οἰκεῖν, ἀνδρὶ οὐκ ἀγενεὶ μετὰ γε Ἰωάννην τὸν βασιλέα καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον διαγενόμενος ἐς νόσον περιήλθεν ἐλεφαντίασιον, καὶ τὴν Θέρμην ἀπέδοτο τοῖς Οὐνετοῖς, ὥς τῆς τε πόλεως οὐκ ἐπιτηδείως ἐχούσης ἐς φυλακὴν αὐτῆς, καὶ σφίσι τὰ πράγματα πονήρως ἤδη ἔχοντα, καὶ ὥς ἐδέδοκτο ἤδη αὐτοῖς ταύτη σφίσι τε αὐτοῖς καὶ τῇ πόλει ἄμεινον ἔσεσθαι, ἀπέδοτο ταύτην τοῖς Οὐνετοῖς οὐ πολλοῦ τινός. Ἀνδρόνικος μέντοι ἐς Πελοπόννησον παρὰ τὸν ἀδελφὸν ἀφικόμενος τὴν τε δαίταν

εἶχεν ἐν Μαντινείᾳ τῆς Λακωνικῆς, ἐς ὃ δὴ ἐπικρατοῦντος τοῦ νοσήματος ἤδη τελέως ἐτελεύτησε».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 193, 3-13)

2

«τὴν μέντοι Θέρμην τῆς Μακεδονίας ἀπέδοντο (οἱ Ἕλληνες) Ἐνετοῖς, ἀδύνατα εἶναι νομίζοντες σφίσι παραδοῦναι τὴν πόλιν ἐς τὸν περιόντα τότε Ἀμουράτεω».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, II, 13, 23-14, 1)

3

«Ὁ δεσπότης Ἀνδρόνικος, ὁ μετὰ τὸν βασιλεῖα Ἰωάννην καὶ Θεόδωρον τρίτος υἱὸς τοῦ βασιλέως Μανουήλ, ἦν δεσπότης Θεσσαλονικῆν ὅς καὶ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου ἐφθαρτο. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς μάχης τοῦ Μωράτ, λέγω καὶ πρὸ τῆς μάχης τῆς Πόλεως, ἀφ' οὗ ὁ Μουσταφᾶς ἐξῆλθε τῆς Λήμνου, εἶχε μάχην Θεσσαλονίκη καὶ πάντες οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Θετταλίας, Αἰτωλίας, Φθίας, Θηβῶν καὶ πέρα Ἰωαννίνων συνέβλητον καὶ ἀπέκλειον Θεσσαλονικὴν, οἱ τοῦ Ἀβρανέξη υἱοὶ καὶ ὁ Τουραχάν καὶ ἕτεροι πλείστοι. Ἀγανακτῆσαντες οὖν οἱ Θεσσαλονικεῖς τὴν καθεκίστην ἐφοδὸν τῶν Τούρκων καὶ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα ποθέν,—ἡ γὰρ Πόλις ἔφερε τὰ κατ' αὐτῆς δεινὰ καὶ οὐχ ὑπέφερεν,—ἐλίμωττον γὰρ οἱ Θεσσαλονικεῖς ἐνδεία τῶν ἀναγκαίων, στέλλουσι τινες τῶν ἀρχόντων πρὸς τοὺς Βενετικούς μετὰ βουλῆς, τοῦ δεσπότης θέλοντος ἢ καὶ μὴ θέλοντος, τοῦ παραδοῦναι τὴν Θεσσαλονικὴν αὐτοῦς. Αὐτοὶ δὲ οἱ Βενετικοὶ ἀσπασίως τὴν ἀγγελίαν δεξάμενοι συνέθεντο τοῦ φυλάξει καὶ θρῆναι καὶ εὐτυχίσει τὴν πόλιν καὶ εἰς δευτέραν Βενετίαν μετασχηματίσαι καὶ αὐτοὶ οἱ Θεσσαλονικαῖοι ἑστερξαν τοῦ εἶναι πιστοὶ ἐν τῇ κοινότητι τῶν Βενετῶν ὥσπερ αὐτοὺς ἐν τῇ Βενετίᾳ καὶ γεννηθέντας καὶ τραφέντας. Γενόμενων οὖν τῶν συνηθῶν, διὰ δέκα τριήρων ἄγουσι δοῦκαν ἐν Θεσσαλονικῇ καὶ εἰσάγουσιν αὐτὸν ἐντὸς καὶ ἐξάγουσιν τὸν δεσπότην Ἀνδρόνικον. Καὶ τὸν νέον δοῦκαν εὐφημήσαντες ὑπέστρεψαν αἱ τριῆρεις ἐν Βοιωτίᾳ. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἔκτοτε πλῆθος πολέμων, λέγοντες οἱ Τούρκοι <Ἡ πόλις αὕτη ἡμετέρα ὑπάρχει εἰ γὰρ ἡμεῖς ταύτην ἀσθενοῦσαν οὐκ ἀπεδείξαμεν οὐκ ἂν εἰς ὑμᾶς ἀπέκλινεν>. —Ἐν γὰρ τούτῳ τῷ φρονήματι καρτερὰ μάχη ἐγένετο καὶ ὑπερίσχυον οἱ Τούρκοι ἐλίμωττον δὲ οἱ Θεσσαλονικεῖς. Οἱ δὲ Λατῖνοι φοβούμενοι μήπως οἱ Ῥωμαῖοι στενοχωρηθέντες ποιήσωσιν ἄνταρσιν καὶ εἰσάξωσι τοὺς Τούρκους, τοὺς δὲ Βενετικούς διώξωσιν, ἦν γὰρ καί, προλαβόν, ἡ πόλις τῶν Τούρκων, ἥρξαντο τοὺς τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων οἴκους μεταστέλλειν, τοὺς μὲν εἰς Εὐβοίαν, τοὺς δὲ ἐν Κρήτῃ, ἄλλους ἐν Βενετίᾳ. Ἡ ἄδομένη οὖν ἐπίπλαστος ἀφορμὴ, ὅτι τὰ πρὸς χρεῖαν εἰσι σπάνια, οἷον σίτος, κριθαί, ὄσπρια, κρέη καὶ ἄλλο εἴ τι τρώφειμον διὰ τὸ ἀραιῶσαι οὖν τὰς οἰκίας, μετοικησάτων οἱ προύχοντες ἔνεκα τῆς στενοχωρίας ταύτης καὶ εἰς τὸ μετέπειτα Θεοῦ ἀρωγοῦντος ἐπανελύονταν. Μετήγαγον οὖν πλείστους ὧδε κακέϊσε ἐν τῷ πύθῳ ἔρριψαν, ἄλλους ὥς ἀπίστους ἐκόλαζον, τοὺς δὲ ἐναπολειφθέντας ἐν μυρίαῖς ἀσελγείαις ἐκάκου. Μετὰ δὲ τὸ ὑποστρέψαι τὸν Μωράτ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς Θράκην, ἔστειλαν οἱ Βενετικοὶ ἀποκριταρίους πρὸς αὐτόν, αἰτοῦντες εἰρήνην. Ὁ δὲ οὐκ ἀπόκρισιν παρέσχεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἡ μόνον ὅτι: <Ἡ πόλις αὕτη πατρικόν μου κτῆμά ἐστι καὶ ὁ ἐμὸς πάππος Παγιαζήτ δυνάμει χειρὶ παρὰ τῶν Ῥωμαίων ταύτην ἔλαβεν. Εἰ γὰρ ἦσαν Ῥωμαῖοι οἱ δυναστεύοντες, ἐμοὶ εἶχον ἂν πρόρασιν τοῦ λέγειν: Ὁ ἀδικῶν. Ὑμεῖς δὲ Λατῖνοι ὄντες καὶ ἀπὸ Ἰταλίας, τίς ἡ προσχώρησις τῶν ὧδε; Μετανάστητε, εἰ βούλεσθε: εἰ δὲ μὴ, ἔρχομαι ταχύ>. —Στραφέντες οὖν ἄπρακτοι ἔγραψαν τὴν ἀπόκρισιν ἐν Βενετίᾳ σὺν ταῖς τριήρεσι τῆς γαρυδίας, ἥγουν τῆς παραφυλακῆς».

(Δούκας, ἔκδ. Grecu, 247, 6-249, 15)

4

«Οὗτος οὖν ὁ βασιλεὺς κύρ Μανουὴλ ἐγέννησεν υἱοὺς τούσδε καὶ θυγατέρας· πρώτην θυγατέρα τὴν***, εἶτα Κωνσταντῖνον, Ἰωάννην τὸν βασιλέα, Ἀνδρόνικον τὸν δεσπότην, θυγατέρα τὴν***, Θεόδωρον τὸν δεσπότην καὶ Πορφυρογέννητον, Μιχαὴλ τὸν αὐθεντόπουλον, Κωνσταντῖνον τὸν δεύτερον τὸν καὶ βασιλέα γενόμενον, Δημήτριον τὸν δεσπότην καὶ κύρ Θωμᾶν τὸν δεσπότην.

Ζῶν δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτῶν διεμέρισεν ἐκάστῳ τούτων τούσδε τοὺς τόπους, δι' ἣν αἰτίαν μέγα | κακὸν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ προεξένησε. Πρῶτον μὲν τὸν Ἰωάννην βασιλέα εἶασε, τῷ δὲ δεσπότη κύρ Ἀνδρονίκῳ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκεν. Οὗτος δὲ βλαβεὶς ὑπὸ βαρυτάτης ἀσθενίας, ἔδοξεν αὐτῷ πωλῆσαι τὴν Θεσσαλονίκην τῇ τῶν Ἑνετῶν γερουσίᾳ διὰ χρυσοῦς χιλιάδας πεντήκοντα. Εἶτα περάσας ἦλθεν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐν χώρα λεγομένῃ Μαντινίᾳ καὶ μετὰ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννη τὴν διατριβὴν ἐποίει, ἔνεκεν τῆς τοῦ ἀέρος εὐκρασίας· ὕστερον δὲ μοναχὸς γεγωνὸς κατῴκησεν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ μονῇ τῇ λεγομένῃ τοῦ Παντοκράτορος. Τῷ δὲ δεσπότη κύρ Θεοδῶρ τὴν Λακεδαιμονίαν καὶ τὰ ἐαυτῆς δέδωκε· τῷ δὲ βασιλεῖ κύρ Κωνσταντῖνῳ τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου μέρη, λέγω Ἀρχαίον καὶ Μεσέμβριαν καὶ τὰ αὐτῶν τῷ δὲ δεσπότη κύρ Δημητρίῳ καὶ τῷ δεσπότη κύρ Θωμᾷ τὰ ἐναπομείναντα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ.

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 260, 14-31)

5

«Ἐν ᾧ δὴ καιρῷ μηνὶ Μαρτίῳ καὶ ὁ ἀμηνρᾶς Ἀμουράτης ἐπολιόρκει τὴν Θεσσαλονίκην, κρατουμένην ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

Καὶ ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς πρέσβυν τὸν πρωτοσεβαστὸν Νικόλαον τὸν Χωνιάτην καὶ Φραγκόπουλον τὸν πρωτοστράτορα πρὸς τὸν ἀμηνρᾶν, λέγων· «Οὐκ ἔξεστι μενούσης τῆς ἡμῶν φιλίας καὶ ἀγάπης πολιορκεῖν σε τὰ ἡμέτερα, ὁ δὲ ἀμηνρᾶς ἀπεκρίνατο, «Ἀληθὺς λέγετε· εἰ ἦτο ἐκ τῶν τοῦ βασιλέως, ἐγὼ οὐκ ἐπιχειρίζομην· τι εἰ δὲ καὶ ἐπιχειρίζομην, ἐγκατέλειπον ἄν. Πλὴν τοῖς πᾶσι δὴλόν ἐστι καὶ γνωστὸν ὁμοίως καὶ τῷ ἀδελφῷ μου τῷ βασιλεῖ καὶ ὑμῖν, ὅτι ἐκ πολλοῦ ἐπώλησε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ περὶ αὐτῆς πάντα ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τοῖς Ἑνετίοις. Νῦν δὲ οὐκ ἔξεστιν ἅσῳ αὐτῇ ἐν μέσῳ τοῦ τόπου ἡμῶν καὶ ὑμῶν ἀρχεσθαι ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 18-28)

6

«Ἐν δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐπὶ ἔτους... δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν, καὶ ὁ δεσπότης κύρ Ἀνδρόνικος τὴν Θεσσαλονίκην τῇ τῶν Ἑνετῶν Γερουσίᾳ ἐμπεπαλῆκει διὰ φλωρία χιλιάδας πεντήκοντα.

(Φραντζῆς, ἔκδ. Βόννης, 64, 13-16)

7

«...διαιρεθείσης τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς ἐπτὰ μέρη ἔπεσε κατὰ τύχην ἡ Θεσσαλονίκη εἰς ἓνα τῶν υἱῶν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὀνόματι Ἀνδρόνικον δεσπότην, λεπρόν (lazaroso), ὅστις βλέπων τὴν μεταξύ τῶν ἀδελφῶν ἐπικρατοῦσαν ἀσυμφωνίαν, ἠθέλησε νὰ ἐξασφαλισθῇ καὶ ἔκαμε μίαν σύμβασιν μὲ τὴν Αὐθεντίαν τῆς Βενετίας, ὑποσχεθείς νὰ δώσῃ τὴν Θεσσαλονίκην, ἂν αὐτοὶ τῷ παρεχόμενον, ἵνα καρπῶται, ἐφόσον ζῇ, τὰ ἔσοδα τοῦ Treviso καὶ ἅμα

οἱ Ἑνετοὶ τὴν παρέλαβον, ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν διὰ Βενετίαν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπεβίωσεν. Οἱ Ἑνετοὶ ἐστεῖλαν ἀμέσως διοικητάς, οἱ ὅποιοι ἐνεκαινίασαν νέον τρόπον διοικήσεως διάφορον ἀπὸ ἐκείνου, πού ἦσαν συνηθισμένοι οἱ κάτοικοι. Τοῦτο μαθὼν ὁ Σουλτάν Μουράτ καὶ λαβὼν πρόσκλησιν παρὰ τινων προκρίτων, ἤλθεν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς μεγίστης καὶ περιφημοτάτης πόλεως μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ ζητήσῃ τὸν φόρον ὑποτελείας, πού ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, ἐνθ' ἀπὸ τοὺς Βενετοὺς εἰς τὸ διάστημα τῶν τεσσάρων ἐτῶν πού ἦσαν ἐκεῖ δὲν ἔλαβε τίποτε καὶ μετὰ ὀλιγόμηνον πολιορκίαν τὴν ἐξεπόρθησεν. Καὶ τοὺς μὲν διοικητάς καὶ στρατιώτας τῆς Ἑνετικής Γερουσίας κατετεμάχισεν. Ἀπὸ δὲ τοὺς κατοίκους μερικοὺς μὲν παρέλαβεν μεθ' ἑαυτοῦ ὡς ὁμήρους εἰς Ἀδριανούπολιν, τοὺς δὲ ἄλλους ἀφῆκεν εἰς τὴν πόλιν, ἵνα καρπῶνται τὰ ὑπάρχοντά των, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ τῷ καταβάλλουν τὸ 'χαράτσι', ἥτοι τὴν συνηθισμένην ἀγγραφεῖαν...».

(Θεόδ. Σπαντουνῆς ἢ Σπανδογίνος, ἔκδ. Κ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 97)

β. Χρονικογράφοι

1

«Πῶς δ' ἐν χερσὶ τῶν Ἑνετῶν ἦν ἡ Θεσσαλονίκη,/τοῦ Ἀνδρόνικου πόλῃσις ἐδούλασε καὶ ταύτην/ὃς κύριος τῆς πόλεως καὶ ἀρχηγὸς ὑπάρχων,/οἱ Ἑνετοὶ βουλόμενοι ἐνεκεν ἐμπορίας/πόλεων τὴν περιφανῆ ταύτην τὴν πόλιν ἔχειν,/πεντήκοντα παρέχουσι χρυσίον χιλιάδας,/καὶ πρίανται γε ἐξ αὐτοῦ τῶν Θεταλῶν τὸ ἄστυ,/καὶ κύριοι ἐγένονο, καὶ ἀρχηγοὶ ὑστέρως/αὐτὸς δ' εἰς Ὅρος Ἄγιον τὸν Ἀθῶ ἀφικνεῖται,/καὶ μοναχὸς ἐγένετο, τὰ μέλανα φορέσας».

(Ἰέραξ, Χρονικὸν διὰ τὴν τῶν Τούρκων βασιλείαν, ἔκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, 1, Βενετία 1872, σ. 256, στ. 350-359)

2

«(α) Ἐτερον ἀφιερωτικὸν πρόσταγμα τοῦ αἰοδίου Ἀλέξiou Ἀγγέλου τοῦ Καίσαρος. Δωρεὰ τοῦ ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης μονυδρίου τοῦ τιμωμένου εἰς ὄνομα τῆς ἁγίας μεγαλομάρτυρος Φωτίδος μετὰ πάσης τῆς νομῆς καὶ λοιπὰ εἰς τὴν σεβασμίαν καὶ βασιλικὴν μονὴν καὶ πατριαρχικὴν τὴν ἐπικεκλημένην Νέαν μονὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἰνδ. ιγ'.

Σημ. Ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελος ὁ Καίσαρ (τὸ ὁ Καίσαρ ἐστὶ πρασίνου χρώματος) ἦν δὲ ὁ Καίσαρ οὗτος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου βασιλέως Ῥωμαίων, ὃς ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ αὐγῆς ἢ ιθ' (=1418 ἢ 1419) ἔτους· εἶτα οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ Κωνσταντῖνος καὶ ἡμιλωτίσθη ἡ πόλις τῶν Τούρκων· ὑπὸ ὁμοίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνωθεν Θεοδώρου δεσπότης τῆς Θεσσαλονίκης ἐγένετο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Βενετζάνους καὶ ἐκ τούτων ἔλαβον αὐτὴν οἱ Τούρκοι.

Ἀβάσιμον παντελὸς τὸ ἀνωτέρω σημείωμα· Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 1425 ἀποθανὼν τῇ 21ν Ἰουλίου, οὐχὶ δὲ τῇ 1418 ἢ 1419 ὡς ἀναφέρει τὸ σημείωμα· ἄλλως τε, ἂν πράγματι ὁ Ἀλέξιος Ἀγγελος ὁ Καίσαρ ἦν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἡ ιγ' ἰνδικτιῶν ἢ ἐν τῷ ἀφιερωτικῷ σημειουμένῃ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔτος 1420».

(Σ. Εὐστρατιάδου, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἀθῶ, «Ἑλληνικά» 2, 1929, 379)

3

«Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου στέλλει ὁ κύρ Μανουὴλ ὁ βασιλεὺς εἰς Θεσσαλονικὴν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὕστατον, Ἀνδρόνικον τὸν λωβόν. Καὶ αὐτὸς ὁ λωβὸς πωλεῖ τὴν Θεσσαλονικὴν τῶν Βενετῶν φλ(ωρία) Βενετικά, κ, καὶ ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν».

(Chronicon Breve, de Graecorum imperatorum, ab anno 1341 ad annum 1453 e codice Vaticano 162, edidit Raymundus-J. Loenertz O.P., EEBΣ 28, 1958, 211:21)

4

«Ἐβασίλευε δὲ ὁ Σουλτάν Μουράτης εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, καὶ αὐτὸς ὁ Κύρ Ἰωάννης εἰς τὴν Πόλιν. εἶχαν δὲ ἀγάπην καὶ φιλίαν· ὅμως ἐβουλήθη αὐτὸς ὁ Σουλτάν Μουράτης νὰ ὑπάγῃ νὰ πολέμησῃ τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὡς τὸ ἔμαθεν ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐμίνυσαν, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον εἰς τὴν ἀγάπην ὅπου ἔχομεν, νὰ ὑπάγῃς νὰ πολέμησῃς τὴν Θεσσαλονικὴν. Αὐτὸς ἀπεκρίθη καὶ τοῦ εἶπεν, ὅτι ἂν ἦτον ἐδική σου, δὲν ἐπῆγενα νὰ τὴν πολέμησω, ἐπειδὴ καὶ εἴμασταν ἡγαπημένοι. ἀμὴ διὰ νὰ εἶναι τῶν Βενετῶν, διὰ τοῦτο ὑπάγω, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, νὰ τὴν πάρω. Ἀλλ' ἀκούσετε πῶς τὴν ἐπῆραν οἱ Βενετικοί. Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος, εἶχεν υἱοὺς ἐξ, Ἰωάννην, Κωνσταντῖνον, Θεόδωρον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον, καὶ Θωμᾶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἐμοίρασε Κάστρη, καὶ Χώρας πολλὰς διὰ νὰ τρέφονται ἀπ' αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ὀρίζουν. Τοῦ δὲ Ἀνδρονίκου ἔδωσε τὴν Θεσσαλονικὴν, καὶ τοῦτος ὁ Ἀνδρόνικος ἡσθένησε, καὶ ἐγινε λωβός. Ὡς εἶδε τὴν καταδίκην ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἐσυμβουλεύθη τοὺς νέους τοῦ φίλους, τί νὰ κάμῃ; αὐτοὶ δὲ τοῦ εἶπαν, νὰ τὴν πουλήσῃ, διὰ τὸ νὰ τοῦ τὴν ἄφικεν ὁ πατέρας αὐτοῦ νὰ τὴν ἔχῃ κληρονομίαν, ὥσάν ἀφῆκε καὶ ἄλλους τόπους τῶν ἁλλοτῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, καὶ ὥσάν τὴν πουλήσῃ, νὰ πάρῃ τὰ φλωρία νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος μέσα εἰς ἓνα Μοναστήριον. Ἐτῇ ἐτελείωσε τὸ ἔργον, καὶ ἐπούλησε αὐτὴν τὴν περιφημον καὶ λαμπρὰν Πόλιν Θεσσαλονικὴν τῶν Βενετῶν διὰ φλωρία χιλιάδας πενήντα. Ὡσάν τὰ ἐπῆρεν, ἐχάλασε μερικά κακὴν κακῶς μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐπίλοιπα ἐπῆρεν ὅπου τοῦ ἀπέμειναν, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, εἰς τὸ Βατοπέδι, καὶ ἐγίνῃ Καλόγερος, καὶ μετωνομάσθη Ἀντώνιος Μοναχός».

(Δωροθέου Μονεμβασίας, Βιβλίον Ἱστορικόν, Βενετία 1818, σ. 490. Πβ. καὶ σ. 402-409)

5

«Βασιλέων δὲ ὁ ῥηθεὶς Μουράτης καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένων, καὶ ὃν ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ βουλῆθεις στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονίκης, καὶ ἀξιώθεις παρὰ τοὺς βασιλεῖς τοῦτου Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου παύσασθαι τοῦ κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης πολέμου, ἀπεκρίθη ὅτι εἰ μὲν ὑπῆρχεν, ὃ φίλε, τῆς βασιλείας σου νῦν ὑποτεταγμένη, οὐκ ἂν ἐπορεύθην· ἐπεὶ δὲ ἔστι τῶν Βενετῶν, πορεύομαι κατ' αὐτῆς, ὅπως, ἢν θεὸς θέλῃ, πορθήσω καὶ δουλώσωμαι ταύτην. ὑπῆρχε δ' αὕτη ἡ Θεσσαλονικὴ πρό καιροῦ τῶν Βενετῶν, ὡς ταύτην ἀπεμπολήσαντος Ἀνδρονίκου τοῦ υἱοῦ Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὃς ἔσχεν υἱοὺς ἐξ, Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντῖνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν, πᾶσι δὲ ἔδωκε τόπους εἰς διατροφὴν· ὅθεν καὶ τῷ δυστυχεῖ Ἀνδρόνικῳ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὃς πεσὼν τῷ πάθει τῆς ἐλεειναντίας ἐπώλησεν αὐτὴν τὴν περιφανῆ Θεσσαλονικὴν διὰ χιλιάδας χρυσίων πενήντην, ἐξ ὧν τὰ μὲν τοῖς κόλαξιν ἐδωρήσατο τοῖς μετ' αὐτοῦ, τὰ δὲ μέιναντα λαβὼν ἀπῆλθεν ἐν τινι μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου ὁρους, καὶ ἐκεῖ τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν».

(Ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως, ἐκδ. Βόννης, σ. 6, 12-7,6)

6

«Βασιλεύων γάρ ὁ σουλτάν Μουράτης ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει φιλικῶς διέκειτο μετὰ τοῦ βασιλέως· ὅθεν καὶ βουλευθεὶς στρατεῦσαι κατὰ Θεσσαλονίκης τοῦ πολιορκῆσαι αὐτὴν διεμνήνυστο αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ὥς οὐκ ἔστι δίκαιον, μενούσης τῆς φιλίας ἡμῶν, στρατεῦσθαι, κατὰ Θεσσαλονίκης· καὶ ἀπηλογήσατο ὅτι, εἰ μὲν σὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπορευόμην κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ἔστι τῶν Βενετίκων καὶ διὰ τοῦτο πορεύομαι, κἄν θεοῦ θέλοντος λαβεῖν αὐτήν. Πρὸ καιροῦ γάρ ὑπῆρχε τῶν Φραγκῶν, πωλήσας αὐτὴν ὁ Ἀνδρόνικος ὁ υἱὸς Μανουὴλ τοῦ Παλαιολόγου.

Ἔσχε γάρ ὁ αὐτὸς βασιλεὺς υἱὸς ἐξ Ἰωάννην, Θεόδωρον, Κωνσταντίνον, Ἀνδρόνικον, Δημήτριον καὶ Θωμᾶν/, ἔδωκε δὲ αὐτοῖς ἅπαντας τόπους εἰς διατροφὴν· δέδωκε δὲ καὶ τὸν Ἀνδρόνικον τὴν Θεσσαλονίκην· οὗτος οὖν ὁ Ἀνδρόνικος περιέπεσεν ἐν τῷ πάθει τῆς ἐλεφαντιώσεως, ἐβουλεύσατο γάρ μετὰ τῶν συνηλικιωτῶν αὐτοῦ ὅπως πώλῃσιν αὐτήν, εἰπόντων αὐτῷ, ὥς ὁ πατήρ σου ταύτην τὴν πόλιν δέδωκέ σοι κληρονομίαν ὥς καὶ τοῖς ἄλλοις σοῖς ἀδελφοῖς, πώλησον οὖν αὐτήν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία πορευθῇ ἐν μοναστηρίῳ. Ἐποίησεν οὖν οὕτως καὶ ἐπώλησεν αὐτὴν τοὺς Βενετικούς διὰ φλωρία χιλιάδας πεντήκοντα ταύτην τὴν περίφημον καὶ λαμπράν πόλιν, καὶ λαβὼν τὰ φλωρία τὰ μὲν ἔφθειρε κακῇ κακῶς, τὰ δὲ ἐχαρίσατο τοῖς δαιτυμόσιν αὐτοῦ, καὶ τὰ καταλειφθέντα ἄρας ἀπῆλθεν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὀρει εἰς ἓν τῶν ἐκεῖσε μοναστηρίων, καὶ ἐτελεύτησε».

(Ἀωνίουμου, Σύνοψις Χρονική, ἐκδ. Κ. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, Παρίσι 1894, τ. 7, σ. 560, 5-24. Πρβλ. καὶ Spyr. Lambros, *Echtesis Chronica and Chronicon Athenarum*, London 1905, σ. 4-5).

7

«...Καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, ὅπου τοῦ ἐδῶσανε διὰ ἀδελφομεράδι τὴν Σαλονίκη, ὁ ὁποῖος ἔπεσε εἰς ἐᾶρωστίαν ἀγίατρευτη, λέπρα, καὶ δὲν εἶχε τί κάμη καὶ ἐπώλησε τὴν ἀφεντία του τὴν Σαλονικὴν τῶν Βενετζάνων διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία καὶ τὴν ἐπαράδωσε. Καὶ αὐτὸς ἐδιάβη εἰς τὸν Μορέα, εἰς τὸν ἀδελφὸ τοῦ τὸν κύρ Δημήτριον, ὅπου ὥριζε τὸν Μορέα, καὶ τοῦ ἐδῶσε τὸ κάστρο τὴν Μαντίνεια, κοντὰ εἰς τὴν Μάνη. Καὶ ἐκεῖ ἀπόθανε... Ἀκόμη λέγουσι ὁ ἄνωθες Ἀνδρόνικος, ὅπου ὥριζε τὴν Σαλονίκη, ὥριζε καὶ τὸ κάστρο τὸ Τριβίζο, ὅπου ἔναι κοντὰ εἰς τὴν Βενετία. Καὶ λέγουσιν ὅτι, πηγαίνοντας ἐκεῖ, ἀπόθανε... Καὶ ἐπούλησε ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τὴν Σαλονίκη τῶν Βενετζάνων διὰ πενήντα χιλιάδες φλωρία, διατὶ δὲν ἠπόρειε νὰ τήνε κρατῇ. Καί, περάσσοντας ὀλίγος καιρὸς, ἐδιάβη ὁ σουλτάν Μουράτης καὶ τὴν ἐπῆρε μὲ πόλεμον. Τὴν ὁποῖαν τὴν ἐπῆρε μὲ δημηγερσία καὶ ἔκοψε ἐκείνους, ὅπου ἀντιστέκανε εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ οἱ γιαντιζόροι τὴν ἐδιαγουμίσανε καὶ πολλὴ σκλαβίαν ἔκαμε· καὶ τοὺς ἐπουλούσανε εἰς τίς χώρες. Καὶ οἱ Βενετζάνοι, ὅπου τὴν ὥριζανε καὶ τὴν ἐφυλάγανε, εἶχανε καράβια καὶ ἄλλα πλεούμενα εἰς τὸν λιμῖνα καὶ ἐμπήκανε καὶ ἐφύγανε. Καὶ ὁ σουλτάν Μουράτης ἤφερε Τούρκους, καὶ ξένους χρυσιανούς καὶ ἐγέμισε τὴν χώρα, ὅπου ἔκοψε πολλοὺς καὶ ἐσκλάβωσε».

(Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων, ἐκδ. Γ. Ζώρα, Ἀθήναι 1958, σ. 53, 25-36 καὶ 60, 29-38)

8

«Λοιπὸν ὁ ἕνας ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀδελφούς ὁ κύρης Ἀνδρόνικος ἔλαβε τὴν Θεσσαλονικὴν ὥς ἐγράψαμε καὶ ἔκαμεν ἐκεῖ καιρὸν ἱκανὸν καὶ ἀσθένειαν ἀσθένειαν φοβεράν ἦγον ἐλοβίαςεν ὅλον του τὸ κορμί. Καὶ ὥς εἶδε ταύτην τὴν καταδίκην ὅπου τοῦ ἦλθεν, ἔκαμε πολλὰς ἰατρείας διὰ δοκιμοτάτων ἰατρῶν, ἀμὴ δὲν ἐδυνήθησαν νὰ τοῦ κάμουν καμίαν

θεραπείαν, οὐδὲ ἰατρίαν μόνον εἰς τὸ χειρότερον ἐπήγε. Καὶ ὥς ἐβλεπε τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ ὅπου αὐξάνει, ἐδιελογίζετο τί νὰ κάμῃ καὶ ποῦ νὰ ὑπάγῃ, καὶ εἰς τί τόπον νὰ περάσῃ τὴν ζωὴν του ὅτι τὸ εἶχεν ὥς μεγάλην ἐντροπὴν νὰ φαίνεται εἰς τὸν λαόν του μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀσθενήματος. Διαλογιζομένου δὲ αὐτοῦ περὶ τούτου ἐβαλεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του λογισμόν, Θεοῦ σοφία, ὅτι νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βατοπεδίου νὰ γένῃ καλόγηρος. Καὶ ἐρώτησε καὶ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοῦ καὶ οὕτως τὸν ἐσυμβούλευσαν. Καὶ ὥς ἀπέφηνε τοῦτο ἐσυμβουλεύθη τί νὰ γένῃ εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Ποίον νὰ ἀφήσῃ αὐθέντην εἰς αὐτὴν καὶ πῶς νὰ γένῃ.

Καὶ ἔσσοντας νὰ ἔχουν οἱ Βενέτικοι κονσούλους εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὴν Θεσσαλονικίην καὶ εἰς ἄλλα κἀστρη μεγάλη τῆς βασιλείας. Καὶ ὥς ἔμαθεν ὁ κόνσουλός τῆς Θεσσαλονίκης περὶ τοῦ αὐθεντός αὐτοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτι θέλει νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ νὰ ἀφήσῃ αὐθέντην εἰς τὴν Θεσσαλονικίην, ἔδραμε μὲ δῶρα μεγάλα καὶ χαρίσματα εἰς τοὺς δουλευτάδες αὐτοῦ τοῦ αὐθεντός κυροῦ Ἀνδρονίκου, ὅπως νὰ κάμουν τρόπον εἰς αὐτὸν τὸν αὐθέντην αὐτὸν, ἔαν θέλῃ νὰ τοῦ πούλῃσιν αὐτὴν τὴν Θεσσαλονικίην μετ' ἀπάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Καὶ ἀκούσαντα αὐτοὶ ἐτοῦτο τὸ ἔκαμαν ἀναφορὰν αὐτοῦ τοῦ αὐθεντός κυροῦ Ἀνδρονίκου. Καὶ ὥς τὸ ἤκουσεν ἐχάρη χαρὰν μεγάλην σφόδραν. Καὶ τῆς ὥρας ἔκραξε τὸν κόνσουλόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀρχοντας τῆς Βενετίας τζινδιλόμος τὸ δνομά του μισερν τζουάν παδουβέρης καὶ ὁμίλησε μετ' αὐτοῦ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν Θεσσαλονικίην μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτῆς καὶ πᾶσαν δεσποτείαν καὶ κυριότητα, ὅπου εἶχεν εἰς αὐτὴν, νὰ τοῦ δώσῃ φλωρία χιλιάδες πενήντα. Καὶ ὥς ἔσθησαν τὴν συμφωνίαν, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν ὁ αὐτὸς κόνσολος ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικίην κουριέρη, ἦγουν οὐλάκη μὲ γραφὰς εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Βενετίας. Καὶ ἐπήγεν εἰς τὸ Ραούζι καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπέρασεν μὲ βάρκα εἰς τὴν Βενετίαν καὶ ἀνέβη εἰς τὸ παλάτι καὶ ἔδωκεν τὰς γραφὰς τοῦ κονσούλου εἰς τὴν Αὐθεντίαν καθὼς ἦσαν βουλευμένες. Καὶ κονσιλίον γενομένου δηλονότι συμβουλῆς ἄνοιξαν αὐτάς. Καὶ ὥς ἀνάγνωσαν τὰς γραφὰς παρευθὺς ἐμέτηρσαν τὰς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία καὶ ταῖς ἔβαλαν εἰς ἓν πογγίαν καὶ τὰ ἐβούλωσαν καὶ τὰ ἔδωσαν τοῦ αὐτοῦ κουριέρη ἦγουν τοῦ οὐλάκη καὶ ἐγύρισε καὶ ἐπήγεν εἰς τὴν Θεσσαλονικίην εἰς τὸν κόνσολον καὶ ἐπαρέδωκε τὰ φλωρία μὲ τὰς γραφὰς ὅπου ἐβάστα. Καὶ τῆς ὥρας ἔδραμεν ὁ αὐτὸς κόνσουλός εἰς τὸν αὐτὸν αὐθέντην τὸν Ἀνδρόνικον καὶ τοῦ ἔδωκεν ταῖς πενήντα χιλιάδες τὰ φλωρία ἐμπροσθεν τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ καὶ τῶν πρώτων τῆς αὐτῆς Θεσσαλονίκης. Καὶ οὕτως τοῦ ἔδωκεν χρυσόβουλον ὅτι οἱ Βενέτικοι νὰ εἶναι αὐθένται καὶ δεσπότες ἀντὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Θεσσαλονικίην καὶ εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν αὐτῆς καὶ οὐδένας νὰ εὐρεθῇ ἐναντίος τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ εἰς ποινὴν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἦγουν νὰ τὸν ἐκρεμάσουν ὅποιος ἐναντιωθεῖ καὶ τὰ ρούχα του νὰ εἶναι αὐθεντικά. Καὶ ὥς ἔλαβεν ὁ κόνσουλός τὸ κἀστρον ἐκάθησεν αὐθέντης εἰς αὐτὸ καὶ ἐπροσκύνησαν αὐτὸν πάντες οἱ λαοὶ ὅλου τοῦ τόπου τῆς Θεσσαλονίκης. Καὶ ἤλθαν καὶ φυλάκτορες πολλοὶ νὰ φυλάξουν τὸ κἀστρον. Ὁ δὲ αὐθέντης αὐτός ὁ κύριος Ἀνδρόνικος ὅπου ἐλοβίασεν ὑπήγεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Βατοπεδίου, ἔχων αὐτὰ τὰ φλωρία καὶ ἄλλα πολύτιμα πράγματα βασιλικά καὶ ἔγινε καλόγηρος μετωνομασθεὶς Ἀντώνιος. Γενομένης δὲ τῆς ἀνωθεν συμφωνίας καὶ λαβόντες οἱ Βενέτικοι τὴν Θεσσαλονικίην ἔμαθεν τοῦτο ὁ σουλτάν Μουράτης, ὅπου αὐθέντευσεν τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐκαθέζετο ἐκεῖ. Ἀρχισε δὲ παρ' εὐθὺς καὶ ἡτοιμαζε φουσάτα πολλὰ καβαλαρίων καὶ πεζῶν, διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ πάρῃ τὴν Θεσσαλονικίην. Καὶ ὥς ἔμαθεν τοῦτο ὁ βασιλεὺς κῆρς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος, τῆς ὥρας ἀπέστειλεν οὐλάκην εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς αὐτὸν τὸν σουλτάν Μουράτη καὶ γραφὴ λέγοντας οὕτως. Πολυχρονεμένε σουλτάν Μουράτη, αὐθέντη τῆς Ἀνδριανουπόλεως, χαιρετῶ σε ὥς φίλον ἡγαπημένον. Ὁ πατέρας μου ἔκαμεν ἀγάπην μὲ τὴν αὐθεντίαν σου καὶ ἔκαμες ὅρκον ὥς τε ζωῆς ποτὲ νὰ μὴ δὲν κινήσῃς μάχην κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων, οὔτε τὴν Πόλιν νὰ πολεμήσῃς, οὔτε ἄλλον τόπον τῆς βασιλείας ἡμῶν. Ἀμὴ τοῦτο ὅπου θέλεις νὰ ὑπάγῃς νὰ

πολεμῆσης τὴν Θεσσαλονίκην, φαίνεται μου ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον οὐδὲ τὸ κάμινος καλὰ νὰ μὴν δὲν στέκει εἰς τὸν λόγον σου καὶ εἰς τὸν ὅρκον σου ὡς αὐθεντίας.

Καὶ ὡς ἔλαβεν ταύτην τὴν γραφὴν ὁ σουλτάνος ἐγέλασε καὶ τῆς ὥρας ἔγραψε καὶ τοῦ ἀπεκρίθη τοιοῦτοτρόπως.

Εἰς τὸν φίλον μας τὸν βασιλέαν τῆς Πόλης χαιρετήματα. Τὴν γραφὴν σου εἶδα καὶ δὲν γράφεις τὴν δικαιοσύνην ὡς βασιλεὺς. Ἐγὼ τὸν ὅρκον ὅπου ἔκαμα τοῦ πατρός σου τὸν κρατῶ καὶ ἀπ' αὐτὸν δὲν ἐβγαίνω, νὰ μὴ δὲν ἔχω βάρος ἀπὸ τὸν Θεόν, εἰς ἐκεῖνον τὸν κόσμον. Ἀμὴ ἡ Θεσσαλονίκη ἐδικὴ σου δὲν ἐναι, τοῦ ἀδελφοῦ σου τοῦ Ἀνδρόνικου ἦτον καὶ ἐκεῖνος τὴν ἐπώλησεν τὸν Φραγκῶν, τῶν Βενετικῶν καὶ τὴν ὀρίζουν τῶρα αὐτοὶ οἱ Φράγκοι καὶ λέγεται αὐτὸ τὸ κάστρο τῶν Φραγκῶν καὶ οὐχὶ τῶν Ρωμαίων καὶ ὑπηγάινω νὰ τὸ πολεμήσω, ἂν θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ τὸ ἐπάρω. Ὡς δὲ εἶδε ὁ βασιλεὺς τὴν ἀπόκριση τοῦ σουλτάνου, πλέον λόγον δὲν εἶπε, μόνον ἐσιώπησε.

(Ὁ ἀνέκδοτος κώδικας 161 τῆς Χίου γιὰ τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 1430 καὶ τὴ μάχη τῆς Βάρνας, Εἰσαγωγή, κείμενο, σχόλια Ν. Κοσμᾶ, Ἀθήνα 1975, σ. 19-20)

II. ΠΗΓΕΣ ΒΕΝΕΤΣΙΑΝΙΚΕΣ*

α. Ψηφίσματα τῆς Γερουσίας

1

«Ἰδοὺ τῶρα τὰ ψηφίσματα¹ τῆς ἐνετικῆς γερουσίας κατὰ χρονολογικὴν σειράν: (Senato Secreta, Registro VIII φύλλον 110 tergo). 1423 Ἰουλίου 7^α. ἡ ἡμετέρα ἐν Εὐβοίᾳ διοικήσεις δι' ἐπιστολὸν², ἀποσταλίσαν ἡμῖν διὰ μέσου ἀγγελιαφόρων, ἐπιβαινόντων ἐνὸς ἐξωπλισμένου τρεχαντηρίου, καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὴν τὴν ἐπισηφεσάτην κατάστασιν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, πολιορκουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἐπειδὴ ὁ δεσπότης τῆς πόλεως ταύτης προέτεινε δι' ἐπιστολῆς, διαβιβασθείσης παρ' εἰδικοῦ πρεσβευτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ἐν Εὐβοίᾳ διοίκησιν ἐξ ὀνόματός του καὶ ἐξ ὀνόματος σύμπαντος ἐκείνου τοῦ λαοῦ νὰ παραδώσῃ τὴν εἰρημένην πόλιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας, ἥτις νὰ τὴν παραλάβῃ ἐν ὀνόματι τῆς ἡμετέρας Αὐθεντίας, καὶ δὲν ζητοῦν τίποτε ἄλλο εἰμὶ ὅτι ἡ χώρα ἐκεῖνη⁴ δέον νὰ διοικηθῇ συμφώνως μὲ τὰ καθιερωμένα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ οἱ Ἕλληνες νὰ διατηρήσουν τὰ δικαιώματα καὶ τὰς ἐξουσίας των καὶ τέλος νὰ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ μείνουν ἢ νὰ ἀναχωρήσουν κατὰ τὴν καλὴν τῶν ἀρέσκειαν¹ καὶ λαμβάνοντες ἡμεῖς ὑπ' ὄψει ὅλα ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ἅτινα δέον νὰ σταθμισθοῦν, καὶ πρὸ παντός ὅτι δὲν θὰ ὀφείλει τὴν ἡμετέραν ἐπικράτειαν, ἂν περιήρχετο ἡ πόλις αὕτη εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων ἢ ἄλλου

* Ὅλες οἱ σημειώσεις πού ἀκολουθοῦν εἶναι τοῦ Μέρτζιου.

1. Ἐλάχιστα ἐκ τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Θεσσαλονικὴν δὴμοσιεύσαν ὁ Σάθας εἰς τὰ Μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἄλλα σχετικὰ μὲ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ψηφίσματα διέφυγον τὴν προσοχὴν του, ὡς ἡδυνήθημεν νὰ διαπιστώσωμεν κατὰ τὴν πρόσφατον ἐρευνάν μας.

2. Δημοσιεύεται περατιέρω ἐν φωτοτυπῇ ὑπὸ σημείωσιν Α.

3. Ἀπὸ τὴν εἰσήγησιν τῶν συμβούλων τοῦ Δόγη μανθάνομεν ὅτι (τὰ) ἐξ Εὐβοίας γράμματα ἔφερον χρονολογίαν 2 Ἰουνίου 1423.

4. Ἰδοὺ πῶς ἔχει τὸ κείμενον τοῦ φωτοτυπημένου τούτου ἐγγράφου: «che quella terra debia esser reta secondo le suo uxanze e costumi statuiti et che i griexi sia mantegnudi in le suo raxon e jurisdiction e che isiano liberi de poder star o partirse ad ogni suo bon piaxere».

ἔθνους γειτονικοῦ ἡμῶν, ληφθῆτω ἀπόφασις, ἵνα εἰς τὴν ῥηθεῖσαν ἡμετέραν διοίκησιν τῆς Εὐβοίας ἀπαντήσωμεν ὅτι ἐμάθομεν ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τὸν ἐπιστολῶν τὰ καθέκαστα, ὡς καὶ ὅσα προφορικῶς μᾶς ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐξ Εὐβοίας ἀπεσταλμένος πιστὸς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέας Ναυπλιώτης καὶ ὅτι ἡ ἡμετέρα Αἰθεντία μόνον διὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὅχι ἵνα ἐκ φιλοδοξίας ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν της—διότι εἶναι πασίγνωστον ὅτι παντοτελεῖ ἐπιθυμία μας ἥτο καὶ εἶναι ἡ σωτηρία τῶν μερῶν ἐκείνων εἰς καθεστὶς δυνάμεων νὰ διατηρηθῇ—ἀπεφάσισεν ὅπως δώσῃ ἐντολὴν εἰς διαφόρους γαλέρας καὶ εἰς τμήμα τοῦ στρατοῦ μας νὰ μετακινήθωμεν πρὸς τὴν εἰρημένην πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ νὰ λάβωμεν ὑπὸ τὴν κατοχήν των τὸν τόπον ἐκεῖνον συμφώνως μὲ τὴν θέλησιν, τὴν ἐκφρασθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τοῦ Δεσπότη, ὡς καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, πρὸς ἀνακούφισίν του. Καὶ ἵνα γίνῃ ἀμέσως ἐκτελεστή ἡ ἀπόφασίς μας, νὰ διαταχθῇ τὸ ἐξωπλισμένον τρεχαντήρι νὰ ἀποπλεύσῃ πάπαντα καὶ χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως χρονотριβὴν διὰ τὴν Εὐβοίαν, ἀφοῦ παραλάβῃ τὰς διαταγὰς μας πρὸς τὴν ἐκεῖ διοίκησιν, ἔτι δὲ τὰς γραπτὰς μας ὁδηγίας διὰ τὸν ναύαρχον, ὡς καὶ ἔγγραφόν μας πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βάβυλον, ὅπερ δέον νὰ ἀποσταλῇ ἀμέσως ἅμα τῇ κατάπλῳ τοῦ τρεχαντηρίου εἰς Εὐβοίαν δι' ἄλλου πλοιαρίου καὶ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ'.

Ἰδοὺ ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βάβυλον ἐπιστολῆς, συντεταγμένης εἰς τὴν λατινικὴν.

...νὰ παρουσιασθῇ ἀμέσως ἐνώπιον τοῦ γαληνοτάτου Αὐτοκράτορος καὶ νὰ τῷ ἀνακοινώσῃ ὅτι ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ τὴν πόλιν καί, μὴ θέλων νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, ἔγραψεν εἰς τὴν ἡμετέραν διοίκησιν Εὐβοίας ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν παραδώσῃ εἰς ἡμᾶς καὶ ὅτι ἡμεῖς, φρονοῦντες ὅτι κάμνομεν μίαν καλὴν πράξιν, τὴν ἀποδεχόμεθα εὐχαρίστως...'

Ὑπὲρ τῆς ἀνω προτάσεως ἐψηφίσαν 99 καταφατικῶς, 45 ἀρνητικῶς καὶ 11 μὴ εἰλικρινῶς¹. Καὶ ἐνεκρίθη.

Πρὶν ἢ λάβῃ τὴν εἰρημένην ἀπόφασιν ἡ Γερουσία, εἶχε διὰ ψηφίσματος τῆς 2ας Ἰουλίου 1423 (*Deliberazioni Miste*, Reg. 54 φύλλον 127) καλέσει πρὸς γνομοδότησιν τὸν εὐγενῆ *Albanum Baduarium*, ὅστις ὢν πλήρως ἐν γνώσει τῆς ἐν Θεσσαλονικίᾳ καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πληροφορήσῃ ἐπακριβῶς τὴν Γερουσίαν'.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλους τέσσαρας εὐγενεῖς ἐκάλεσεν ἡ Γερουσία πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν, ἥτοι τὸν Πέτρον Στένον τὸν μείζονα, τὸν Πέτρον Κουῖριν τοῦ ποτε Γιοιέλιμου, τὸν Φραγκίσκον Τρεβιζάν καὶ Γεώργιον Βαλαρέσον, ὅστινες δὲν εἶναι μὲν μέλη τοῦ γερουσιαστικοῦ σώματος, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἐνήμεροι τῆς ἐπικρατοῦσης εἰς Θεσσαλονικίαν καὶ εἰς ἄλλα μέρη καταστάσεως, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαφωτίσουν τὸ συμβούλιον'. 1423 Ἰουλίου 7.

Εἰς τὸ αὐτὸ *Registro* ἀρ. 54 καὶ ἐν φύλλῳ 131 παρατίθεται ὑπὸ χρονολογίαν 13ης Ἰουλίου 1423 τὸ ψήφισμα τῆς Γερουσίας ἀναφορικῶς μὲ τὴν ὑπόδειξιν δύο πληρεξουσίων, προωρισμένων διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς Θεσσαλονίκης, ὃν κανονίζεται καὶ ἡ ἀντιμίσθια. Τὸ ψήφισμα ἔχει οὕτω:

Ἐπεὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς προτάσεως παρὰ τοῦ συμβουλίου τούτου καὶ τῆς ἀποφάσεως, ἵνα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ψηφισθέντων γίνῃ ἐκλογὴ δύο ἀντιπροσώπων, προωρισμένων διὰ τὴν παραλαβὴν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ὑποβάλλεται πρότασις νὰ ἐκλεγῶν ἐν τῇ συμβουλίᾳ τούτῃ διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας δύο ἡμέτεροι ἐπίσημοι πληρεξούσιοι, οἵτινες ὑποδεικνύμενοι νὰ ἀποδεχθῶν ἐπὶ ποινῇ, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως, δοκᾶτον 200 εἰς τὸν καθένα. Οὗτοι θὰ ἔχουν ὡς μισθὸν δοκάτα² 400 ὁ καθεὶς δι' ἑξέ μηνῶν προκατα-

1. Περὶ τῆς ψηφοφορίας γράφομεν ἀλλαχοῦ πῶς αὕτη ἐγένετο.

2. Πρόκειται περὶ χρυσῶν δοκάτων. Τὸ νόμισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος προσέλαβε καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ τζεκινίου, ἐκόπη τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐπο-

βολικῶς καί, ἂν παραμείνουν ἐκεῖ περισσότερον χρόνον, θὰ λαμβάνουν δουκάτα 30 κατὰ μῆνα ὁ καθεὶς καὶ θὰ δύνανται νὰ δαπανοῦν καὶ τρία δουκάτα ἡμερησίως ἀμφοτέροι ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος, μὴ συμπεριλαμβανομένης τῆς δαπάνης διὰ τὴν ἐνοικίασιν ἱππῶν (agocoy¹ equorum) ἢ διὰ ναύλους πλοίων, καὶ θὰ συμπαράλβουν ἓνα γραμματέα (notarium), ἓνα διαχειριστὴν (expensatorem) καὶ ἓνα μάγειρον καὶ νὰ μεταβοῦν ἐκεῖ μὲ τὰς γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας² (Romanie) καὶ ἀπὸ τῶρα νὰ δηλώσουν ὅτι, ἂν παρουσιασθῇ ἀνάγκη ὁπως εἰς ἐκ τῶν δύο μεταβῇ παρὰ τῷ Τούρκῳ, νὰ ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι ἐκ συμφώνου ποῖος θὰ μεταβῇ καὶ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των νὰ ἐμφανισθοῦν ἐνώπιον τοῦ ἡμετέρου συμβουλίου...». Ἐψήφισαν 96 ὑπέρ, 10 κατὰ καὶ 5 διφορούμενοι, καὶ ἐνεκρίθη τὸ ψήφισμα. Ὡς ἀντιπρόσωποι ἐξελέγησαν ὁ Νικόλαος Georgio καὶ Sanctus Venerio.

Προκειμένου νὰ ἀναχωρήσουν διὰ Θεσσαλονικὴν πρὸς παραλαβὴν τῆς πόλεως οἱ ἐκλεγέντες δύο πληρεξούσιοι, ἡ Γερουσία συνήλθε τὴν 27ην Ἰουλίου 1423 καὶ ἐξέδωκε τὸ κάτωθι ψήφισμα³, ἐν ᾧ διατυπώνται αἱ παρεχόμεναι εἰς τούτους ὁδηγίαι καὶ διαταγαὶ ἐπὶ τοῦ πρακτικῶν. Τὸ ψήφισμα φέρει ἐν ἀρχῇ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἀνωτάτης ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς, ἥτοι τοῦ Δόγη, καὶ ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑπεται:

«Ἡμεῖς, Φραγκίσκος Φόσκαρι, ἐλέω Θεοῦ δοῦς τῶν Βενετῶν κλπ... νὰ πηγαίνετε πρῶτον εἰς τὴν Εὐβοίαν μὲ τὰς παρούσας γαλέρας μας τῆς Ῥωμανίας, ἐκεῖ θὰ μάθητε ποίαν ἀπάντησιν ἔκαμιν ὁ Δεσπότης εἰς τὴν ἐπιστολήν, ποῦ τοῦ ἐγράψαμεν ἡμεῖς μὲ τὸν Ἀνδρέαν Ναυπλιώτην, καὶ ἂν βεβαιωθῇτε ὅτι ὁ Δεσπότης εἶναι διατεθειμένος νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, τότε μὲ τὴν γαλέραν τῆς Εὐβοίας, τὴν τοῦ Ναυπλίου, τὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὴν τῆς Τήνου καὶ Μυκόνου, ἥτοι ἐν ὅλῳ τέσσαρας, καὶ μὲ 200 πεζοὺς θὰ ἀποπλεύσητε καὶ ἅμα φθάσητε ἐκεῖ, θὰ παρουσιασθῇτε εἰς τὸν Δεσπότην, θὰ τῷ ἀναφέρητε τὰ διαμειφθέντα καὶ θὰ παραλάβετε τὴν πόλιν μὲ τὰς γνωστὰς συμβάσεις, ὅτι δηλαδὴ θὰ σεβασθῇτε τοὺς θεσμοὺς καὶ τὰ ἔθιμά των (statuta et consuetudines suas observaret), ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ κληρικοὶ θὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν ὑπαρχόντων των καὶ ὅτι οἱ εὐγενεῖς, ἂν θέλουν νὰ φύγουν, θὰ δύνανται νὰ ἐκποιοῦν τὰς περιουσίας των καὶ νὰ φεύγουν χωρὶς κανὲν ἐμπόδιον, καὶ θὰ εἴπητε ὅτι εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ὑπερασπίσωμεν τὴν πόλιν κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὅς καὶ ἐναντίον ἄλλων τυχόν ἐπιδρομῶν, καὶ ὅτι θὰ μεταχειρισθῶμεν τοὺς κατοίκους μὲ καλὸν τρόπον, ἂν θὰ εἶναι οὗτοι πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ὑπήκοοι εἰς τὴν Αὔθεντίαν μας.

χῆς τοῦ δόγη Ἰωάννου Dandolo δι' ἀποφάσεως τοῦ Μείζονος συμβουλίου τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1284. Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς γαληνοτάτης τῶν Ἑνετῶν ἀριστοκρατίας (1797) παρέμεινεν ἀναλλοίωτον καὶ ὡς πρὸς τὴν περιεκτικότητα τοῦ χρυσοῦ (997 ἐπὶ τοῖς χιλίοις) καὶ ὡς πρὸς τὸ βάρος. Μικρὰν μόνον παραλλαγὴν παρουσίασε τὸ βάρος, διότι, ἐνῶ ἐν ἀρχῇ κάθε χρυσοῦν δουκάτον ἐξύγιε γραμμάρια 3,553, βραδύτερον τοῦτο περιωρίσθη εἰς 3,494. Ἐξ αἰτίας τῆς καθαρότητος τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ σταθεροῦ βάρους τὸ νόμισμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐν Ἑλλάδι ὀνομάζετο φλωρί βενέτικο, ἐκυκλοφόρει εἰς εὐρυτάτην κλίμακα καθ' ὅλας τὰς χώρας τῆς ἐγγὺς Ἀνατολῆς καὶ προυτιμᾶτο ἀπὸ κάθε ἄλλοι παρεμφερὲς νόμισμα.

1. Εἶναι ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ἀγώγιον».

2. «Ῥωμανία» οἱ Ἑνετοὶ ἐκάλουν τὸ βορειοανατολικὸν τμήμα τῆς Πελοποννήσου. Δι' αὐτὸ τὸ Ναύπλιον ὀνόμαζον Napoli di Romania.

3. Δημοσιεύεται ὁλόκληρον ἐν φωτοτυπίᾳ ὑπὸ σημεία AA' μέχρι HH' ἐν συνόλῳ ὀκτὰ σελίδες.

Καί ἂν δὲν εὐριστε ἐκεῖ τὸν Δεσπότην, νὰ πηγαίνετε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀντιπροσώπου του, καὶ ἅμα παραλάβετε τὴν πόλιν, θὰ στείλητε ἐδῶ ἐν τρεχαντήρι (brigantino) μὲ ἐπιστολάς, ἵνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ καθέκαστα, καὶ ἅμα ὡς τακτοποιήσετε τὰ πάντα, νὰ πηγαῖν ἕνας ἀπὸ τοὺς δύο εἰς τὸν Τοῦρκον καὶ νὰ τῷ κάμῃ γνωστὰ τὰ συμβάντα καὶ νὰ τονίσῃ τὸ γεγονός, ὅτι ἂν δὲν τὴν παρελαμβάνομεν ἡμεῖς, θὰ τὴν ἐδίδεν ὁ Δεσπότης εἰς ἄλλον χριστιανὸν καὶ ὅτι ἡμεῖς ἐννοοῦμεν νὰ ζήσωμεν εἰρηνικὰ μὲ τὸν Τοῦρκον.

Καί ἂν ὁ Δεσπότης εἶναι εὐχαριστημένος νὰ τὴν παραδόσῃ καὶ ζήτησιν κατὰ τὴν διατροφὴν του¹ (si vellet aliquid ei triebueremus pro victu suo), σὰς ἀφίνομεν πλήρη ἐλευθερίαν νὰ ὑποσχεθῇτε ὅ,τι δύνασθε εἰς τὸν εἰρημένον κύριον Δεσπότην καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὰ ἔσοδα τῆς Θεσσαλονίκης, ποὺ ἤθελον περισσεύσῃ², μετὰ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, ὅτι θὰ τῷ δίδονται ἐτησίως 20 ἕως 40 χιλιάδες ἄσπρα ἀναλόγως τῶν διαθεσίμων περισσευμάτων καὶ ἐπειδὴ περὶ τῶν ἄνω εἰδοποιήθη καὶ ὁ βάλλος, θὰ λάβετε καὶ παρ' αὐτοῦ σχετικὴν ἀπάντησιν.

Διὰ τὴν φύλαξιν τῆς πόλεως, ἂν τὸ κρίνῃτε εὐλογον, νὰ ζητήσετε ἀπὸ τὴν ἐν Κρήτῃ διοίκησιν νὰ σὰς στείλῃ 500 βαλλισταρίους³. Σὰς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν ἴδῃτε ὅτι ἀναγκαῖον πρὸς φύλαξιν τῆς εἰρηνένης πόλεως μισθοφόροι στρατιῶται μέχρις ἑκατὸν, εἴτε Βλάχοι⁴, εἴτε ἄλλων ἐθνότητων⁴, νὰ προβῇτε εἰς τὴν πρόσληψίν των μὲ μισθὸν δύο δοικᾶτων μηνιαίως καὶ νὰ τοὺς προσλάβετε διὰ τέσσαρας ἢ ἑξήμηνas, ὡς ὑμεῖς κρίνῃτε προτιμότερον.

Ἄν δὲ ὁ κύριος τῶν Τοῦρκων ἀρνηθῇ νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μεθ' ὑμῶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐπῆραμε τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔχῃ ἐν τῇ πόλει τὸ αὐτὸ προνόμιον, ποὺ εἶχε καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Δεσπότη, ἐπὶ τοῦ ἁλατος, θέλομεν νὰ φροντίσῃτε, ἵνα τὸ ἅλας παραμένῃ εἰς τὴν κυριαρχίαν μας καί, ἂν δὲν δυνήθῃτε νὰ ἐπιτύχητε τοιοῦτό τι, εἰμεθα εὐχαριστημένοι νὰ ἐπανακτήσῃ τὸ προνόμιον, ποὺ εἶχεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δεσπότη, ὁ Τοῦρκος ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ καὶ ὀφείλετε νὰ πληροφορηθῇτε τὰ καθέκαστα περὶ τῆς ὑποθέσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, πρὶν μεταβῇ εἰς ἐξ ὑμῶν παρὰ τῷ Τοῦρκῳ, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ κρατῇ οὗτος ἀνοικτοὺς τοὺς δρόμους καὶ διαφορετικὰ ὄχι. Σὰς παραδίδομεν σήμερον τὰ κάτωθι δῶρα διὰ τὸν κύριον τῶν Τοῦρκων: 16 μπράτσα βελοῦδα κρέμει καὶ ἕνα κομμάτι ρούχο γκρενὰ Βενετίας, ἐν ὁμοίον ὕφασμα τουρκικὸν τῆς Φλωρεντίας καὶ ἐν κομμάτι ρούχο σκαρλάτο τῆς Βερόνας. Σὰς δίδομεν ἐπίσης τὸ δικαίωμα, ἂν παραλάβῃτε τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ ἀγοράσῃτε μὲ τὰ χρήματα τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἐξ ἵππων πρὸς χρῆσιν σας καὶ νὰ τοὺς κρατῇτε πάντοτε ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ διὰ τὴν συντήρησίν των δὲν θὰ υπερβαίνετε τὰ 20 ἄσπρα ἡμερησίως. Θὰ ἔχητε δὲ ὑμεῖς ὡς μισθὸν 400 δοικᾶτα δι' ἐν ἐξάμηνον... καὶ σὰς παρεδώκαμεν καὶ 3000 δοικᾶτα, ἐξ ὧν 800 διὰ τὸν μισθὸν σας καὶ τὰ ὑπόλοιπα 2200 δι' ἐξόδα σας καὶ διὰ μισθοδοσίαν τῶν 200 πεζῶν στρατιωτῶν, ποὺ θὰ σὰς συνοδεύουν...'. Ἐψήφισαν 86 εἰς τὸ ναί, 8 εἰς τὸ ὄχι καὶ 10 μὴ εἰλικρινεῖς».

(Μέρτζιος, Μνημεῖα, 34-39)

1. CC' 5ος καὶ 6ος στίχος. Καὶ ἄλλη μία ἐπίσημος ὁμολογία τῆς ἐνεκτικῆς γερούσιας ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐπῆρε τίποτε, ἀφοῦ εἶχεν ἀνάγκην καὶ τῶν ἐξόδων διατροφῆς.

2. Ὅχι μόνον δὲν ἐπερίσσευον, ἀλλ' ἡ Βενετία ἔστελλε πολλὰ χρηματοδῶματα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς πόλεως καὶ διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ. Οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν ψήφισμα σχετικὸν μὲ τὴν καταβολὴν τῆς ἐν λόγῳ ἐπιχορηγήσεως εἰς τὸν Δεσπότην, ὅστις οὐδέποτε ἔλαβεν τι καὶ οὔτε κἂν ἐξήχησέ ποτε.

3. Ἐκ τοῦ βάλλειν=ἐκσφενδονισταί.

4. «vel Valachos vel aliam gentem».

β. Κώδικες

Ἡ ἐκχώρησις τῆς Θεσσαλονίκης

Τί γράφει ὁ κώδιξ Morosini¹

«(Σελ. 405) 1423 Ἰουλίῳ 1 ἡμέρα Πέμπτη. «...ἐγνώσθη κατὰ πληροφορίαν ἐκ Ναυπλίου ὅτι πρὸς τὰ μέρη τῆς Εὐβοίας ἐκεῖνοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ὅποιοι συνορεύουν μὲ τὴν Εὐβοίαν καὶ Κωνσταντινούπολιν, τῆς ἀνηκούσης εἰς τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν², ἔστειλαν ἵνα ὑποκλιθοῦν πρὸ τῆς Δουκικῆς Αὐθεντίας τῆς Βενετίας, διότι ὑποφέρουν πάρα πολὺ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ γίνουιν πιστοὶ ὑπὲρ τοῦ ἐπιστολῆ τοῦ ἡμετέρου ἐν Εὐβοίᾳ βαβύλου (...oblegandose d'esser et star soziety a la fidelitate e rizimento de Veneciany con molty capitoli per quelì esponudi e per litere del nostro Bailo miser Daniel Loredan...) κυρίου Δανιὴλ Λορεδάν, εἰς τὸν ὅποιον θέλει γίνῃ σχετικὴ ἀπάντησις σύμφωνας μὲ τὰς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας...».

(Σελ. 406) 1423. «...εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗ ἡ χάρις εἴη μεθ' ἡμῶν. Σήμερον, ἡμέραν Σάββατον, 10ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ ρηθέντος ἔτους, ὄντος δόγη τοῦ κυρίου Φραγκίσκου Φόσκαρη, συνῆλθε τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi³ μετὰ τῶν τεσσαράκοντα τῆς προσθήκης ἥτοι ἐν τῷ συνόλῳ 180 εὐγενεῖς, κατόπιν μακρᾶς συζητήσεως, εὐρεθείσης τῆς πλειονότητος συμφώνου, ἵνα σταλῇ ἀπ' ἐδῶ ἐν ἐξωπλισμένον πλοιάριον εἰς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ ἡμέτερον βαβύλον Δανιὴλ Λορεδάν καὶ εἰς τὸ συμβούλιόν του ὑπὸ τὸν χρῆσιμον ἄνδρα Ἀνδρέαν ἐκ Ναυπλίου μὲ ἔγγραφον, εἰς ὃ νὰ λέγηται ἐν συμπεράσματι ὅτι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ ποτε αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνομαζομένου... ὅστις αὐθορμήτως καὶ μὲ τὴν ἐλευθερίαν θέλησίν του προσφέρει εἰς τὴν δουκικὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, μὲ καθαρὰν καὶ καλὴν ἀπόφασιν, θέλησιν καὶ συναίνεσίν του, ὡς καὶ τῶν βαρῶνών του, Ἑλλήνων ἱερέων καὶ ἱποτόων, μεθ' ὅλης τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ λαοῦ συμφωνούντος ὑπὸ τινὰς ὁρους καὶ συμφωνίας, σχέσιν ἐχούσας μὲ τὰς θρησκευτικὰς τῶν τελετὰς καὶ τὰ ἔθιμά των· (Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος ἀπὸ τὰς λέξεις 'ὅστις αὐθορμήτως' μέχρι τῆς λέξεως 'ἔθιμά των': ...el qual spontaneamente chon so libera voluntad de so consentimento e apreso dy suo barony papagrexì e chavalieri chon tuto el so destreto e puonolo tuto dacordo chon certy pati e diciòn hoperando per quely le sue cerimonie et costume uxade...). Διὰ τοὺς λόγους τούτους, ληφθέντος ὑπ' ὄψει **δοι** εἰς τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον δὲν θὰ δυνηθοῦν ν' ἀντιστοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ γίνουιν ὑπηρεταὶ καὶ σκλάβοι καὶ νὰ καταστραφούιν καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὑπάρχοντά των, ἀπεφασίσθη ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ εὐλογημένου εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Μάρκου νὰ γίνουιν ἀποδεκταὶ αἱ προτάσεις των καὶ νὰ ἀποσταλοῦν τρεῖς γαλέραι ἐμπορικαὶ ὑπὸ διοικητὴν τὸν εὐγενὴ κύριον Μωϋσῆν Γκριμὰ τοῦ ποτε κυρίου Πέτρον, τῶν ὁποίων θὰ ἐπιβοῦν δύο ἡμέτεροι ἀπεσταλμένοι, ἥτοι ὁ κύριος Santo Venier καὶ ὁ κύριος Νικόλαος de Giorgi ἀμφοτέροι ἱππῶται, ἵνα ἐξετάσουν τὰ

1. Manoscritti della Biblioteca Marciana No 8332, t. II.

2. «de l'impero de Graecia» ἔχει τὸ κείμενον.

3. Ἐκ τοῦ pregare=παρακαλῶ. Διότι, πρὶν ἢ συγκροτηθῇ τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας, ὁ δόγης ἐκάλε παρ' αὐτῷ, ὅπως τοὺς συμβουλευθῇ, διαφόρους εὐγενεῖς, οἵτινες παρὰ κалоύμενοι προσήρχοντο. Ἐκτοτε παρέμεινεν ἡ λέξις Pregati καὶ ἐντενιστὶ «Pregadi» ἀντὶ τοῦ «Senato».

ωφέλιμα και αναγκαία πράγματα τα οποία χρησιμεύουν διά την εκτέλεσιν της παρούσης απόφασεως. Καί κατά πρώτον θά επιζητηθῇ ἡ συγκατάθεσις τούτων καί ἡ ἀποδοχή τῆς ἀντιθεμένης αὐτοῖς ἐντολῆς ἐπὶ ἀντιμισθία δουκάτων χρυσῶν 400 δι' ἑκάτερον καί διὰ μῆνας ἑξ. Πέραν δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης θά λαμβάνουν δουκάτα τριάκοντα μηνιαίως».

Τί γράφει ὁ κώδιξ Zancaruola¹

(Π σελ. 592) «... Ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης τὴν 10ην Ἰουλίου τοῦ 1423 περιήλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Αὐθεντίας μετὰ τὸν τρόπον, τὸν ὅποιον κατωτέρω θά ἴδῃτε: Ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐνδόξου Παρθένου Μαρίας καὶ τοῦ ἐνδόξου εὐαγγελιστοῦ ἁγίου Μάρκου, ἐλήφθη ἀπόφασις εἰς τὸ συμβούλιον τῶν Pregadi, διότι εἶχεν ἔλθει εἰς πρεσβευτῆς ἐνώπιον τῆς Αὐθεντίας ἐξ ὀνόματος τοῦ Δεσπότη κυρίου τῆς πόλεως ἐκείνης, ἵνα τὴν προσφέρῃ καὶ τὴν παραδῶσιν εἰς χεῖρας τῆς Αὐθεντίας ἐλευθέρως, καὶ παρέκάλεσε ταύτην νὰ τὴν δεχθῇ, διότι αὐτὴ ἦτο ἡ θέλησις ὁλοκλήρου ἐκείνης τῆς πόλεως, τόσον τῶν εὐγενῶν ὅσον καὶ τῶν λαϊκῶν. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ παρελήφθη ἡ εἰρημένη χώρα κατ' ἀπόφασιν τοῦ ρηθέντος συμβουλίου. Ὁ πρεσβευτῆς αὐτὸς εἶχε σταλῇ εἰς Βενετίαν παρὰ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ βαβλου εὐγενοῦς Δάντη Λορεδάν ἐπὶ ἐνὸς ἐξοπλισμένου τρεχαντηρίου. Ἀπεφασίσθη κατόπιν νὰ ἀποσταλοῦν ἐκεῖ δύο ἀπεσταλμένοι τῆς Αὐθεντίας ὥς προβλεπταὶ καὶ οὗτοι εἶναι ὁ κύριος Nicola Zorzi ἱππότης καὶ ὁ Santo Venier ἱππότης καὶ τοῖς ἐδόθη ἀπόλυτος ἐξουσία, ἵνα λάβουν ἐκεῖ τὰς ἀποφάσεις, ποῦ ἤθελον ἐγκρίνῃ ὡς τὰς συμφορωτέρας διὰ τὴν ἡμετέραν Αὐθεντίαν...».

Ὁ αὐτὸς κώδιξ ἐν σελίδι 593 «...οἱ κύριοι Νικόλα Ζορζί καὶ Santo Venier, ποῦ μετέβησαν ὥς προβλεπταὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἵνα παραλάβουν τὴν πόλιν ἐκείνην ἐξ ὀνόματος τῆς Αὐθεντίας, ἔγραψαν ἐκεῖθεν ὅτι εἰσήλθον ἐντὸς αὐτῆς τὴν 10ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1423 καὶ ὅτι ἡ πόλις ἔχει περίμετρον ἑξ μιλίων, ὅτι εἶναι εἰς καλὴν τοποθεσίαν, καλῶς περιτειχισμένη, ὅτι ἔχει 40 καὶ πλεον πύργους καὶ ἀρκετὸν πληθυσμὸν (ben aporuiada). Ἐχει ὠραιότητα ἐκκλησίας καὶ μίαν ἀκρόπολιν... Ἐπρομηθεύσαμεν εἰς αὐτοὺς τρόφιμα καὶ διοικοῦν οἱ προβλεπταὶ εἰρηνικῶς τὴν χώραν, ἐπισύροντες τὴν εὐμένειαν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὅλοι δοξάζουν τὸν Θεόν, διότι τοῖς ἔφερε τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου εἰς τὴν πόλιν τῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ εὐρίσκοντο 40.000 ἄτομα, ποῦ ἀπέβησκον ἐκ τῆς πείνης... ἡ δ' ἡμετέρα Αὐθεντία ἔστειλεν ἐκεῖ τόσον πολλὰ σιτηρά, ὥστε ἤδη ὑπάρχει ἀφθονία τούτων...».

Ἡ εἰσδοὸς τῶν προβλεπτῶν εἰς Θεσσαλονίκην κατὰ τὸν κώδικα Morosini.

(Τόμ. Β' σελ. 424 κ.ε.) 1423 μὴν Ὀκτώβριος. «...μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ παντοδυνάμου ἑσαεὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν 22αν τοῦ ρηθέντος μηνός, ἡμέραν Παρασκευῆν καὶ ὦραν 22αν κατέπλευσεν εἰς Βενετίαν ἐν ἐξοπλισμένον τρεχαντήριον τῶν 15 κουπιῶν καὶ ἓνα ἄνδρα εἰς κάθε κουπί καὶ μὲ πλῆρωμα 30 ἀνδρῶν, προερχόμενον ἐξ Εὐβοίας, ὄντος δόγῃ τοῦ γαληνοτάτου Φραγκίσκου Φόσκαρι, ἀποσταλὲν πρὸς τοῦτο ἐκεῖθεν παρὰ τοῦ ἡμετέρου βαβλου εὐγενοῦς κυρίου Δανιὴλ Λορεδάν, τὸ ὅποιον ἀνεχώρησεν ἐξ Εὐβοίας τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου 1423 καὶ ἔφθασεν ἐδῶ ἐντὸς 22 ἡμερῶν, καὶ μετὰ τὴν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν μᾶς ἐκοινοποίησαν διὰ τῶν ἐπιστολῶν τῶν οἱ ἡμέτεροι προβλεπταὶ Sancto Venier καὶ Nicolo Giorgi, ἀμφότεροι ἱππῶται², ὅτι, μεταβάντες εἰς Εὐβοίαν μετὰ τρεῖς γαλέρας ὑπὸ τὸν εὐγενῆ Moisé Grimaní, ἡλθον³ πρώτον εἰς συνεννόησιν μετὰ ἀπεσταλμένους τοῦ δεσπότη

1. Παρὰ τῇ Μαρκιανῇ Βιβλιοθήκῃ χειρόγραφον ὑπ' ἀριθμὸν 9575.

2. Τοῦ ἁγίου Μάρκου. Ἦτο ἡ μοναδικὴ τιμητικὴ διάκρισις τῶν ἐγκριτωτέρων Ἑνετῶν πολιτῶν.

3. Ἰδοὺ τὸ κείμενον τοῦ κώδικος μεταξὺ τῶν δύο τούτων λέξεων: «che siando stady

Θεσσαλονίκης, υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅτι μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος πάσης τῆς Ἑλλάδος, ἐπονομαζομένης Romania, καὶ μετὰ τὴν αὐθόρμητον θέλησιν τοῦτου καὶ τῶν βαρῶνων του, ὡς καὶ ὅλων τῶν προκριτῶν τῆς αὐτοκρατορίας, συμφώνως μετὰ τὰς προγενεστέρas συνεννοήσεις, αὐτοὶ καὶ οἱ ὑπήκοοι τῶν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ ὅλων τῶν ἐξαρτημάτων εἶναι διατεθειμένοι νὰ παραδοθοῦν εἰς τὴν ἔνδοξον Αὔθεντιαν τῆς Βενετίας, ἐλευθεροὶ καὶ μετὰ κάθε ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν, τήρουμένων παρ' ὁμοφροτέρων τῶν συμβαλλομένων πάντων τῶν τιμίων, συμφερόντων καὶ ἀξιοπρεπῶν ὄρων, τῶν ὁποίων ἐκρατήθη ἔγγραφος σημείωσις, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐγένετο ὑπόσχεσις καὶ ἐδόθη ὄρκος, ἵνα διατυπωθοῦν ὑπὸ συμβολαιογράφου οἱ ὅροι καὶ αἱ συνθηκαὶ καὶ πιστὴν δημόσιον ἔγγραφον, ἐπικυρωθῇ σήμερον μετὰ σφραγίδας κρεμαστήν. Ἐπὶ πλέον ἐδήλωσαν οἱ ἀπεσταλμένοι ὅτι, μὴ δυνάμενοι, νὰ ἀντεπεξέλθουν νικηφόρως εἰς τὴν στενὴν πολιορκίαν τῶν Τούρκων καὶ ὑποφέροντες ἐκ πείνης, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ μέσον νὰ προμηθευθοῦν τρόφιμα, ἵνα μὴ πέσουν αἰχμάλωτοι καὶ πωληθοῦν ὡς τοιοῦτοι ἀνὰ τὴν Τουρκίαν, προτιμοῦν νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς κραταιᾶς ἐνετικῆς πολιτείας, ῥιπτόμενοι εἰς τὰς ἀγκάλας ταύτης.

Κατόπιν τῶν ἄνω διαμειφθέντων, κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης ἑξ ἐξωπλισμένα (bragozzi) καὶ ἄλλα ὀκτῶ μικρότερα καὶ τὴν 14ην¹ Σεπτεμβρίου 1423, ἡμέραν τοῦ Σταυροῦ, ἀπεβίβασθησαν θριαμβευτικῶς καὶ ἐν μέσῳ πανηγυρισμῶν² οἱ δύο προβλεπταὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνεπέτασαν εἰς τὸ ἐπικαιρότερον σημεῖον ἐν τῇ κεντρικῇ πλατείᾳ τὴν ἔνδοξον σημαίαν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου ὑπὸ τὰς ζωνρὰς ἐπευφημίας τοῦ πλήθους, τὸ ὅποιον δι' ἁσμάτων ἐξεδήλωσε τὴν χαρὰν του. Ἐψάλη εἰτα δοξολογία καὶ ἀνεπέμφθησαν δεήσεις καὶ εὐχαριστίαι εἰς τὸν ὕψιστον Θεὸν καὶ τὴν εὐλογημένην Θεοτόκον ὑπὲρ κραταιώσεως καὶ ἐνισχύσεως ἐν εἰρήνῃ τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, Ἀμήν. Ἀνυψώθη κατόπιν καὶ ἄλλη σημαία τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει ὠραιότατον λιμένα καὶ περίμετρον 6 ἕως 7 μιλίων. Εἶναι ὁλόκληρος περιτετεταχισμένη μετὰ ὑψηλὰ καὶ ὠρεῖα τεῖχη καὶ ἔχει ὁλόγυρα περὶ τοὺς 60 ἕως 70 πύργους. Ἐπολιορκεῖτο τότε ἀπὸ 5000 Τούρκους, κατεσκευασμένους ἔξω τῶν τειχῶν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἔμειναν νηστικοὶ ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας, δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ σταλοῦν 1500 σταῖα σιταριοῦ, τὸ ὅποιον θὰ διανεμηθῇ εἰς τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην, διότι οἱ ἄλλοι ἔχουν τὰ πόρς τὸ ζῆν καὶ δύνανται νὰ προμηθευθοῦν τρόφιμα. Λέγεται ὅτι εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὴν πόλιν λόγῳ ἐνδείας τὸ ἐν τέ-

a parlamento per esponsimento de messy mandady per lo Dispoite fio de misser lo Imperador de Constantinopoli el qual a nome... et de voluntade de pare so imperador de tuto lo imperio de tuta la Grexia clamado per nome Romania e de se sponta voluntade chon i suo barony e tuty i mazor de l'imperio abiando tratado chomo per altre fiade, quely aver conferido e cerchado lor con i sudity suo la citate de Salonichi con le sue pertinencie a darse a la Magnifica Signioria de Veniexia, libera e assolutamente con hogny amor e fedeltade hosservando tuty paty onesty e condocenty e afabely per chadauna de le parte de mantegnir, osservarie cusy per questo modo tolto in nota prometando e zurando fate fosse con plubicho istrumento de mani de noder, bolado de bola pendente...».

1. Ὁ κῶδις τοῦ Zancaruola ἀναφέρει τὴν 10ην Σεπτεμβρίου. Ὁ δὲ Sanuto εἰς τὴν «Ζῶν τῶν δογῶν» (Vita dei Dogi) τὴν 19ην τοῦ ἰδίου. Ἄλλ' εἶναι ἀξιопιστότερος ὁ τοῦ Morosini, καθ' ὅσον ὁ συγγραφεὺς του εἶναι σύγχρονος τῶν γεγονότων, ἅτινα περιγράφει, ἐνῶ περὶ τοῦ κώδικος Zancaruola δὲν ὑπάρχουν ἀκριβεῖς πληροφορίες περὶ τοῦ πότε ἐγράφη. Τινὲς φρονοῦν ὅτι ἐγράφη τὸ 1520 ἀπὸ τὸν Gasparo Zancaruolo.

2. «chon grandissima festa e triumpho».

ταρτον του πληθουςμου και οτι εμειναν τωρα 20-25.000 ψυχαι, αλλ' υπαρχουν ελπιδες οτι εντος ολιγου θα επιστρεψουν και οι αλλοι...».

Τί περί τών άνω λέγει ο κώδιξ 'Cronaca Veniera'¹

(Φύλ. 112 κ.έ.) «... 'Η πόλις τής Θεσσαλονίκης περιήλθεν εις την κυριαρχίαν τής 'Ενετικής Αύθεντίας τó 1423 τήν 10ην 'Ιουλίου κατά τόν ακόλουθον τρόπον: 'Ηλθεν ένας πρεσβευτής εξ ονόματος του Δεσπότου, όστις έδήλωσεν ότι ó Δεσπότης εκείνος π ρ ο σ φ έ ρ ρ ε ι κ α ι δ ω ρ ε ί τ α ι έ λ ε υ θ έ ρ ω ς τ ή ν π ό λ ι ν τής Θεσσαλονίκης εις τήν 'Ενετικήν Αύθεντίαν μέ τήν θέλησιν και συναίνεσιν άπάσης γενικώς τής πόλεως και σύμπαντος του λαού και έγένητο ή προσφορά αύτη δεκτή από τήν Γερουσίαν (che siando vegnuto uno ambascadore a alla p.ntia² della Signoria per nome Ill.Despote qual donava quel loco et dicto Ambassator offeri et donova liberamente la dicta città alla Sig.a³ di Venetia con vultuntà et consentimiento de tuta la città universalmente de tutto il popolo, la qual città fu accettata per il Cons. o⁴ de P. gadi⁵ et tolta sotto il suo d. nio)⁶».

Πρός παραλαβήν τής πόλεως άπεστάλησαν δύο προβλεπταί, ήτοι οί ευγενείς Nicolo Zorzi και Sancto Venier. Καί έπειδή ήτο μεγάλη έλλειψις τροφίμων εις τήν Θεσσαλονίκην, ή όποία έπολιορκείτο και έπεινά, μόλις έλαβεν ή Αύθεντία εκθεσιν τών δύο προβλεπτών περί τής καταστάσεως, άπέστειλεν άμέσως σιτηρά άφθονα πρός διατροφήν του πληθουςμου.

'Η πόλις αύτη έχει περίμετρον έξ μιλλίων, είναι εις καλήν τοποθεσίαν, περιτετειχισμένη. Έχει 40 ώραιότατους πύργους και πληθυσμόν εκ 40.000 ψυχών. Μόλις έφθασαν τά σιτηρά, όλοι οί κάτοικοι άνέπεμψαν δεήσεις και ευχαριστίας εις κύριον τόν Θεόν, διότι τούς ήξίωσεν νά τεθούν υπό τήν προστασίαν τής μεγαθύμου ταύτης Αύθεντίας...».

(Μέρτζιος, Μνημεία, 39-44).

Β' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παραθέτω έδω και άλλα μερικά κείμενα που μαρτυρούν πώς οί Βενετισά- νοι ή άλλοι Φράγκοι άγόρασαν ή άγόραζαν, τήν ίδια περίπου εποχή, αλλά και νορίτερα, και άλλες πολιτείες, λιμάνια ή νησιά.

1

«τό δέ "Αργος τούτον τόν χρόνον κατείχον <οί 'Ενετοί>. άπέδοτο δέ Θεόδωρος ό τής Σπάρτης ήγεμών, ώς άπέγνων τοίς 'Ελλησι τήν σωτηρίαν τή τε Βυζαντίω, πρός δέ και τή Πελοποννήσω, και έπί ξυροϋ άκμής ήδη έσθηκότα τά τών 'Ελλήνων πράγματα. τό τε "Αρ- γος όμορον όν Ναυπλίω, πόλει τών 'Ενετών, άπέδοτο οϋ πολλοϋ. και Σπάρτην δέ τοίς από 'Ρόδου Ναζηραίοις έξ λόγους άφικόμενος άπέδοτο πολλοϋ τινός. οί μέν Σπαρτιάται ώς ήσθοντο προδεδομένοι υπό του σφών αυτών ήγεμόνος, άπήν γάρ τότε, έναγοντος του

1. Μαρκιανή Βιβλιοθήκη χειρόγραφον Νο 7589.

2. presentia.

3. Signoria.

4. Consejo.

5. Pregadi.

6. dominio.

Σπάρτης ἀρχιερέως κοινῇ τε συνιόντες σφίσι λόγον εἰδίδωσαν, καὶ συνίσταντο ἀλλήλοις, καὶ συνετίθεντο ὥς οὐδενὶ ἐπιτρέψοντες εἰσελθεῖν ἐς τὴν πόλιν τῶν Ναζηραίων, πᾶν δέ, ὃ τι ἂν δέοι, χαλεπὸν πεισμένους πρὸ τοῦ Ναζηραίοις τοῖς Λατίνοι πειθεσθαι. ἐστῆσαντο δὲ σφίσι καὶ τὸν γε ἀρχιερέα ἄρχοντα ἐπὶ τούτῳ. καὶ ἐλθόντων τῶν Ναζηραίων προηγορεῦντο ἀπαλλάσσεσθαι τὴν ταχίστην· εἰ δὲ μὴ, περιέψεσθαι ὥς πολεμίους, οὗτοι μὲν οὖν ᾤχοντο ἀπαλλάσσόμενοι ὥς ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα, ὥς οὐδὲν ἐς τοῦτο σφίσι προεχώρει Θεόδωρος δὲ ὁ τῆς Σπάρτης ἡγεμὼν, ὥς ᾤσθετο τὸ πρᾶγμα, ὥς τοὐναντίον, ἢ ἐβούλετο, περιέστη αὐτῷ, λόγους τε ἐπεμπεν αὐθις παρὰ τοὺς Σπαρτιάτας, ἀποπειρώμενος, εἰ δέξαιντο ἔτι αὐτὸν αὐθις ἐπανιόντα».

(Χαλκοκονδύλης, ἔκδ. Darkó, I, 91, 1-21)

2

«Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, θεωρῶν τὰ τῶν Ῥωμαίων πράγματα, ὅτι οὕτως κακῶς διέκειντο, καὶ τὴν πόλιν τοσοῦτον καιρὸν ἀποκεκλεισμένην, καὶ στενωχωρούμενοι ὑπὸ λιμοῦ πολλοῦ, ὁμοίως καὶ τὸν τῆς Πελοποννήσου πόλεμον καὶ τὸ κακόν, ὅτι οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν αὐθέντης ἤθελεν αὐτοῖς βοηθῆσαι, καὶ ἀπορηθεὶς ὅλως, περάσας ἐν τῇ Ρόδῳ μετὰ τριήρεως τὴν τῆς Σπάρτης ἀρχὴν ἐπεπωλήκει τῇ ἀδελφότητι τοῦ προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Στείλαντες οὖν ἡ ἀδελφότης τινὰς τῶν σταυροφόρων ἐν τῇ Σπάρτῃ, ἵνα ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχῆς, ὡς κύριοι καὶ δεσπόται, γενήσωνται, ὁ λαὸς ὡς εἶδεν αὐτοὺς καὶ ἡκουσε τὰ γενόμενα, ὥρμησαν μετὰ ξύλων καὶ πετρῶν, ἵνα τοὺς ἀπεσταλμένους σταυροφόρους ἀποκτείνωσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς τοῦ τόπου σταθεὶς καὶ ὁμιλήσας, ἵνα μὴ τοιαύτῃ ἀταξία γενήσεται, ἐδυσώπει τὸν λαὸν καὶ πειθόμενοι τοῖς τούτου λόγοις, τοῖς σταυροφόροις τριῶν ἡμερῶν διόριον ἔδωκαν, ἵνα ἐκ τῶν ὁρίων τῆς Σπάρτης μετὰ εἰρήνης ἀναχωρήσωσιν· εἰ δὲ ἄλλως πράξωσιν, αὐτοὶ ὧσονται. Ἰδόντες οὖν οὗτοι, ὅτι οὐδὲν ἐκατέρωθον, ἀλλὰ μάλλον θόρυβος καὶ σκάνδαλα ἐγίνοντο καὶ τὴν ζωὴν μάλιστα ἐκινδύνευον ἐγερθέντες ἐπα νέστρεψαν οἴκαδε. Οἱ δὲ Σπαρτιῶται τὸν πρόεδρον αὐτῶν καὶ δοῦκα ἐψηφισαν εἶναι καὶ πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς ἤθελον κρίνεσθαι καὶ κυβερνᾶσθαι ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ δεσπότης κύρ Θεόδωρος, ὡς εἶνε τὰς ἐλπίδας ψευσθῆναι, τὰ χρήματα, ἃ ἔλαβεν, ἐκτίνας ὀπισθεν τῇ ἀδελφότητι καὶ εἰς Σπάρτην ἐν τῇ αὐτοῦ ἀρχῇ θέλων ἔλθειν, οὐκ ἤθελον δεχθῆναι αὐτὸν ὁ δῆμος, ἀλλὰ μάλιστα καὶ ὕβρεσιν ἐνέπλυνον. Καὶ πολλῶν λόγων γενομένων καὶ σκανδάλων, τέλος ἐμεσίτευσεν ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἄλιν ἐδέχθησαν καὶ ἐστερξαν αὐτὸν εἶναι ὡς καὶ τὸ πρότερον. Πλὴν πρὶν τοῦ τὴν κατοχὴν λαβεῖν αὐτόν, συνθήκας μετὰ ὀρκῶν συνέστησαν, ἵνα μηκέτι εἰς τὸν αἰῶνα ἐνθυμηθῇ τάδε ποιῆσαι».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 204, 5-22)

3

«Καὶ οἱ Λιγουρίται, ἥτοι Γενουβίται, ὁμοίως τὴν τῆς Εὐβοίας νῆσον καὶ ἐτέρων τόπων μοῖραν ἐνέτυχον. Ὑστερον δὲ καὶ αὐτοὶ τοῖς Ἑνετίοις τὴν Εὐβοίαν ἔδωσαν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Βονιφάτιος μαρκίων Μοντεφερράτου ἀξιολόγῳ μοίρα τὴν συμμαχίαν ἣν ἐνεγκάμενος καὶ κυβερνήτης παντός τοῦ χερσαίου στρατοῦ ἐγνωρίζετο, ρῆξ Θεσσαλονίκης παρὰ τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου τετίμηται. Καὶ ἡ νῆσος αὐτῇ τῆς Κρήτης μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τῇ ἰδίᾳ μοίρᾳ ἐνέτυχε· μετὰ δὲ τίνα καιρὸν ἐπεπωλήκει αὐτὴν τῇ τῶν Ἑνετῶν γερουσίᾳ· καὶ οὕτως ἄχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐστιν».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 246, 5-8)

4

«Καὶ τῇ δεκάτῃ ἐβδόμῃ Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1430) παρέλαβον οἱ Κατελάνοι τὴν Γλαρέντζαν (δηλαδὴ τὴ σημερινὴ Κυλλήνη) καί, κρατήσαντές τινι καιρῷ, εἶτα ἐπώλησαν αὐτὴν διὰ χρυσίων νομίων χιλιάδας δύο καὶ δέκα τῷ αὐθέντῃ μου».

(Φραντζῆς, ἔκδ. Grecu, 298, 34-37)

5

«Ἐν ἔτει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ ἐνσαρκώσεως 1204 (MCCIV). Ἐπὶ Ἰννοκентίου Γ', Πάπα Ῥώμης.

Ἡμεῖς Βονιφάτιος, Μαρκήσιος Μονφερράτου, διδομεν οἰκειοθελῶς, παραχωροῦμεν, παραιτοῦμεν κτλ. ἅπαντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰς δικαιοδοσίας ἡμῶν καὶ πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς διαδόχους ἡμῶν ἐφ' ἀπάσης τῆς νήσου Κρήτης εἰς τοὺς κ.κ. Μάρκον Σανοῦδον καὶ τὸν ἐκ Βεράνης Ῥαβάνην (de Carceribus), ἀντιπροσώπους ἀμφοτέρους τοῦ τε Γαληνότατου Ἑρρίκου Δανδόλου Δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Κοινότητος αὐτῆς, μετὰ πάντων τῶν ἐξαρτημάτων καὶ τῶν δικαιοδοσιῶν αὐτῆς, ἡ ὁποία ἐπροικοδοτήθη ὑπὸ τοῦ αἰμνήστου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου ἡμετέρου πρὸς μητρὸς πάππου πρὸς τὸν ἡμέτερον αἰμνήστον πατέρα¹. Ταύτην δὲ τὴν νήσον μεταβιβάζομεν δι' ἀγοραπωλησίας πρὸς τὸν προμνησθέντα Γαληνότατον Δόγην ἐν ὀνόματι τῆς Ἑνετικῆς Κοινότητος ἐπὶ τῷ συμφωνηθέντι τιμήματι μαρκῶν ἀργυρῶν δέκα χιλιάδων, μένομεν δ' ἐκ τῆς ποσότητος ταύτης ὅλως ἱκανοποιημένοι καὶ ἡδυσταστοί. Τοῦτου δ' ἔνεκα διακηρύττομεν τὸν εἰρημένον γαληνότατον Δόγην καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ ἐν ὀνόματι τῆς μνησθείσης Κοινότητος πάντῃ ἐξωφλημένους, οὐδενὸς ἀπολειπομένου εἰς ἡμᾶς πρὸς περαιτέρω ἐξάσκησιν δικαιώματος. Ἐπίσης κηρυττόμεθα ὅλως ἱκανοποιημένοι καὶ εὐχαριστημένοι ἐκ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων ὑπερπύρων τὰ ὁποῖα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ εἰς τὸν εἰρημένον μαρκήσιον ἤδη τελευτήσαντα ἡμέτερον πατέρα.

Ὅθεν πρὸς βεβαίωσιν συντάχθη τὸ παρὸν συμβόλαιον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ μέρους, καλὴν δὲ καὶ εἰρηνικὴν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ αἰωνίᾳ μνήμῃ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ.

Ἐγένετο κτλ. τῇ 12 Αὐγούστου δι' ὑπέρπυρα ἑκατὸν χιλιάδων»².

(Β. Ψιλάκης, Ἱστορία τῆς Κρήτης, φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1909, τ. Β', Ἀθήνα-Χανιά, δ.χ., σ. 829-830).

Θεσσαλονίκη

ΓΙΑΝΝΗΣ ΤΣΑΡΑΣ

1. Εἶναι ἄπορον πῶς ἐν τῇ ἀγοραπωλησίᾳ ταύτῃ λέγει ὁ Βονιφάτιος ὅτι ἡ νήσος ἐπροικοδοτήθη εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, ἐνῷ εἶνε γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ἡ νήσος ἐδόθη εἰς τὸν Βονιφάτιον κατὰ τὴν γενομένην διανομὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων (1204 μ.Χ.).

2. Ὅρα Giuseppe Cappelletti, st. Venez. T. II, 3, 147.

ZUSAMMENFASSUNG

Jannis Tsaras, Saloniki von den Byzantinern zu den Venetianern über (1423-1430).

1947 unterstützt K. D. Mertzius in seinem Werke «Monumente der mazedonischen Geschichte», die Meinung, daß 1423 der Bischof Andronikus Palaiologos Saloniki den Venetianern nicht ausverkauft, sondern verschenkt hat. Als erster aber drückte dieselbe Meinung Camillo Manfroni in seinem Werke «La Marina veneziana alla difesa di Salonicco (1423-1430)» aus, ohne daß er von jemandem erwähnt wird. Aber es ist nicht zu erklären, warum alle zeitgenössischen Byzantinologen, welche über das endgültige Schicksal von Saloniki gesprochen haben, die These von Mertzius annehmen, ohne Manfroni zu erwähnen.

Der Autor dieser Studie entwickelt einen kleinen Kommentar aus seiner Ausgabe, um 1958, über «die Erzählung von Johannes Anagnostes über die letzte Eroberung von Saloniki um 1423», wobei er der Meinung ist, daß Bischof Andronikus Saloniki den Venetianern nicht verschenkt, sondern ausverkauft hat. Über dieses Problem studiert er jetzt alle betreffenden historischen Quellen, byzantinische bzw. venezianische.

Diese Quellen bestätigen die Wahrnehmung von Franzis, daß Andronikus Saloniki den Venetianern ausverkauft hat. Aber diese Wahrnehmung gibt als erster Chalkokondylis an, der zeitgenössisch zu dieser historischen Tatsache ist und als Botschafter des Despotentum von Mystra, sollte er konkrete und verantwortungsvolle Nachrichten haben. Nur dass Franzis hinzufügt, daß das Geld, welches Andronikus aus diesem Geschäft kassiert hat, in einer Höhe von 50 goldenen Dukaten gewesen ist.

Diese Wahrnehmung wird von einer Resolution des venetianischen Senats bestätigt, welche am 27. Juli 1423 verabschiedet worden ist. Dadurch werden die Preveduren, denen Saloniki abgegeben worden wäre, mit dem Recht verpflichtet, wenn es notwendig wäre, Andronikus 20 bis 40 Tausend Aspra pro Jahr von dem Überfluß der Einnahmen Salonikis als Rente zu versprechen.

Diese These basiert noch der Autor auf eine Reihe von mittelbaren Argumenten, die er aus venetianischen Quellen herleitet.